

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

LÜTFİ SUNAR

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

MODERN ÇAĞIN ÇELİŞKİLERİ
KARŞISINDA BİR DÜŞÜNÜR

ELEŞTİREL BİR GİRİŞ

X
T
B
M

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

LÜTFİ SUNAR

TEME
KITAP

ΚΕΤΕΒΕ

ISBN: 978-605-7949-98-1

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

Ketebe Yayınları: 186

Eleştirel Bir Giriş - 2

Editör
Yusuf Genç

Kapak
Harun Tan

Düzeltili
Cihan Aldık

Mizanpaj
Nilgün Sönmez

1. BASKI

Ekim 2019
İstanbul

ketebe.com

Ketebe Yayınları
Sertifika No. 34989
Maltepe Mahallesi Fetih
Caddesi No: 6 Dk: 2
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.612 29 30
e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt
Matsis Matbaa Hizmetleri
San. ve Tic. Ltd. Şti
Sertifika No: 40421
Tevfik Bey Mah. Dr. Ali Demir Cad.
No: 51 Sefaköy Küçükçekmece /
İstanbul Tel: 212 624 21 11

Alexis de Tocqueville

- Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür -

LÜTFİ SUNAR

KETEBE

Lütfi Sunar

Sosyolojik teori, şarkiyatçılık, öteki, toplumsal değişim ve toplumsal tabakalaşma gibi alanlarda araştırmalar yapan Doç. Dr. Lütfi Sunar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Ekonomi bölümlerinden 2002’de mezun oldu. Doktorasını 2010’da İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde tamamladı. Hâlen İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. *Marx ve Weber’de Doğu Toplumlari, Türkiye’de Toplumsal Değişim, Marx an Weber on Oriental Societies, Eurocentrism at the Margins: Encounters, Critics and Going Beyond, Debates on the Muslim World: Critical Perspectives on Islam* gibi kitap çalışmalarının yanı sıra çok sayıda makaleye imza atmıştır.

İçindekiler

Önsöz	7
Giriş: Modern Bir Düşünür Olarak Tocqueville	15
Tocqueville'in Hayatı.....	23
Seyahatte Kurulan Düşünce	45
Siyasi Görüşleri: Muhafazakâr Bir Liberalin Çelişkileri	65
<i>Amerika'da Demokrasi: Yükselen Bir Ülkenin</i> Anatomisi	81
Demokrasiden Despotizme: Burjuvazinin Tahakkümü ve Modern Kontrol.....	101
Sömürgecilik: Ulusu Tazeleyen Zulüm	115
Kölelik Karşısındaki Tutumu	149
Tocqueville'den Sonra: Modern Bir Klasiğin Oluşumu	165
Sonuç: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Tocqueville	177
Kronoloji	181
İleri Okumalar ve Eserlerinin Çevirileri	187
Sözlük	193
Kaynakça	197
Dizin	205

Önsöz

Tocqueville, 1831’de Amerika’ya, Amerika hakkında bir kitap yazma fikriyle gitmedi. Bu fikir ona Amerika’da kendiliğinden geldi. Elinizdeki kitabın hikayesi de Tocqueville’in seyahatinin ve eserinin hikayesine benzer. Bu kitabı yazma fikri 2013 yılında Amerika’da neredeyse kendiliğinden doğdu. Bu seyahatimin amacı Tocqueville üzerine çalışmayı içermese de onunla girdiğim uzun diyalog, altı yıl sonra bugün onun hakkında bir kitaba dönüştü.

2013 yılında doktora sonrası araştırmalarda bulunmak üzere üç aylığına Amerika’ya, University of North Carolina Wilmington’a gittim. Amacım doktora tezimin konusunun izleğini takip ederek modern Batı düşüncesinde öteki konusu etrafında kaleme almayı planladığım bir kitabın ön çalışmalarını yapmaktı. Hobbes’tan Weber’e kadar modern düşüncenin oluşumunda rol alan Hume, Smith, Hegel, Marx ve Durkheim gibi isimlerin ötekine bakışını karşılaştırmalı olarak ele almayı planladığım bu kitabı planlarken doğrusu Tocqueville’e yer vermeyi düşünmemiştim. Ancak UNC Wilmington kütüphanesindeki çalışmalarım ilerledikçe konu kendiliğinden Tocqueville’e doğru evrildi. Onda gördüğüm açıklık ve

cesaret modern sorunların tespitinde daha ileri bir analizin imkânını sunuyordu. Sonrasında kendimi Tocqueville'in metinleri, mektupları, orijinal el yazmaları ve notları arasında buldum. İlerleyen zamanlarda onun sömürge, kölelik, eşitlik konularında yazdıklarını derleyerek Türkçe *Sömürge ve Kölelik: Öteki Üzerine Seçme Yazılar* başlıklı bir kitap olarak yayımladım. Aslında orijinal metinlerin bu şekilde derlenmesi ve notlandırılarak yayımlanması Tocqueville'in ülkemizde bilinmesi için bir fırsattı. Tocqueville'in böldüğü asıl kitap projem ise bugün dörtte üçü yazılmış olarak tamamlanmayı bekliyor.

Tocqueville ile bu ilk diyalogum onun 19. yüzyılın liberal emperyalizminin bir temsilcisi olduğunu fark etmemle başka bir yöne evrildi. Kendi ülkesinde yumuşak despotizmin ortaya çıkmasına dair naif endişeler taşıyan bu ince ruhlu aristokrat, Fransa'nın büyüklüğünü göstermek adına Cezayir'de kan ve şiddetin zirveye çıkmasını tavsiye edebilmişti. Bazılarının köle olmayı hak ettiğini ama Fransa zorda kalmasın diye köleliğin kaldırılması gerektiğini söylerkenki soğukkanlılığı şaşırtıcıydı. Ancak onun tam da çağının bir adamı olarak, diğerlerindeki gibi yüce idealler altına gizlemeden ifade ettiği bu fikirlerin altında modern toplumun mahiyetine ve işleyişine dair oluşturduğu bakışın önemli bir yeri olduğunu görmezsek bu tespitler eksik kalır. Tocqueville'e göre modern devlet, merkezileşmenin uygulama imkânlarını genişleten şiddet üzerine bina edilmiştir. Eğer bu şiddet ihraç edilmezse içeride kalacaktır ve çeşitli sosyal patlamalara yol açacaktır. Dolayısıyla emperyalizm sadece basit bir yayılma değil, aynı zamanda ulus devlet makinesinin doğru işlemesi için bir zorunluluktur.

Tocqueville ülkemizde çok az okunup dikkate alınsa da 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinin önemli halkalarından birini temsil etmektedir. Ancak diğerlerinden farklı olarak Tocqueville, siyasetin hem teorisini hem uygulamasını yapmıştır. Düşün-

cesini seyahatleri üzerine kurarak aslında modern bir düşünce geliştirme seyrini takip etmiştir. Bu bakımdan onun Amerika, Fransa ve İngiltere üzerine ayrıntılı yazmış olması, geniş bir entelektüel ve siyasetçi ağıyla temasta olması etki alanını genişletmektedir. Tocqueville, modern toplumun oluşumunu ve sorunlarını anlamak isteyen birinin mutlaka başvurmak zorunda olduğu birkaç düşünürden biridir.

Ancak onun düşüncelerini takip etmek her zaman kolay değildir. Zira her ne kadar *Amerika'da Demokrasi* ve *Eski Rejim ve Devrim* kendi sağlığında yayımlansa da konuşmalar, notlar, raporlar ve mektuplardan müteşekkil külliyyatının önemli bir kısmı yayımlanmadan kalmış ve sonradan çok farklı edisyonlara konu olmuştur. Bugün halen daha tam bir külliyyatın olmaması büyük bir eksikliktir. Ancak Tocqueville söz konusu olduğunda anlaşılmayı engelleyen başka etkenler de devreye girer. Anlaşılmasının önündeki engel az bilinmesi değil aksine çok ama yanlış bilinmesidir. *Amerika'da Demokrasi*'nin birinci cildinin son satırlarında Amerika ve Rusya ile ilgili dile getirdiği kehanetler onun Soğuk Savaş düşünürü mertebesine yükseltilmesine neden olmuştur. Bu iki gücün gelecekte dünyanın birer yarısını ellerinde tutacaklarını söylerken Tocqueville, gözlem ve sezgi gücünden başka bir şeye dayanmaz. Ancak onun bu kehaneti özellikle Amerika'da Amerikan demokrasisinin önem ve değerini anlatmak için çok sık kullanılmıştır. Dolayısıyla Tocqueville'in kendi namı onun bütünlüklü anlaşılmasının önüne geçmiştir.

Halbuki Tocqueville, demokrasiyi övdüğü kadar ondan endişe de etmiştir. Bir aristokrat olarak demokrasinin dayandığı eşitlikçiliğin toplumun kontrolü için bürokrasiye merkezî bir güç verdiğini gözlemlemiştir. Böylece sanayi burjuvazisi herhangi bir risk üstlenmeden ve herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan toplumu kontrol etme gücünü elinde toplamaktadır. Bunu yumuşak despotizm olarak adlandıran Tocqueville,

geleceğe bakarak ulus devletin bir zorbalık silindirine dönüşebileceği uyarısında bulunmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Tocqueville'in işlevsel kullanımı sona erdiği için şükür ki artık farklı okumalara da fırsat oluşmuş durumdadır. Bana göre Tocqueville, sömürgecilik ve emperyalizm ile demokrasi arasındaki ilişkinin çelişkili değil aksine tamamlayıcı olduğunu göstermesi bakımından modern toplumun tabiatını kavramak için önemli bir başlangıç sunar.

Bu kitapta *Amerika'da Demokrasi*'nin Eduardo Nolla tarafından hazırlanan tarihsel tahkikli nüshasını tercih ettim. Bu nüsha hem metnin bağlamını hem de metne dahil edilmeyen unsurları göstermesi bakımından bence çok değerli bir katkı sağlamıştır. Türkçe çeviriler ben metin üzerinde çalışırken çıktığı için tekrar onlara dönüp bakma fırsatı bulamadım. Ayrıca başvurduğum bütün metinler İngilizceye çevrilmiş değildi. Sayısı az da olsa Fransızca kaynakları kendim için özel olarak çevirterek kullanmak durumunda kaldım.

Bu kitap aslında *Sömürge ve Kölelik* kitabının üzerine bina edilmiştir. Öncekinde yazdığım uzun giriş bu kitabın temelini teşkil etmiştir. Ayrıca önceki kitabı ve elinizdeki eseri yayıma hazırlarken özellikle İngilizcede bulunmayan metinlerin kendim için özel yapılmış çevirilerine başvurdum. Bunlar bir çalışma zemini oluşturarak işimi kolaylaştırdı. Tocqueville külliyyatının saçaklanan derinliklerine doğru uzun seyahatlerden sonra bu metnin daha az referansla ve daha kolay okunabilir bir giriş metni olmasına karar vermekse işimi zorlaştırdı. Zira basit ve anlaşılır yazmak her zaman daha zordur.

Yunus Kaya, bu araştırmanın UNC Wilmington'da gerçekleşen ilk aşamasına ev sahipliği yaptı, değerlendirme ve önerileriyle Tocqueville'in Amerika gözlemlerini daha derinden kavramamı sağladı. Hasan Turunçkapılı, Nuri Fudayl Kıcıroğlu ve M. N. Burak Gücin İngilizce ve Türkçede olmayan metinleri büyük bir sabırla Fransızcadan benim için çevirdi-

ler. Elyesa Koytak ve Yasin Özdemir kitabın son halini okuyarak ve düzelterek onu okuyucu önüne çıkarma konusunda kendimi güvende hissetmemi sağladılar. Bütün emeği geçen dostlarıma yaptıkları katkılar için teşekkür ederim.

Umarım bu kitap modern düşünce ve toplum hakkında yeni ve özgün bakışların gelişimine bir zemin teşkil eder.

Lütfi Sunar

15.07.2019, Üsküdar

Alexis de Tocqueville

Bir Portre Çizimi

Tocqueville ince, zayıf ve narin görünümlü idi. Onu bütün portrelerinde durgun görürüz.

GİRİŞ

Modern Bir Düşünür Olarak Tocqueville

Tocqueville'in Namı

Alexis de Tocqueville (1805–1859) 19. yüzyılın önemli siyaset düşünürlerinden ve yazarlarından biridir. Onun sıklıkla bahsedilen büyüklüğünün önemli kaynaklarından biri yazdıklarının ömrüdür. Çağdaş dünyada çok az sayıda yazarın kitapları değişik dönemlerde değişik biçimlerde yeniden keşfedilmiş, yeniden yorumlanmış ve yeni yaklaşımların kaynağı olmuştur. Onun yazdıkları sadece kendi döneminin tarihsel koşullarının anlaşılması ve yorumlanması için yararlı bir perspektif sunmaz; aynı zamanda bugünün meselelerini daha iyi anlamak için de bir çerçeve oluşturur. Bu yönleri dolayısıyla Alman filozof Wilhelm Dilthey onu Aristoteles ve Machiavelli ile birlikte tüm zamanların en önemli üç siyaset düşünüründen biri olarak niteler.

Ancak Dilthey'in bu güçlü takdirine rağmen Tocqueville'in siyasal ve düşünsel mirası kendi dönemi de dahil olmak üzere şüpheyile karşılanmış ve uzun bir süre belirsizlikler içermiştir.

Bazıları bunu onun kendi kararsızlıklarına ve düşüncesinin muğlaklıklarına bağlamaktadır. Bazıları da bu şüpheyi onun siyasal konumundaki belirsizlikle ilişkilendirmektedir. Zira Tocqueville uzmanları, onun modern siyasal ve sosyal düşünce atlasındaki konumunu belirlemede güçlük yaşamaktadır: O bir liberal midir yoksa muhafazakâr mı? Bir sosyolog mu, siyaset bilimci mi; tarihçi mi yoksa sadece iyi bir gözlemci midir? Devrimi desteklemekte midir yoksa alttan alta onun içini mi boşaltmaktadır? Nereden baktığınıza bağlı olarak bütün bu ikilemlerde Tocqueville'in bulunduğu yer değişmektedir. Bunun en önemli nedeni aslında sadece Tocqueville'in düşüncesinin muğlaklığı değildir. Çağının güncel meselelerine müdahil bir düşünür ve siyasetçi olarak Tocqueville'in düşünceleri ve teorileri de günün belirsizliklerinden etkilenmiştir. Tocqueville'in eserlerini kaleme aldığı zaman dilimi Avrupa'nın bir taraftan liberal demokrasiyi tecrübe etmeye başladığı, diğer taraftan sömürgeler yoluyla dünyayı hızlı bir biçimde denetim altına almaya başladığı bir dönemdir. Bu dönemde Aydınlanma filozoflarınca geliştirilen pek çok kozmopolit düşünce emperyal çerçeve içinde yeniden yorumlanmakta ve her şeyin neredeyse en az iki anlamı bulunmaktaydı. Dolayısıyla Tocqueville bir taraftan kendi şahsi ve sosyal tarihi, bir taraftan da dönemin koşullarından ötürü ciddi belirsizlikler yaşayan bir düşünür olarak karşımıza çıkar.

Ancak bütün bu etiketler içinde belki de nereden bakarsanız bakın değişmeyecek olanı onun bir Fransız vatanseveri ve Avrupa uygarlığının savunucusu olduğudur. Onun pek çok konu hakkındaki fikrini şekillendiren de aslında bu konudur. Dolayısıyla bu yönü dikkate alınmadan Tocqueville'i anlamaya çalışmak ciddi eksiklikler oluşturabilir. Tocqueville uzak görüşlü bir siyasetçi olması bir yana, dönemini anlamak ve açıklamak bakımından da başvurulması gereken bir kaynaktır. Özellikle demokrasi ile despotizm arasındaki geçişliliklere ve modern toplumun tabiatına dair yaptığı ana-

lizler maalesef Amerikan demokrasisi hakkında yazdıklarının gölgesinde kalmıştır. Tocqueville'in sömürgecilikle ilgili analizleri ulus devletin kendisini meşrulaştırmak için neden bir ötekine ve şiddete ihtiyaç duyduğunu açık bir biçimde ortaya koyar. Ayrıca kölelik ile ilgili tartışmalardaki gerçekçi tavrı bütün liberal tavırların arkasındaki pragmatist gündemi ortaya koymaktadır. Bu kitapta Tocqueville'in hayatı ve eserleri incelendikten sonra sosyal teorisinin çerçevesi ortaya konacak ve nihayetinde ötekine yaklaşımını ile despotizm analizleri arasındaki geçişlilikler modern toplumun doğası ve yapısı çerçevesinde ele alınacaktır.

Tocqueville'in Temel Meseleleri

Tocqueville'in irdelediği iki temel mesele vardır. Bunlardan birincisi büyük oranda, *ancien régime*'in, yani Fransızca eski rejim anlamına gelen, hiyerarşi ve geleneğe dayanan aristokratik düzenin yerini yeni burjuva toplumunun almasıdır. Bugün bizim rejim değişikliği dediğimiz olgu aslında Fransa için bütün bir sosyo-kültürel ve ekonomi-politik hayatın dönüşümü anlamına geliyordu. Tocqueville, eserlerinde esasen, bu değişimin nasıl olduğunu ve sebeplerini analiz etmiştir. Bu anlamda 19. yüzyılın başında Fransa'da yaşanan yoğun sosyal ve siyasal değişimin dinamiklerini ve bunun oluşturduğu sarsıntıları ele almıştır. Özellikle bütün bu değişimlerin nasıl gerçekleştiği ve yeni toplumun nasıl oluştuğu Tocqueville için bütün çalışmalarında alttan alta devam eden bir gündemdir. Meşhur incelemesinde Amerika'da demokrasinin aldığı biçim ile Fransa'da devrim sürecinde demokrasinin aldığı biçim arasındaki farklılığı açıklamaya çalışmıştır. Bu bağlamda örneğin Amerikan demokrasinin neden daha yumuşak ve ılımlı olduğu sorusunu sormuştur. Bunlar, Tocqueville'in sıkça kullandığı iki terimdir. Bu bağlamda Amerikan demokrasinin neden liberal demokrasi denilen forma evrildiğini merak etmiş ve onun farklılaşma dinamiklerini çözümlemiştir. Bu

dinamikler arasında yumuşak gizli bir despotizme meyiletme ihtimali önemli bir yer tutar. Öte yandan ona göre Fransız demokrasisi devrim sırasında tehlikeli bir şekilde teröre ve despotizme yaklaşmıştır. Tocqueville, bunun Amerikan demokrasisinde gizli olan şeyin daha kaba ve açık bir formu olduğunu yaşıyarak tecrübe etmiştir. Onun çalışmalarındaki bu gündem demokrasinin tabiatı, liberal siyasal sistemin işleyişine dair sorunlar ve yönetim modelleri çerçevesinde sıklıkla ele alınmış ve yorumlanmıştır.

Ancak Tocqueville'in teorisyen olarak bir diğer gündeminin sömürgecilik olması çok fazla dikkat çekmemiştir. Onun içinde bulunduğu toplum bir taraftan siyasal ve toplumsal modelin değişiminden kaynaklanan sarsıntıları yaşarken diğer taraftan da modern devletin merkezî bürokrasi ile bir güç devleti olarak teşekkül edişinden kaynaklanan sorunlara sahne olmuştur. Bunların başında sömürgecilik gelir. Bir muhafazakâr siyasetçi olarak Tocqueville devleti her şeyin üstünde ve ötesinde görmüştür. Ona kalırsa devletin bekası için şiddet kaçınılmaz bir şeydir. Aynı zamanda sömürgeciliğin modern devletin işleyişi için gerekli olduğunu da düşünmektedir. Zira, ona göre sömürgecilik savaşı canlı tutarak ulusun diri kalmasını temin edecektir. Bu bağlamda Tocqueville, aslında modern devletin işleyişinin temelinde şiddetin daimi olduğunu keşfetmiştir. Eğer bu şiddet dışarıya yöneltilmezse içeride kalacak; bu da ciddi bir kriz oluşturacaktır. Dolayısıyla Tocqueville'in ikinci temel meselesi sömürgecilik ve köleliktir.

Kitabın Çerçevesi

Bu kitap Tocqueville'in şahsiyetini, görüşlerini ve en önemlisi sosyal teorisini ele almaktadır. Kitapta Tocqueville'in temel düşünce ve eserleri hayatı ve dönemin bağlamı içinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda Tocqueville'in temel düşüncelerinin şimdiye kadar özellikle ulus devletin ve modern toplumun

oluşumu problematikleri çerçevesinde analiz edilmediğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla bu kısa kitap sadece giriş düzeyinde bir inceleme olmanın ötesinde Tocqueville'i ve düşüncelerini bağlamsallaştırma yönünde de ciddi bir katkı sunmayı hedefler.

Giriş ve Sonuç hariç sekiz bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde bir düşünür olarak Tocqueville'in hayatı, eserleri ve düşüncesinin gelişimi ele alınmaktadır. Onun iniş ve çıkışlarla dolu şahsi hayatı anlaşılmadan sosyal teorisini kavramak güçtür. İkinci bölümde ise Tocqueville'in hayatında ve düşüncelerinin oluşumunda merkezî bir yer tutan seyahat fikri ele alınmaktadır. Sicilya, Amerika, İngiltere ve Cezayir seyahatleri bağlamında Tocqueville'in seyahatlerindeki gözlem ve incelemeleri detaylıca anlatılmaktadır. Kitabın üçüncü bölümünde ise Tocqueville'in siyasi hayatı odağa alınmaktadır. Muhafazakâr bir liberal olarak bilinen Tocqueville'in bu iki kutup arasında gidiş gelişlerle dolu gerilimli ve çelişkili bir siyasi hayatı ve tutumu bulunmaktadır. Bu çelişkiler görünürde hem muhafazakârlar hem de liberallerle ilişkide olmasından kaynaklansa da aslında bunun ötesinde bir anlamı ve kapsamı olduğu da görülmektedir. Görünen o ki Tocqueville kendine mahsus bir düşünce geliştirmiştir ve bu düşüncenin özgün ikircikliliği onu siyasi hayatta arada bir yerde konumlandırmaktadır. Bu bölümde bu konumlanma Tocqueville'in teorik bakış açısı çerçevesinde ele alınacaktır.

Takip eden bölümde ise Amerika seyahati kapsamında yaptığı gözlem ve geliştirdiği analizler bağlamında yükselen bir ülkenin anatomisi incelenmektedir. Burada sadece Tocqueville'in Amerika toplumu ve siyaseti hakkındaki değerlendirmeleri değil aynı zamanda modern toplumun ve siyasetin doğası hakkındaki görüşleri de irdelenecektir. Ayrıca bu bölümde Tocqueville'in bakış açısı da tartışılmaktadır. Beşinci bölümde Tocqueville'in en özgün tarafı olan demokrasi ve despotizm

arasındaki gerilimli ilişki hakkındaki görüşleri ele alınacaktır. Tocqueville özellikle hapisane çözümlemesi çerçevesinde sanayicilerin belirsiz tahakkümü ve modern kontrol mekanizmalarına odaklanmıştır. Bu bölümde Tocqueville'in demokrasi analizi başka bir bakışla ele alınacaktır.

Kitabın altıncı bölümü Tocqueville'in sömürgecilik analizine ayrılmıştır. Tocqueville sömürgeciliği ulusu tazeleyen bir kuvvet olarak değerlendirmiş ve ona modern ulus devletin ve bürokrasinin işleyişinde merkezî bir yer vermiştir. Bu bakışla Tocqueville sömürgeciliğin dönemin liberallerinin baktığı gibi bir arıza olmadığını aksine modern sistemin en tabii neticesi olduğunu ortaya koymuştur. Onun bu gerçekçi bakışı yedinci bölümde ele alınacak kölelik ve eşitsizlik karşısındaki tavrında da bellidir. Bu bölümde Tocqueville'in köleliği değerlendirme biçimi eleştirel bir bakışla analiz edilmektedir.

Sekizinci bölümde ise ölümünden sonra Tocqueville'in düşüncesinin seyri ele alınmakta ve sosyal teoride bıraktığı izler ve tuttuğu konum tartışılmaktadır. Sonuçta Tocqueville önemli bir modern sosyal ve siyasal teorisyen olarak hem döneminde hem de ölümünden sonra her zaman farklı ve özgün düşüncelerin bir membaı olmuştur. Onun çelişkili görünen fikirleri ise kendisinin şahsi çelişkileri kadar, içinde yaşadığı sosyal ve siyasal sistemin çelişkilerinden kaynaklanmıştır. Bu sebeple belki de Tocqueville 19. yüzyılın karakterini en iyi temsil eden figürdür.

Tocqueville'in Yağlı Boya Portresi

1850 yılında Th  odore Chass  riau tarafından yapılan portre Versailles Sarayı koleksiyonunda yer almakta ve sergilenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

Tocqueville'in Hayatı

Ailesi ve Eğitimi

Alexis Charles Henri Clérel de Tocqueville 29 Temmuz 1805'te, kökenleri 12. yüzyıla kadar uzanan Normandiya'lı soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Hem anne hem baba tarafı uzun yıllar Fransa'da sarayda ve siyasette etkin olmuş ailelerdir. Tocqueville ailesi birbirine bağlı, dindar, muhafazakâr bir ailedir. Fransız Devrimi patlak verdiğinde XVI. Louis'nin avukatlığını yapan babası ve annesi devrim mahkemesinde giyotine mahkûm edilmişlerdir. Anne ve babası giyotinden ancak 1794'te Robespierre'in tasfiyesiyle kurtulmuşlardır. Babası restorasyon döneminde yüksek memurluklarda bulunmuştur.

Tocqueville'in babası, Bourbon monarşisini destekleyen bir kraliyetçiydi. Büyük büyükbabası, Fransız Devrimi'nde öldürülen liberal bir aristokrattı ve annesi, Eski Rejim'e dönüşü şiddetle savunan dindar bir Katolikti. Babasının, farklı şehirlerin valisi olarak atanması, Tocqueville'in çocukluğunun aileden uzak geçmesine neden olmuştur. Tocqueville'in babasının kariyeri, 1826'da Versay (bu dönemde siyaseten

Fransa'nın en etkili vilayeti) valisi olana ve 1827'de X. Charles'ın yardımcısı olana kadar istikrarlı bir şekilde ilerlemiştir. Babasının yokluğunda Abbé Lesueur'dan dersler almıştır. Babasının Moselle valisi olması üzerine Tocqueville burada idari merkez olan Metz'deki kraliyet kolejine (1815-1848 arasında kraliyet koleji olarak eğitim veren, daha sonra Lycée Fabert ismiyle faaliyete devam eden kurum) girmiş, retorik ve felsefe derslerine devam etmiştir. 1823 yılında 18 yaşında liseyi bitirdikten sonra Tocqueville Paris'e geri dönmüş; 1825'ten 1827'ye kadar Paris'te hukuk eğitimi almıştır.

Memuriyete Geçiş

Napolyon'un imparatorluğunun erken ve en güçlü günlerinde dünyaya gelen Tocqueville'in yetişmesinde dönemin havasının çok ciddi bir etkisi olduğunu görürüz. Tocqueville Sicilya'da seyahatte iken Kraliyet emriyle Fransa'ya çağırılmış ve 1827'de henüz 22 yaşında Versay Mahkemesi'ne stajyer sulh yargıcı olarak atanmıştır.

Bu görev aslında asırlar boyunca askerlikten başka bir şey yapmamış olan Fransız soyluları için yeni bir dönemin başladığını da gösterir. Artık yaşamlarını kılıçlarıyla kazanamayan soylular modern devlet bürokrasisi içinde bir görev yapmak durumundadır. Mesela Normandiyalı komşuları Blangy Kontesi onu kılıç kuşanmayarak ailesinin statüsünü düşürmekle itham etmiştir (Jardin, 1988, s. 7). Aslında Tocqueville'in kendisi de hayatı boyunca bu çelişkiyi yaşamış ve belki de bu çelişkiyi çözme uğraşı onun siyasal ve düşünsel macerasının en temel belirleyicisi olmuştur.

Memuriyetin ona kattığı en önemli şey hayatı boyunca yakın dostu, siyasi yoldaşı ve seyahat arkadaşı Gustave de Beaumont ile tanışmasıdır. Seymour Drescher'ın (1968b, s. 201) aktardığına göre Alman şair Heinrich Heine, Tocqueville ile Beaumont'u "ayrılmaz ikili" olarak tanımlamıştır. Onlar ha-

yatları boyunca seyahatte, yayında ve siyasette hep birlikte olmuşlardır. Jardin (1988, ss. 79-81), Tocqueville ile Beaumont arasındaki ömür boyu süren dostluğu benzer bir sosyal arka plana sahip olmalarına bağlamaktadır. Ona göre bu iki dostun karakterlerindeki zıtlıklar onların birbirleriyle uyumunu sağlayan bir etkidir. Tocqueville ile Beaumont meşhur Amerika gezisini birlikte yapmış; akabinde parlamento da zaman zaman zıt düşseler de genellikle birlikte hareket etmişlerdir. Onların dostluğu derin bir birlikteliği temsil etmektedir.

Amerika Seyahati ve Klasikleşen Eseri

Tocqueville'e şöhretini kazandıran çalışma için fırsat aslında bir şans eseri önüne çıkmıştır. 1820'lerde Fransa'da ıslahevi sistemi ciddi bir biçimde tartışılıyordu. Devrim sonrasında çöken sosyal sistemden dolayı suç oranlarında yükseliş söz konusuydu ve yine sosyal değişmeye bağlı olarak bu suçluların hem cezalandırılması hem de topluma geri kazandırılmasında sorunlar yaşanmaktaydı. Aynı dönemde ABD'deki ıslahevi sistemlerinin başarısına dair çeşitli bilgiler Fransız kamuoyuna ulaşıyordu.

Tocqueville işte bu günlerde, arkadaşı Beaumont ile birlikte 1830 devriminin siyaseten karmaşık ve bulanık günlerinde biraz da göz önünden uzaklaşmak maksadıyla Amerikan ıslahevi sistemini yerinde incelemek üzere bir projeyi adalet bakanlığına sundu. Bakanlığa sundukları projenin kabul edilmesi neticesinde iki dost Amerika'ya dokuz ay sürecek bir inceleme gezisi yaptılar. Daha sonra yazdığı bir mektupta Tocqueville Amerika'yı çok merak ettiğini ve hapisane sistemini incelemenin kendisi için sadece bir bahane olduğunu yazmıştır. Uzun süredir merak ettiği bu ülkede kendisini şaşırtan pek çok yenilik gördüğünü ve kendi sorularına çok sayıda cevap bulduğunu dile getirmiştir.

2 Nisan 1831’de, yirmi altı yaşındaki Alexis de Tocqueville, arkadaşı Gustave de Beaumont ile birlikte Amerika’ya yelken açtı. Dokuz buçuk ay süren seyahatin resmî amacı, ABD ıslahevi sisteminin karşılaştırmalı bir incelemesini yapmaktı. Tocqueville ve arkadaşı bu gezi sırasında üstlendikleri vazife icabı bazı hapishaneleri ziyaret ederken, farklı gözlemler yaparak geniş notlar alma fırsatı da yakaladılar. Bu gezinin tabii bir hasılası olarak Amerikan ıslahevi sistemini inceleyen *Amerika’da Islahevi Sistemi ve Fransa’ya Uygulanması* isimli raporu 1833’te yayımladılar. Bu raporda Amerikan ıslah sisteminin hangi boyutları ile Fransa’ya uyarlanabileceği ve hangi boyutlarının da Fransa’ya uymadığı açıkça tartışılıyordu.

Ancak Amerika seyahatinin bu rapordan ve ıslah sisteminin iyileştirilmesi ile ilgili katkılarından daha derin ve uzun dönemli etkileri olmuştu. Bazıları daha başlangıcında Tocqueville’in Amerika seyahatinin asıl maksadının, kuruluşunda Fransa’nın da etkin rol aldığı bu genç ve büyüleyici ülkeyi görmek, idari sistemini incelemek olduğunu dile getirir. Ancak bu hususta yeterli bir delil bulunmaz. Jardin’in (1988, s. 91-94) de belirttiği gibi Tocqueville, oraya Amerikan toplumu ve siyaseti hakkında bir kitap yazma fikriyle gitmemişti, ancak gördüklerinden sonra kitap yazma fikri kendiliğinden gelişti.

İster önceden planlanmış olarak ister farkına varılmadan ve Amerika’yı gördükten sonra şekillenmiş olsun bu gezi siyasal ve sosyal düşüncenin en özgün eserlerinden birinin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Tocqueville’in bu gezide yaptığı gözlemler, incelemeler ve tuttuğu notlara dayanarak Amerikan yönetim sistemi üzerine kaleme aldığı *Amerika’da Demokrasi* isimli kitabı, kalıcı bir etki bırakmış ve onu sosyal teorinin klasikleri arasına katmıştır.

Amerika’dan dönüşünden hemen sonra kitapla ilgili çalışmalara başlayan Tocqueville eseri 1835 ve 1840’ta iki cilt

(dört kitap) olarak yayımlamıştır. Ancak genellikle birinci cildin birinci kitabı dikkat çekmiştir. Beaumont da bu gezi- den sonra 1835'te Amerika'daki ırksal eşitsizlikleri anlatan *Marie yahut Kölelik* isimli romanı kaleme almıştır. Bu iki kitap onlara sonraki yıllarda pek çok kapıyı açacak bir şöhet getirmiştir.

Siyaset Yılları

Amerika'da Demokrasi'nin yazarı olarak yaygın bir şöhre- te kavuşan Tocqueville, Fransız Akademisi de dâhil olmak üzere ilerleyen yıllarda çeşitli önemli kurumlara üye kabul edilmiştir. Böylece kamuoyunda daha fazla tanınmaya başla- mıştır. 1836'da varis olarak Tocqueville Şatosu'nu devralan yazarın siyasette önünü açan iki gelişme yaşanmıştır. 1830 Temmuz Devrimi'nin ardından düşüşe geçen kariyerini topar- lamak açısından bu gelişmeler çok önemli olmuştur. Evvela devrim sonrasında Fransa'da etkin olan gerontokrasiye karşı parlamentoya seçilme yaşı 40'tan 30'a inmiş; ikinci olarak da 1833'te Tocqueville'in nefret ettiği Napolyon merkezî idare- sinde değişikliğe gidilerek mahalli seçimler getirilmiştir.

Fakat bağımsız aday olmak istemesi, bu değişikliklere ha- zırlıksız yakalanması ve o dönemde eserlerinin yazımı ve yayımlanmasıyla uğraşması hasebiyle Tocqueville 4 Ka- sım 1837'de yapılan seçimlerde başarılı olamamıştır. Kendi memleketi olan Valognes'ten katıldığı seçimlerde ikinci tura kalmış ancak Polydor Le Marois'e 247'ye karşı 221 oy ile kaybetmiştir. Bu onun ilk ve tek seçim yenilgisidir. 1839'da girdiği ikinci seçimi 318'e 240 oy ile kazanmış ve 1842, 1846 ve 1849'da bu başarıyı tekrarlamıştır.

Tocqueville bu seçim çalışmalarından başlayarak siyasi are- nada, Fransa'nın ana siyasi gündemi ile ilgili kamuoyuna hitap eden bir uzman siyasetçi kimliği ile kendisine yer bul- muştur. Gündemdeki önemli siyasi meselelerle ilgili mecliste oluşturulan komisyonlarda aktif görevler almış, bunlarla ilgili

hitabet sanatının üstün örnekleriyle dolu konuşmalar yapmış, gazetelere yazılar yazmıştır. Böylece keskin bir sosyal gözlemci olduğu kadar etkili bir siyasi hatip olarak da öne çıkmıştır.

Tocqueville, Beaumont'un da etkisi ile siyasette hiçbir zaman liberal grupların tam bir mensubu olmasa da pek çok kamusal meselede onlarla yan yana durmuştur. Mesela hükümetin kral karşısında etkinlik kazanması söz konusu olduğunda liberallerle tam bir fikir birliği içindedir; kölelik konusunda onlara yakındır, ancak aralarında bazı fikir ayrılıkları vardır. Sömürge meselesi söz konusu olduğunda ise liberallerle tam zıt bir konumdadır. Öte yandan Tocqueville etkili bir siyasetçi olarak daima fikirleri ile ortaya koyduğu eylemleri arasında bir çelişki yaşamıştır. Bu sebeple hem kendi zamanında kamusal tavrını sıklıkla açıklamak ve mazur göstermek zorunda kalmış, hem de sonrasında onun düşüncelerini inceleyenler pek çok çelişkiyi açıklamakta zorlanmıştır.

Tocqueville'in siyasi konumu çok çelişkili ve hassas bir yere tekabül etmektedir. Daha sonra hakkında yazanları zorda bırakacak biçimde parlamentoda "yerini" bulmada ciddi zorluklar yaşamış ve daima ayıksı bir karakter olarak kalmıştır. Ailesinin isim mirasını reddedercesine dönemin etkin muhafazakâr isimleri Thiers ve Guizo'dan uzak durmuştur. Onun parlamentodaki yeri muhafazakâr sağdan ziyade "sol liberal" kanada yakındır. Ancak onların da sınırsız bir müttefiki değildir. Bu politik izolasyona ve tekil pozisyona rağmen özel yetenekleri sayesinde Tocqueville etkili bir hatip, gündemdeki konularla ilgili yetkin bir uzman ve kamuoyunda önemli bir siyasetçi olarak gayet faal bir siyaset hayatı yaşamıştır.

1830'larda Fransa'daki en ateşli konular Cezayir'in sömürgeleştirilmesi, kölelik ve yeni kurulan burjuva rejiminin sorunlarıdır. Tocqueville daha Amerika seyahati sırasında bu meseleleri zihninde taşımıştır. Dolayısıyla onun siyasi kariyeri biraz da bu konular etrafında oluşturduğu uzmanlıkla şekillenmiştir.

Cezayir'in 1830'da beklenmedik bir biçimde işgali ve ardından ortaya çıkan idari ve askerî sorunlarla yakından ilgilenmiştir. 1841 ve 1846'da meclis adına iki kez Cezayir'e inceleme gezileri yapmış; oluşturulan komisyonlarda rapor-tör olarak görev almış ve kanun teklifleri hazırlamıştır. En fazla dikkat ettiği konuların başında sömürgeleştirme siyaseti ve yönetimi gelmiştir. Buradan Fransa için bir sömürge modeli geliştirmeye çalıştığı, tuttuğu notlarından kolaylıkla izlenebilir.

Nitekim Tocqueville'in Temmuz 1839 ve Kasım 1840'da mecliste yaptığı ilk iki uzun konuşma Doğu Meselesi'yle ilgili olmuştur (Jardin, 1988, s. 316). Tocqueville o günlerde Rusya'nın güneye doğru Osmanlı üzerindeki giderek artan nüfuzu ve Akdeniz'e yönelen tehdit edici varlığından ve İngilizlerin benzer şekilde Akdeniz'de artan etkisinden ötürü Fransa'nın Yakın Doğu'dan pay alabilmek için harekete geçmesi gerektiğini savunmuştur. Bu konuşmalarında da Fransa'nın Akdeniz'deki sorunlara bigâne kalamayacağını, bunun bir zayıflık belirtisi olacağını dile getirmiş ve pasifist liberal-leri şiddetle eleştirmiştir. Ona göre Fransa büyük bir devlete yakışır biçimde mali hesaplara girişmeden üzerine düşen vazifeyi yapmak zorundadır. Aksi halde Akdeniz'i de İngilizlere kaptırma riskiyle karşılaşacaktır.

Biraz da bu nedenle Tocqueville, Cezayir'in Fransa tarafından işgali karşısında heyecana kapılmıştır. Zira ona göre bu işgal pısırlıklaştırmış ulusunu harekete geçirecektir. O her zaman savaşların aristokratik şan, şeref ve şöhretin zemini olduğunu savunmuştur. Ulusun tazelenmesi böyle gerçekleşir. Aynı zamanda Amerikan tecrübesi ona içerideki fazlalıkları ihraç etmek üzere bir sömürgecinin olmasının faydalı olduğunu göstermiştir. Tocqueville, günün modası olan medeniyet adına olmasa da ulusal şan açısından sömürgeye sahip olmak gerektiğini düşünmüştür. Anılarında "Güneş altında hiçbir şey

fetihten daha muhteşem değildir” (Tocqueville, 1862a, s. 387) derken bu inancı ifade etmiştir.

Bu sebeple Tocqueville Cezayir’in sömürgeleştirilip “anavatanın şanını gösteren bir anıta dönüştürülmesini” savunmuştur (Tocqueville, 1862a, s. 63). Bunun için Amerikan tarzı yerleşimci sömürge sistemini önermiştir. 1833’te kuzeni Louis de Kergorlay ile birlikte Cezayir’de bir arazi edinerek orada yerleşimci sömürgeci olmanın yollarını aramaya başlamıştır. Bu planını gerçekleştirirse de Cezayir’e olan ilgisin daima korumuştur. Gerek ağabeyi gerek kuzenleri ve arkadaşlarıyla mektuplaşmalarında Cezayir’deki durumu sürekli yakından takip etmiştir.

Tocqueville, bu dönemde başarılı bir sömürgecilik için yönetilen halklar hakkında daha fazla bilgi sahibi olunması gerektiğini düşünmektedir. Bu doğrultuda çalışmalara başlayarak dönemin tanınmış şarkiyatçısı ve Arap dili uzmanı Sylvestre de Sacy ile iletişime geçmiştir. Sacy’ye bir mektup yazarak Arapça öğrenme isteğini belirtmiş ve bazı sorular yöneltmiştir. Ancak Arapça öğrenme hedefine erişemediğini de biliyoruz. 1838’de *Amerika’da Demokrasi* eseri çalışmaları sırasında Savary’in Kur’an tercümesini okuyarak özellikle hukuk ile ilgili kısımları notlandırmıştır (Tocqueville, 2016i). Tocqueville notlarında Kur’an’ı Cezayir’deki Müslümanlarla karşı karşıya olmaları hasebiyle okuduğunu ve Müslüman dünyadaki bozulmanın başlıca sebebinin “Muhammed’in dini” olduğunu ifade etmiştir. Aynı dönemde yine çeşitli kaynaklar okuyarak Hint dini, toplumu ve buradaki İngiliz sömürge yönetimi konusunda notlar almıştır (Tocqueville, 2016g).

Tocqueville, ele aldığı konularda başkalarının birinci elden gözlem ve bilgilerine dayandığı kadar, bizzat gözlem yapma itiyadına sahipti. Parlamenteoya girdikten sonra Cezayir konusu ile yakından ilgilenmiştir. Tocqueville’in bu dönemdeki entelektüel hayatını kaleme aldığı kitap ve gezi notları, gazete

yazıları, komisyon raporları, mektuplar ve yasa tasarıları aracılığıyla takip edebiliyoruz. Bu dönemde iki kez Cezayir’e inceleme gezisi yapmıştır. Birincisinde özel bir görevle Eylül 1840’ta Amerika’daki yol arkadaşı Beaumont ile Cezayir’e bir inceleme gezisi yapmıştır.

Tocquvielle, Ekim ayında hastalanıp geziye ara verene kadar Cezayir’in farklı coğrafyalarını ve “ırklarını” görmüştür (Tocqueville, 2016e). Bu gezisinde Cezayir’in coğrafyası ve etnik yapısı ile yakından ilgilenen Tocqueville yoğun bir biçimde notlar tutmuş ve döndükten sonra Cezayir siyaseti hakkındaki fikirlerini kaleme aldığı makalede kamuoyu ile paylaşmıştır (bk. Tocqueville, 2016d). Bu rapor ve yazılar dönemin Fransa’sında konu hakkındaki hissiyatın ve bakışın şekillenmesinde çok etkili olmuştur. Bu gezi sonrasında Beaumont ile beraber sömürge yönetiminde birtakım reformları gündeme getirmek isteseler de 1845’e kadar hükümet bu konuya mesafeli yaklaşmıştır.

Tocqueville, 1846 Kasım’ında yine bir meclis komisyonu görevi münasebetiyle Cezayir’e ikinci bir seyahat gerçekleştirmiştir. Bu sefer Cezayir’de daha uzun kalmış ve daha ayrıntılı gözlemler yapma fırsatı yakalamıştır. Onun bu seyahatini ve edindiği görüşleri de tuttuğu notlardan takip etmek mümkündür (Tocqueville, 2016e).

Bu seyahatin ardından 1847 Mayıs ayında meclis komisyonunun hazırladığı raporu kaleme alan Tocqueville Cezayir’de artık kontrolün sağlandığını ve farklı bir siyasetin gerekli olduğunu savunmuştur (Tocqueville, 2016c). Yine bu gezi sonrasında Şubat 1847’de hükümet biri Cezayir’e özel tahsisat, diğeri kurulacak askerî kamplarla alakalı olarak Meclis’e iki yasa tasarısı sunmuştur. İlk tasarıya dair Tocqueville’in sunduğu raporlar sivillerin hürriyet eksikliğine dikkat çekmiş ve hükümeti sivil bölgelerde seçim vaadi vermeye teşvik etmiştir (Tocqueville, 2016b, 2016c).

Bu dönemde Tocqueville Cezayir’de sürdürülen sömürge siyaset biçimine muhalif olsa da bölgede egemenliğin sağlanması için uygulanan şiddete destek vermiştir. Tocqueville için Cezayir’in işgali Fransa’nın elini kuvvetlendirmiş ve Batı Akdeniz’e hükmetmesine imkân vermiştir. Müslümanların herhangi bir bağımsızlığı durumunda Fransa bölgeden çekilirse İngiltere’nin hemen yerleşeceğini düşünmüştür.

Öte yandan dönemin en ateşli siyasi mevzularından olan köleliğin ilgası ile ilgili tartışmalarda da önde durmuştur. Tocqueville bu dönemde köleliğin ilgasını amaçlayan cemiyetlere üye olmuş ve konu ile ilgili kamuoyunda etkili bir figüre dönüşmüştür. Onun bu iki meselede sergilediği tavır, dönemin Fransa’sındaki siyasi pozisyonların tümünden bir şekilde ayrılmaktadır. Dolayısıyla onu değerlendirenleri zorlayacak bir biçimde siyasi konumu hep biraz tasnif dışı ve ayrıksı kalmıştır.

Temelde onun konumunu muhafazakâr bir Fransız milliyetçisi olarak tarif edebiliriz. Tocqueville her iki konuda da Fransa’nın çıkarlarını öncelemeyi önermiştir. Aynı şekilde belirli grupların (toprak aristokrasisi ve burjuvazi) çıkarlarına göre şekillenen siyasetin yerine ulusal bir siyaseti savunmuştur (bk. Tocqueville, 2016f).

Tocqueville bu dönemde köleliğin kaldırılması konusunda da etkin şekilde hem kamuoyunda hem de mecliste çalışmıştır. Ona göre İngilizler köleliği ilga etmişken Fransız sömürgelelerinde köleliğin devam etmesi bir isyan sebebi olabilir. Küçük bir toprak aristokrasisinin çıkarları için köleliğin sürdürülmesi gereksizdir. O, köleliğin kaldırılmasının Fransa’nın ulusal şanı ve faydası için gerekli olduğunu savunmuştur. Bu görüşlerini 23 Temmuz 1839’da Fransız sömürgelerinde köleliğin kaldırılması konusunu ele almak üzere kurulan meclis komisyonunun raporunda dile getirmiştir (Tocqueville, 2016f). Ardından kölelerin istiklali ile ilgili aynı görüşleri 13 Ekim ile 15 Aralık 1843 tarihleri arasında anayasal monarşi taraftarı

Le Siècle gazetesinde yayımladığı altı makalede kamuoyu ile paylaşmıştır (bk. Tocqueville, 2016h).

Tocqueville'in bu yazıları isimsiz olarak yayımlanmış ve müellifin kimliğinden yalnızca gazetenin editörü haberdar olmuştur. Yazıların imzasız yayımlanması o günlerde kölelikle ilgili tartışmaların mahiyetini yansıtmaktadır. Ancak bu yazılarla 1840'ta Tocqueville'in kaleme aldığı komisyon raporu arasında ciddi bilgi ve üslup benzerlikleri bulunmaktadır. Muhtemelen konu ile ilgili kişiler için yazarın kimliğini tahmin etmek güç olmamıştır. Sonuçta, kamuoyunda köleliğin ilgası konusunda görüşler taraftar bulsa da ilga karşıtlarının organize hareketinden ötürü kölelik ilga edilememiştir. Kölelik ancak 1840'ların sonunda III. Napoleon tarafından ani bir biçimde resmen kaldırılmıştır.

Çalkantılı Zamanlar ve Siyasetten Çekilme

Tocqueville'in siyasi hayatının başları ne kadar parlak ise sonu da o kadar sönüktür. Onun 1848 olayları ile zirve yapan siyasi kariyeri 1851 hükümet darbesi ile tersine döner. 1847-1848 yıllarında geçiş hükümetlerinde dışişleri bakanlığı yapar. 1849-1852 arasındaki çalkantılı yıllarda III. Napoleon'un imparatorluk arzusuna karşı demokratik rejimi koruma çabaları içerisinde yer alır. Bu dönemde geçirdiği yoğun hastalıklardan dolayı doktorlarının tavsiyesi ile bir kışı evden ve gündemden uzakta geçirir. İtalya Sorrento'da hem bir anı kitabı olarak hem de kendi siyasi tecrübe ve görüşlerini aktardığı *Hatıralar*'ını kaleme alır ancak eseri hayatının sonlarına doğru tamamlayabilir.

İtalya'nın kuruluşu ile başlayan ayaklanma dalgası Fransa'ya da yansımıştır. Fransa'da 1830 devrimleri sırasında tahta geçen Louis-Philippe'in uygulamaları özellikle mali sermaye lehineydi. 8 yıl başbakanlık yapmış olan Guizot, ülkeyi 250

bin mülk sahibi seçmen tarafından seçilen bir meclis aracılığıyla yönetiyordu. Küçük burjuvazi, köylüler ve işçiler seçim haklarından tamamen mahrumdu. Devrimin temel itici unsuru oy hakkının genişletilmesi yolundaki taleplerdi. Kral Louis-Philippe ve Başbakan Guizot bu taleplere karşı çıkıyordu. Hükümetin 22 Şubat 1848’de Paris’te oy hakkının düzenlenmesi için yapılacak gösteriyi bir gün önce yasaklaması ile sokaklarda olaylar patlak verdi ve çatışmalar başladı. Kısa bir süre içinde ayaklanma kentin tümüne sıçradı. Kral Louis-Philippe, 1830’da Charles’in yaptığı gibi, 24 Şubat günü tahttan çekilerek, İngiltere’ye kaçmak zorunda kaldı.

Bourbon Sarayı’nda toplanan burjuvazinin temsilcileri ulusal kurucu meclis toplanıncaya kadar geçici bir hükümet kurdular. 25 Şubat günü işçilerin büyük gösterileriyle cumhuriyet yeniden ilan edildi. Ardından geçici bir hükümet kuruldu ve Mart’ta yeni bir anayasa yazımı için içinde Tocqueville’in de olduğu bir komisyon kuruldu. Tocqueville, mecliste hanedan muhalifleri olarak bilinen, liberal, ancak devrimci olmayan küçük bir grubu dahildi (Uslu, 2010, s. 25). 1848-1849 yıllarında devrimci hareket başladığında liberaller sosyalistler gibi bir süreliğine de olsa etkin şekilde varlık gösterip doğrudan hükümete katılmışlardır (Uslu, 2010, s. 27).

Yapılan seçimler sonucunda meclise 500 cumhuriyetçi, 300 kralcı ve 100 sosyalist milletvekili girdi. Cumhuriyetçilerin çoğu sanayi burjuvazisinin temsilcisiydi ve yoğun olarak köylülerden oy almışlardı. Bu dönemde sosyalist bir rejim hayali kuran devrimcilere karşı Tocqueville Cumhuriyet’in yanında durmuştur. Tocqueville’in de görev aldığı bu yeni hükümetin yaygın işsizliği çözmek üzere hükümet zamanında kurulan ulusal işlikleri kapatması ile Haziran’da sosyalist bir tona sahip yeni isyanlar başladı. İsyancıların sosyalist tonundan korkan bazı Parislilerin de katılımı ile hükümet güçleri isyanı kanlı bir şekilde bastırdı.

Şubat ayında monarşinin çökmesinin ardından Tocqueville, Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu üyesi olmuştur. Bu dönemde cumhurbaşkanının tek dereceyle, halk tarafından seçilip sadece bir defa görev yapması konusunda kamuoyunda ciddi bir fikir birliği mevcuttu. Ancak Tocqueville ve Beaumont buna karşı çıkmışlardır. Onlara göre devrim henüz tamamlanmamıştır ve monarşiden yeni çıkılmış bir toplumda yürütme gücünün doğrudan halk tarafından seçilmiş birine teslim etmek sakıncalı olacaktır (Çağla, 2007). Bu bağlamda Tocqueville cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmesi gerektiğini savunarak iki dereceli bir seçim öneriyordu. Tocqueville, aynı zamanda halk tarafından seçilmiş güçlü bir liderin ikinci defa seçilmesine engel olunamayacağını düşünüyordu. Böylece daha fazla dönem seçilebilecek olan ve sınırlandırılmış bir cumhurbaşkanlığını savunuyordu.

Tocqueville, 27 Ocak 1848'de mecliste yaptığı konuşmada bu gerilimler neticesinde gelecekte oraya çıkacaklarla ilgili uyarılar içeren bir konuşma yapmıştır. Ancak onun bu görüşleri kabul görmemiştir. Tocqueville bunun despotizme açık bir kapı bıraktığını düşünmüştür. Gerçekten de çok da uzak olmayan bir gelecekte yaşananlar onun öngörüsünü doğrular nitelikteydi. Çağla'nın (2007) belirttiği gibi Louis-Napolyon ileride bu açık kapıyı kullanarak kendi imparatorluğunu ilan edebilmiştir.

1848 devrimlerinin karışık ortamında babası ömür boyu hapse mahkûm edildikten sonra İngiltere'ye kaçan Napoleon Bonaparte'ın torunu Charles Louis Napoleon Bonaparte Fransa'ya dönmüştü. Louis Bonaparte kendisinin yokluğunda seçilen Kurucu Meclis'te görev almayı reddetse de 17 Eylül 1848'de yenilenen ikinci seçimde meclise seçildi. Üç ay sonra, 10 Aralık 1848'de de İkinci Cumhuriyet'in cumhurbaşkanı oldu. Louis Bonaparte, Odilon Barrot'yu iki kez başbakan olarak atadı.

Tocqueville ikinci Barrot hükümetinde Haziran-Ekim 1849 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanı ile yakın ilişki içindeydi ve güvenini kazanmıştı. Ancak Louis Bonaparte Ekim 1849'da bu muhafazakâr-liberal kabineyi görevden aldı. Louis Bonaparte şahsi hırs ve emellerinden ötürü 2 Aralık 1851'de bir hükümet darbesi tertip etti ve görev süresini ikinci kez uzatmayı imkânsız kılan anayasayı askıya alarak III. Napoleon olarak imparatorluğunu ilan etti. Bir tür demokratik sezarizm taraf-tarı olan Tocqueville önce hapse atıldı, ardından çıksa da bir daha dönmek üzere siyasete veda etti.

Tocqueville'in siyasetteki bu çalkantılı yıllarında iki önemli eser meydana çıkmıştır. Bunlardan biri 1850'de tedavi amaçlı dinlenmek üzere gittiği İtalya Sorrento'da yazmaya başladığı ve 1856'da tamamladığı *Souvenirs De Alexis De Tocqueville* (İngilizcede *The Recollections of Alexis de Tocqueville*) ismiyle kitaplaşan hatıralarıdır. Hatıralarında özellikle 1848-1849 yıllarında bizzat tanıklık ettiği çalkantıların analizine özel bir yer vermiştir. “Şimdi kamusal hayatın dışındayım” diye başlayan kitap, hatıra türünün sınırlarını zorlayarak derinlikli siyasi ve tarihsel analizler içerir (bk. Tocqueville, 1970). Dönemin siyasi ve ilmi şahsiyetlerinin derinlikli portrelerini de sunan bu kitap aynı zamanda Tocqueville'in zihinsel dünyasına girmek için önemli bir kapıdır. Ölümünden 34 yıl sonra yeğenlerinden biri tarafından yayımlanan bu eser onun tarihe, siyasete ve topluma bakışını ele veren eseridir.

Hatıralarını yazdığı dönemde aktif bir biçimde olayların içinde yer alan Tocqueville dönemin atmosferini mercek altına alır. Marx'ın *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* kitabıyla birlikte okunduğunda dönemi anlamak açısından ilginç ipuçları veren bu eser Tocqueville'in siyasi ideallerinin anlaşılması açısından önem arz eder. Bu eser Raymond Aron'un da belirttiği gibi

Tocqueville'in diğeri iki eserine benzemez. Onlardaki düzen ve sıkı yapı bu eserde yoktur. Tocqueville anılarını ve gözlemlerini yayımlamak için yazmaz. En azından ölümünden sonra yayımlanmasını ister. Dolayısıyla bu kitabın üslubu daha dolaysız ve samimidir. Ancak yine de kitap dönemin olaylarını değerlendirmesi ile Tocqueville'in gözlem gücünü yansıtır.

Napolyon üzerine bir kitap yazma fikri ilk defa Sorrento'da anılarını kaleme alırken aklına gelir. Kitabın taslağı üzerine ilk notlarının burada derleyen Tocqueville 1852'de fikrini değiştirerek Napoleon'u da içine alacak şekilde Fransız Devrimi'ni ele alan bir kitap yazmaya karar verir. Eserin ilk cildini 1856'da *Eski Rejim ve Devrim* adıyla yayımladığında *Amerika'da Demokrasi*'den sonra yeniden ilgileri üzerine çekmeyi başarmıştır (Tocqueville, 2011).

Bu eserde Tocqueville'in bir tarihçi olarak portresi tekrar açığa çıkar. Tocqueville eseri kaleme almak üzere Almanya ve İngiltere arşivlerinde çalışmalar yapmış, belgeler toplamıştır. Ancak kitap, kronolojik bir tarih yazımı olmaktan ziyade meseleler üzerinden ilerleyen bir çalışmadır. Tocqueville burada bölüm başlıklarında da kendisini gösterecek şekilde bir sosyal tarihçi olarak olayların nasıl ve niçin gerçekleştiği ile ilgilenmiştir. Devrim'in bir kesinti değil süreklilik eseri olduğunu ifade etmiştir. Önsözde belirttiği üzere bunu eski rejimin yapıp ettikleri ve özellikle merkezileşme kararları ile gerekçelendirerek Devrim'in sosyal kökenlerini açığa çıkarmıştır (Tocqueville, 2011, s. 1).

Albert O. Hirschman (2013), Tocqueville'i sürekliliğe vurgu yapan tezi dolayısıyla Fransız Devrimi'ni önemsizleştirmekle suçlasa da o tekil olayların ve şahısların değil sosyal nedenlerin bir toplumsal değişme kaynağı olduğu görüşündedir. Ona göre devrimin yepyeni bir rejim ve hükümet tipi getirdiği de doğru değildir. Zira demokrasinin faydalarına olan inanç eski rejimin aşırı merkeziyetçiliği içinde meydana çıkmıştır. Ona

göre devrim bir asil hissiyat veya cömert bir ruhtan ziyade pragmatik fırsatçılıklarla doludur. Tocqueville bu eserinde Devrim'e dair bilinen bütün gerçekleri sorgulamış ve bir bakıma eski rejimin hatalarını açığa çıkararak esas sorumlunun kendi rolünü unutan yöneticiler olduğunu dile getirmiştir. O, Fransız Devrimi'ni henüz bitmemiş bir süreç, bir Avrupa Devrimi olarak da görmüştür. Tamamlayamadığı ikinci cildin taslak planında bunu daha fazla vurgulama niyetinde olduğunu görürüz.

Son Günleri

İngiltere, hayatı boyunca hep Tocqueville'in dikkatini çeken, anlamaya çabaladığı bir yer olmuştur. 1857'deki son ziyaretinden önce adaya iki seyahat daha yapmıştır. İlki 1833 Ağustos'unda *Amerika'da Demokrasi*'yi yazmakla meşgulken; ikincisi de 1835'te eseri yayımlandıktan hemen sonra gerçekleşen bu ziyaretlerde Tocqueville farklı gözlemler ve incelemeler yapma fırsatı yakalamıştır. Eserinin getirdiği şöhretle özellikle ikinci ziyaretinde Londra'da zamanın en seçkin adamları tarafından candan bir şekilde karşılanmış, önemli isimlerle görüşmeler yapmış ve toplantılara katılmıştır.

1857'de Tocqueville İngiltere'ye son yolculuğunu yapmıştır. Bu dönemde Fransız Devrimi üzerine çalışıyor ve *British Museum*'da konu ile ilgili belgeler neredeyse tüm vaktini alıyordu. İngiltere'de büyük bir saygı ve sevgiyle karşılanmıştı. Dışişleri Bakanlığı'nın gizli arşivleri onun için özel olarak açılmıştı. Böylece Devrim'in erken dönemine ilişkin önemli diplomatik belgeleri görme fırsatını yakaladı. Tocqueville bu seyahatte dönemin ilim ve siyaset adamları ile sıkı temaslar içinde yer almış, onun seyahati İngiliz kamuoyunu yakından ilgilendiren bir ziyarete dönüşmüştür.

Üç kez ziyaret ettiği bu ülkede Tocqueville esasen çoğunlukla Fransa'nın sorunlarını anlama çabası içinde olmuştur. Döne-

min Fransa'sının bu en büyük rakibini çeşitli karşılaşmalar yapmak suretiyle anlamak peşindedir. Hatta bu anlama çabası o kadar ileri gitmiştir ki İngiliz arkadaşlarından birine “İngilizlerle ortak birçok duygu ve düşüncem var; İngiltere benim ikinci bir entelektüel yuvam haline geldi” diye yazmıştır. Aslında tüm siyasi ve entelektüel kariyerini İngiltere karşısında Fransa'nın çıkar ve büyüklüğünü korumak üzere harcamış biri için ömrünün sonunda kendisine Londra'da kucak açılması yeterince dramatiktir. Ancak Fransa'da Napoleon despotizminin belirtileri görüldüğünde ona başka seçenek kalmamış gibidir.

Tocqueville 1858'de iyice hastalandı ve doktorları güneye gitmesini salık verdiler. Kasım'da Cannes'a vardıklarında karı-kocanın sağlıkları iyice bozulmuştu. Şubat'ta sağlığı biraz iyileşme gösterdi. Bu günlerde dostları ile yeniden mektuplaşmaya başladı. Ancak Nisan'a doğru sağlığı yeniden hızlı bir biçimde bozuldu. 16 Nisan 1859'da 53 yaşında öldü ve Normandiya'daki aile mezarlığına gömüldü.

Düşüncesinin Kaynakları

Tocqueville, çoğu 19. yüzyıl düşünürü gibi çok çeşitli ve zaman zaman birbiri ile çelişen kaynaklara sahiptir. Onun düşüncesinin gelişimi farklı kaynakların bileşimini içeren özgün bir seyir arz eder. Bu bağlamda yazma tarzından ötürü Tocqueville'in düşüncelerinin kaynaklarını birebir takip etmek güç olsa da düşüncelerinin temellerini edindiği isimler hakkında bazı bilgilere sahibiz.

Tocqueville dönemindeki diğer isimlere benzer şekilde, mesela Marx gibi, henüz lise öğrencisiyken babasının kütüphanesinde 18. yüzyıl aydınlanmacılarının kitapları ile tanışmış ve büyük bir hayranlıkla bu eserleri okumuştur. Jardin'e (1988: 62) göre bu kütüphanede ayrıca pek çok seyahat kitabıyla tanışan Tocqueville'in gezme ve gözlemlleme tutkusunun arkasında bu

erken keşif vardır. Böylece aslında Tocqueville içinde yaşadığı dünyayı kuran düşüncelerle daha çocuk denebilecek bir yaşta tanışmış ve bu düşünceleri ayrıntılı bir biçimde öğrenme fırsatını yakalamıştır. Bu bağlamda onun fikirlerinin oluşumundaki en etkili isimler Rousseau, Montesquieu ve Pascal'dır. 10 Kasım 1836'da İsviçre'den Kergorlay'e yazdığı bir mektupta "her gün neredeyse Pascal, Rousseau ve Montesquieu'dan kısa pasajlar" okuduğunu dile getirmiş ve "bir dördüncüsünü, seni çok özledim" diye eklemiştir (Tocqueville, 1861a, s. 327).

10 Şubat 1851'de Sorrento'da tuttuğu günlüğü M. Gustave de Beaumont ile paylaşmıştır. Burada Jean-Jacques Ampère ile konuşmalarını aktarmış ve kendisi için 18. yüzyılın büyük dördlüsünün Voltaire, Montesquieu, Rousseau ve Buffon olduğunu belirtmiştir. Ampère ona "bunlardan hangisini en yükseğe koyarsın?" diye sorduğunda Tocqueville duraksamadan "Voltaire" diye cevaplamış ve "hiçbir şey onun açıklığını, inceliğini, önemini ve üslubunun sadeliğini aşamaz" diye eklemiştir. Buffon'u üslupçu, Montesquieu'yu yapay ve Rousseau'yu da becerili buluyordu. (Tocqueville, 1861b, s. 141)

Rousseau Fransız düşüncesi için vazgeçilmez bir kaynaktır. Fransız Devrimi sürecinde herkesi etkilediği gibi Tocqueville'i de etkilemiştir. Rousseau'nun özellikle yoksulluk, eşitsizlik, uygarlık üzerine eleştirileri genç Tocqueville'in dikkatini çekmiştir. Çok sık okuduğu Rousseau'nun toplumsal sözleşme teorisine dair eleştirel bir bakış açısı da mevcuttur. Amerika seyahatinde aslında Rousseau'nun toplumsal sözleşme teorisini sınama imkânı bulmuştur. *Amerika'da Demokrasi* Rousseaucu tezlerin bir sağlaması gibidir. Eserde Tocqueville isim vererek veya vermeyerek bu büyük düşünürün tezleriyle sürekli diyalog halindedir.

Montesquieu, Saint Simon ve Comte gibi dönemin diğer Fransız düşünürleri de Tocqueville üzerinde hayli derin etkilere sahipti. Özellikle Montesquieu'nün kanun ve düzen hak-

kındaki görüşleri Tocqueville için bir başlangıç noktası tesis etmiştir. Onun siyasal ve yasal düzen arasında temel bir ilişki olduğuna dair kanaati ve bu iki alan arasında neden-sonuç bağlantılarını bulma arzusu Montesquieu'nün etkilerini göstermektedir. Tocqueville de Montesquieu gibi bugünü anlamak için tarihle derin bir ilişki kurmuştur.¹ İki yazar da coğrafi ortam ve geleneklerin mevcut durum üzerindeki etkisine özel bir önem vermiş ve teorik incelemeleri kadar gezilerinde de prensiplere sadık kalarak ilerlemiştir. Onun gezilerinde aldığı notlarda incelediği yerlerin coğrafi yapılarına, yer yüzü şekillerine, iklimlerine ve hava koşullarına, tarihsel geleneklerine ve toplumsal durumlarına özel bir önem vererek gözlem yaptığını görürüz.

Diğer yandan Tocqueville elbette diğer çağdaşları gibi Montesquieu'nün ötesine geçmiştir. Toplumsal yapıları şekillendiren etkenin, selefinin ileri sürdüğü gibi manevi bir ruhtan ziyade ilişkilerin mevcut düzeyi ve durumu olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Montesquieu dış dünyayı pek tanımadığı için ancak Fransa ile Roma'yı kıyaslayabilirken Tocqueville İtalya, Amerika, İngiltere ve Cezayir'i gezerek görerek tanımış ve buralarla Fransa arasında derin bir kıyas yapabilecek düzeye gelmiştir. Öte yandan Montesquieu için Müslüman dünya ancak muhayyel bir şeyken Tocqueville Cezayir seyahatleri ile doğrudan bilgi ve gözlem sahibi olmuştur. Bu sebeple belki de diğer birçok 19. yüzyıl Fransız düşünürü gibi Tocqueville'i de bekleyen temel vazife Rousseau ve Montesquieu'nün düşüncelerini sınamak ve geliştirmek olmuştur.

Rousseau ve Montesquieu, Tocqueville'in hayatının her günü birlikte yaşadığını itiraf ettiği yazarlardır. Üçüncüsü de iyi bilindiği üzere, Blaise Pascal'dır (Nolla, 2015). Pascal Tocqueville'in felsefi açıdan kendini en yakın hissettiği düşünürdür. Zira Tocqueville de Pascal gibi insanın temel

1 Tocqueville ve Montesquieu arasındaki üslup benzerlikleri hakkında detaylı ve delilli bir tartışma için bkz. (Nolla, 2015).

macerasının yaşamını, dünyayı ve kendisini anlamlandırma çabası olduğunu düşünmüştür. Ona göre insan bu çabadan uzaklaştıkça kendisi olmaktan kopar. Tocqueville esasen din-dar biri değildi. Ancak dinin toplumsal düzenin kurulmasın-da önemli temel bir unsur olduğunu düşünüyordu. Tocque-ville'in düşüncesindeki Pascal etkisi, Aydınlanmacı evrensel akla karşı şüpheciliktir.

Son olarak, çağdaşlarından liberal düşünür Benjamin Cons-tant'ın da Tocqueville üzerinde önemli etkileri olmuştur. Constant özellikle güçler ayrılığı ve güçler dengesi anlayışı-nı savunmuştur. Tocqueville de toplumsal iktidar anlayışı ile iktidarın toplum tarafından dengelenmesi ve denetlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Tocqueville, Constant gibi çoğun-luğun zorbalığına² dikkat çekmiş ve demokrasinin en önemli zaaflarından birinin bu olduğunu belirtmiştir. Constant liberal anayasacılığa dikkat çekiyordu. Ona göre anayasa bireylerin iktidar karşısında koruyacak ve onları siyasete katacak bir mekanizma olmalıydı. Bu düşünceler Tocqueville'in muhafaza-zakârlığında bir çelişkiye de yol açmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısında tanınan bir isim olan Tocqueville iyi bir gezgin, gözlemci, analitik bir sosyal filozof ve etki-li bir siyasi hatipti. Veri toplamadaki hassasiyeti ve ayrıntılı arşiv merakı sosyal bilimci yönüne işaret eder. Ayrıca, olanı görmekle yetinmeyip olacaklara da dikkat kesilen Tocquevil-le sosyolojik imgeleme sahiptir. Arkasında sadece dönemin Fransa'sının siyasi koşullarını anlamak için değil, aynı za-manda modern toplumun mahiyetine dair önemli bir külliyat bırakmıştır.

2 Terimin anlam ve açıklaması için kitabın sonunda yer alan sözlüğe bkz.

Tocqueville'in ABD Seyahat Rotası

Tocqueville ve Beaumont'nun dokuz ay süren seyahatlerinin rotası.

Kaynak: Alexis de Tocqueville. Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont in America (A. Goldhammer, Ed.). Charlottesville: University of Virginia Press, 2011, s. xiii.

İKİNCİ BÖLÜM

Seyahatte Kurulan Düşünce

Seyahatname modern düşüncenin gelişiminde önemli bir türdür. Modern dünyayı kuran gemi ve tren mühendisliği ilerledikçe hem fiziki hareketi hem de farklı düşünce ve yorum biçimlerinin dolaşımını kolaylaştırmıştır. Modern düşünce Akdeniz'e, Doğu'ya, Çin'e ve Hindistan'a yapılan seyahatlerden getirilen bilgi ve kavramlara çok şey borçludur. O sebeple Paul Hazard (1999) modern dünyayı her şeyin seyahate çıktığı bir dünya olarak resmetmekten kendisini alamaz.

Hümanist denemeci Montaigne seyahati yargı gücümüzü geliştirmenin; kendimizle ve dünyayla ilgili idrakimizi berraklaştırmanın bir yolu olarak niteler. Tocqueville için de seyahat sadece yeni yerleri görmenin ve tecrübe geliştirmenin bir yolu değil; aynı zamanda bir anlama ve kavrama biçimidir. 15 Kasım 1857'de Nassau Senior'a yazdığı üzere, seyahatin insana genellikle hayal edebileceğinden daha fazla şey yapma imkânı verdiğini düşünmüştür (Senior & Tocqueville, 1872a, s. 190). Zira "seyahat ederken, insan asla kendi hareketlerine mutlak manada hâkim olamaz." Böylece yeni düşüncelere açık hale gelir ve yaratıcı olma imkânını yakalar.

Ancak Tocqueville en iyi seyahatin dışarıya değil yine de insanın kendi dünyasına, zihnine yapılan olduğunu düşünmüştür. *Amerika’da Demokrasi*’de bunu şöyle ifade eder: “Muhteşem bir konu bulmak için cennete ve dünyaya seyahat etmem gerekmiyor, sadece kendimi düşünmem yeterlidir” (Tocqueville, 2010c, s. 840).

Sicilya Seyahati

Tocqueville yirmi iki yaşında üniversiteden henüz yeni mezun olmuşken, 1826–1827’de kardeşi Édouard ile birlikte İtalya ve Sicilya’ya bir seyahat yapmıştı. Daha önce 1822 ve 1823’te iki kez İsviçre gezisi gerçekleştirmiş olsa da bu onun ilk önemli seyahatidir. Yola çıkarken ilk niyeti, ülkenin yalnızca dış yönünü tanımaktır; ancak çok geçmeden kurumları ve yaşam biçimini gözlemlemeye ve derinlere gitmeye başlamıştır. Bu seyahatte Tocqueville yaklaşık 350 sayfa not almıştır. Bu notların çok küçük bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bu notları kısaltarak 1862’de “Sicilya Turundan Özetler” başlığıyla İngilizce olarak yayıma hazırlayan Gustave de Beaumont (Tocqueville, 1862a), bu notların Tocqueville’in görüşlerinin gelişimini takip edebilmeye fırsat verdiğini belirtir.

İtalya’ya seyahat Avrupa’da önemli bir Aydınlanmacı adeti idi. Dönemin genç aristokratları erişkinliğe geçiş ayinine katılır gibi İtalya’ya giderdi. Roma kalıntılarıyla dolu olan bu ülke onlar için Avrupa’nın geçmişini anlamak açısından bir ilham kaynağıydı. Tocqueville, bize ulaşan notlarında Sicilya’yı “Yunan mitolojisindeki tanrıların evi” ve “tanrıların ve kahramanların ülkesi” olarak resmetmiştir.

Sicilya gezisi Tocqueville’in ilk yazma deneyimini de gösterir. Bu seyahatte tuttuğu notlar onun iyi bir gözlemci, iyi bir hatip ve iyi bir seyahatname yazarı olma özelliklerinin ilk numuneleridir. Daha sonra *Amerika’da Demokrasi*’de daha derinlikli bir şekilde görülecek olan bu özellikler için Tocqu-

eville henüz aslında çok gençtir. Ama onun özel aristokratik yetiştirme tarzını dikkate aldığımızda bu becerilerin çok da şaşırtıcı olmaması gerekir.

Sicilya gezisi notlarında Tocqueville, sosyal refah söz konusu olduğunda farklı sosyal, iktisadi ve siyasi uygulamaların benzer şekillerde uygun olabileceği ihtimalini kabul eder. Buna göre mükemmel bir sistem yoktur, şartların mükemmel bir karışımı vardır. Şartların mükemmel karışımı için de kurumlar önemlidir. Ona göre kurumlar insanların düzen ve yaşamlarına değişik anlamlar katarak fark yaratırlar. Dolayısıyla toplumsal refahı arttırmak için toplu düzenlemeler yoktur.

Amerika'ya Seyahat: Yeni Dünyanın Karşısında

Daha önce Tocqueville'in hayatının Beaumont ile karşılaşma ile şekillendiğini belirtmiştik. Bu şekillenmede onların Amerika'ya yaptıkları seyahatin de ciddi bir rolü vardır. Bu seyahat evvela Beaumont'un fikridir. Onun adalet bakanlığı ile yazışmaları neticesinde Tocqueville'in bir süre sonra bir tür inceleme bursu diye niteleyeceği vazifelendirmeyi aldılar ve aslında tabiatı icabı zor bir görev olan bu işin üstesinden gelmek üzere sıkı bir biçimde çalıştılar. Tocqueville, Beaumont ile birlikte, 1831 yılında Amerika'ya gittiğinde henüz 26 yaşındaydı.¹ Kamuda bir süre görev yapmış, sulh yargıçlığında tecrübe kazanmış olsa da genç biri sayılırdı. Buna rağmen tuttuğu notlardaki gözlem ve analiz kabiliyeti etkileyicidir.

Amerika seyahatinin bağlamı 1830 Temmuz Devrimi ile alakalıdır. Aslında bu tarih Karl Marx'ın 1873'te *Kapital*'in ilk cildinin Almanca ikinci baskısına yazdığı önsözde belirttiği gibi Avrupa tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte İngiltere ve Fransa'da burjuvazi siyasi iktidarı ele geçirmiştir. Liberal burjuvazinin hâkim olduğu 1848'e kadar devam

1 Tocqueville ve Beaumont'un Amerika seyahatleri ve arkadaşlıkları ile ilgili kapsamlı bir inceleme ve yol haritası için bk. (Pierson, 1938, 1959).

edecek bu dönem Fransız devlet sistemi için yeni bir devirdir. “Yeni Kral Louis-Philippe, tahta çıkmadan önce mecliste gözden geçirilen anayasaya bağlılık yemini etmiştir. Restorasyon döneminde olduğu gibi Temmuz Monarşisi döneminde de kısıtlı oy sistemine dayalı bir temsili rejim uygulanmıştır” (Uslu, s. 21). Dolayısıyla bir aristokrat olarak Tocqueville bu değişimden ciddi bir biçimde rahatsızlık duyanlar arasındadır.

Temmuz Devrimi Burbon Hanedanı’nı tahttan indirdiğinde genç Alexis büyük bir üzüntü yaşamıştır. Hatta sürgüne gönderilen Kral X. Charles ve ailesinin kortejini gözyaşları ile takip ettiği rivayet edilir. Şüphesiz bu onun için sadece bir gönül bağı değildi. Babası Burbon rejiminde önemli bir memuriyete sahipti. Tocqueville, giden rejimin bir daha geri gelmeyeceğinin de farkında olacak kadar gerçekçiydi. Her ne kadar gizli bir devrim karşıtı olarak nitelense de aslında bu karşıtlık eski sistemi geri getirme hayaline dayanmıyordu. Olsa olsa yeni düzenin kuruluşunda aristokrasiye etkin bir rol vermeyi talep ediyordu.

Devrimci düşüncelerin ve Aydınlanma ideallerinin uygulanma mekânı olan Yeni Dünya 18. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupalı seyyahların ve özellikle de müttefik ve dost ülke vatandaşları olarak Fransızların ilgisini çekmeye başlamıştı. 1780’lerden itibaren Fransa’da Amerika seyahatleri literatürü geliyordu. Bu seyahatlerin büyük bir kısmında dikkatler Amerika’nın geniş ve etkileyici coğrafyasına ve bitki örtüsüne odaklanmıştı. Ancak çok az kişi Tocqueville’in yaptığı gibi sosyal ve siyasal hayatla ilgili gözlem ve analizler yapmış ve daha azı da bunu *Amerika’da Demokrasi*’deki gibi derinlikli bir biçimde anlatabilmiştir.

Devrim çağında Fransa ve Amerika arasında özel bir ilişki mevcuttu. Ne de olsa Fransızlar, Amerikan bağımsızlık savaşına yardım etmişlerdi. Bu anlamda Amerikan siyasal sisteminin en önemli metninin bir Fransız tarafından yazılmış

olması bir tesadüf değildi. Yeni Dünya ile Fransa arasında o dönemde özel bir bağ mevcuttu.

Buharlı geminin gelişiyle Avrupa'dan Yeni Dünya'ya yolculuk süresi zamanla bir iki haftaya düştü ve seyahat koşulları görece rahatladı. Tocqueville'in zamanında, altı ila yedi haftalık bir yolculuk süresi oldukça normaldi ve seyahat tehlikesiz ya da sıkıntısız değildi. Tocqueville seyahat süresini gemide Amerika'ya dair seyahat metinlerini okuyarak geçirdi. Geminde annesine yazdığı 26 Nisan 1831 tarihli uzun mektup onun bu yolculuğu neredeyse varoluşsal bir deneyim olarak okuduğunu açıkça gösterir (Tocqueville, 2010h). Daha önce hiç bu kadar uzağa gitmemiştir. Annesine tekrar karayı göreceğinden ve toprağa ayak basacağından şüphe ettiğini, deniz tutması yüzünden çok acı çektiğini yazmıştı. Geminin kapalılığı ile okyanusun enginliği onun için ilginç bir karşıtlık oluşturmuyordu. Hayatı boyunca hissettiği özgürlük ile düzen arasındaki çelişki onu bu seyahatte kuşatmış gibiydi. İnsanlarla bu kadar iç içe bir kamusal ortamda bulunmak ile şahsi yalnızlığını korumak arasında gidip geldiğinden bahsediyordu.

2 Nisan'da bindikleri gemi 9 Mayıs'ta Rhode Island'daki Newport'a vardı. Tocqueville ve Beaumont, bir gün sonra New York'a geçtiler. Araştırmalarının kapsamlı seyahat ve gözlemlere dayanması için Amerika'yı dört bir yönde dolaştılar. Çizdikleri güzergâh onları Hudson'dan Albany'ye, daha sonra batıya doğru Buffalo'ya götürdü. Bu noktadan itibaren, gemi ile Detroit'e ulaştılar. Burada yerlilerin yaşamını görmek üzere iki haftalığına Michigan'ın iç kısımlarına gittiler. Detroit'e geri döndüklerinde, Büyük Göller'in ötesine geçtiler. Göller çıkışındaki Marie ve Wisconsin'e kadar gittiler. Bu noktadan itibaren, yönlerini Buffalo'ya geri çevirdiler; burada Saint Lawrence Vadisi'ni takip ederek Quebec'e kadar gittiler. Kanada dönüşü Boston ve Philadelphia'yı ziyaret ettiler ve yılın sonunda Pittsburg ve Ohio Nehri üzerinden vahşi doğaya yöneldiler. Korkunç zorluklara katlandıktan

sonra nihayet Mississippi'ye ulaştılar ve buradan New Orleans'a doğru yelken açtılar. Sonra da Körfez üzerinden Washington'a döndüler ve Şubat 1832'de New York'tan eve yelken açtılar. Seyahatleri toplam 286 gün sürdü. Amerika'da kaldıkları 271 günün 140'ını şehirlerde -özellikle Kuzey ve Batı'da- ve yalnızca 40'ını Güney'de kırsalda harcadılar.²

Tocqueville'in seyahatindeki sosyal etkileşim örüntüsü onun gözlem ve kavrayışı üzerinde hayli etkili oldu. Tocqueville ve Beaumont karaya ayak bastıklarında, New York'un sosyal karmaşası ve ezici yüzüyle karşılaştılar. Bu onların ilk kez şaşırdıkları zamandı. Gördükleri bolluk ve refah, büyüklük ve düzen, çeşitlilik ve zenginlik onları şaşırtmıştı. Ayrıca hayatın hızı ve karmaşası da modern toplum üzerinde düşünmeye itmişti. Boston'a vardıklarında, şehrin seçkinleri kapılarını açmıştı. Tocqueville'in not defterleri, ünlü tanıdıklarından ne kadar çok şey öğrendiğini gösterir.

Dokuz buçuk ay boyunca Amerika'yı büyük bir hayret ve hayranlıkla gezdiler ve çok şey öğrendiler. Çeşitli kurumlara ziyaretler gerçekleştirdiler; gazeteciler, işçiler, doktorlar, senatörler, profesörler, valiler, başkan ve eski başkanlar da dahil olmak üzere çok sayıda kişi ile görüşüp notlar aldılar. Görüştükleri arasında Daniel Webster, Sam Houston, Başkan Andrew Jackson, eski Başkan John Quincy Adams ve Charles Carroll da vardı. Seyahatlerini başlangıçta daha uzun planlamışlardı. Güney eyaletlere de ciddi bir vakit ayıracaklardı. Ancak Fransa'dan geri çağrılmaları planlarını değiştirmeye zorladı. Böylece Güney'i incelemeyi veya eski Başkan James Madison'ı ziyaret etmeyi planladıkları Charleston'da kalamadılar.

New York'a vardıklarında iki arkadaş hemen hapishaneleri ziyaret etmeye başladı. New York Eyaleti'nde Sing-Sing ve Auburn, Connecticut'ta Wethersfield, Pennsylvania'da Walnut-

2 Seyahatteki aldıkları notlar, mektupları ve diğer etkileşimler için bk. (Tocqueville, 2010b).

Street ve Cherry-Hill; bu yerlerdeki hapishaneleri ziyaret edip incelediler. Yarım düzine ziyarette yetkililer ve mahkumlarla görüştüler; konuyla ilgili çok sayıda belge topladılar ve geniş notlar tuttular. Böylece Amerikan ıslahevi sistemini ciddiyetle incelemeye koyuldular. Onların notlarından ve mektuplarından işlerini iyi yapmak için her türlü özeni gösterdiklerini görüyoruz. Nitekim 1832’de Fransa’ya döndükten kısa bir süre sonra yayınlanan raporları önemli bir belge oldu. Akademi tarafından baş eser olarak görülen bu rapor Fransa’daki mevcut ceza sisteminin ve cezaevi koşullarının iyileştirilmesinde çok etkili oldu.

Amerikan hapishane sistemini incelemek maksadıyla yaptıkları gezi onlara verilen bir burs gibiydi. Seyahatten iki yıl sonra 1833’te bir ıslahevi raporu yayımlasalar da Tocqueville, 1835’te arkadaşı Kergorlay’a, ıslahevi incelemesinin yolculukları için sadece bir “bahane” olduğunu belirtmişti.

“İslahevi sistemi bir bahane idi; bu görevi sadece ABD’ye girmeme izin verecek bir pasaport olarak aldım. Beklentimin ötesinde binbir türlü şeyle karşılaştığım o ülkede, sık sık kendime belirlediğim sorularla ilgili çok şeyler algıladım. Bilmem gereken çok önemli gerçekleri keşfettim. Oraya bir kitap yazma fikriyle gitmedim ama bir kitap fikri orada bana geldi.” (Tocqueville, 1985d, s. 95)

Amerika seyahati onu derinlemesine etkiledi ve bu etki her zaman üzerinde kaldı. Daha sonra kendisini “yarı Yankee” (Tocqueville, 2009a) veya “yarı Amerikan vatandaşı” (Tocqueville, 2009c) sayacaktı. Hayatının sonuna kadar entelektüel olarak bu seyahatte geliştirdiği sosyal yaklaşımı ve edebî tarzı korudu.³

3 Amerika seyahatinin onun düşünceleri üzerindeki etkisini ele alan bir çalışma için bk. (Reeves, 1982).

İngiltere Seyahatleri

Tocqueville hayatında farklı bağlam ve şekillerde Britanya adasına üç kez seyahat etmiştir: Biri Amerika'dan yeni dönmüş ve henüz tanınmayan biriyken, diğeri *Amerika'da Demokrasi* yayımlanıp meşhur olmuşken, sonuncusu ise hayatının son demlerinde aktif siyasetten ayrılmış emekli bir araştırmacıyken.

1833 Ağustos'unda, *Amerika'da Demokrasi*'yi yazmakla meşgulken genç Tocqueville bu işe birdenbire ara verdi, kanalı geçip İngiltere'ye vardı. Bu ani yolculuğun amacı tam olarak bilinmiyor. Genç yazar, Amerikan toplumunu incelerken, oranın her yerden çok Britanya adasına yakınlığını görmüş de bu konuda bazı incelemeler yapmak için mi gitmişti? Amerikan toplumunun köklerine derinlemesine gitme niyeti mi onu bu seyahate zorlamıştı? Yoksa bunun daha basit, anlaşılabilir bir nedeni mi vardı? Mesela birkaç yıl önce tanışıp âşık olduğu ve daha sonra evleneceği bir İngiliz olan Marie Motley mi gezinin asıl nedeniydi? Arkadaşı Beaumont'a göre Tocqueville, Londra'da oldukça mesafeli karşılanmıştı. Hâlâ tanınmıyor oluşu bunda etkili olmuş olabilir. Buna rağmen Tocqueville bu seyahatinden Britanya'daki sosyal ve siyasal yaşamla ilgili ayrıntılı gözlem ve analizler çıkarmasını bilmiştir.

Tocqueville bu gezisinde İrlanda'ya özel bir yer vermiştir. Bu seyahatteki gözlemleri, İrlanda'nın Büyük Kıtık'tan (1845-1849) önceki konumunu gösteren en iyi tasvirlerden birini sunmaktadır. Tocqueville'in gözlemleri büyüyen bir Katolik orta sınıfını ve çoğu Katolik ortakçıların yaşadığı korkunç koşulları gözler önüne sermektedir. Tocqueville, bu seyahatte İrlandalılara hem siyasi hem de dini bir sempati ile yaklaşmıştır. Muhtemelen gezinin Fransız hükümetinin politikalarıyla ilgili böyle bir arka planı da mevcuttu. Bu seyahat neticesinde kaleme aldığı bir tür rapor niteliğindeki *Mémoire*

sur le Paupérisme (İngilizcede *Memoir on Pauperism*) isimli eserinde Tocqueville İrlanda'da endüstriyel gelişmenin ve tarımsal çöküşün yol açtığı sefaleti tasvir etmiştir. Aslında bu tasvir ona sosyal bir denge oluşturulmadığında sanayinin nasıl bir toplumsal kriz getireceğini göstermesi açısından bir bakış oluşturmuştur. Bu seyahatte gördükleri, ömrü boyunca sanayi burjuvazisinin sosyal aşırılıklarını dengeleyecek bir siyasal ve sosyal model aramasının altındaki nedenlerden biridir.

Öte yandan Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi*'deki analizleri üzerinde Britanya seyahatinin etkisi çok az dikkat çekmiştir. Dönemin İngiltere'sinde sanayileşmenin getirdiği, çalışma hayatı, barınma ve beslenme gibi temel insani ihtiyaçlar noktasında büyük çaplı bir sosyal kriz vardı. Bu sorunları gözlemleyen Tocqueville Amerika ile ilgili metninde bu etkiyi yansıtmıştır. *Amerika'da Demokrasi*'de Amerika'nın sorunsuz bir yermiş gibi yansıtılmasının nedeni sanayileşmenin İngiltere'nin olumsuz etkisi olabilir.

1835'te *Amerika'da Demokrasi* yayımlandıktan sonra Tocqueville, Manş Denizi'nin öte yakasında da olağanüstü bir üne kavuştu. Bunun etkilerini 1835 Mayıs'ında İngiltere'ye yaptığı ikinci ziyaretinde açık bir biçimde görebiliyoruz. Onu bu sefer Londra'da zamanın en seçkin adamları candan bir şekilde karşıladı. Önemli isimlerle görüşmeler yaptı, önemli toplantılara katıldı.

Bu ziyaretten sonra Tocqueville İngiltere'de hem radikal-ler hem de muhafazakârlar arasında bilinen ve fikirlerine itibar edilen bir isme dönüştü. Yakın arkadaşı Sir Henry Reeve'nin naklettiği üzere Mill ve Grote onun fikirlerini tekrarlamaya başlamışlardı bile. Özellikle demokrasilerde çoğunluğun zorbalığı mevzusu çok dikkat çekmişti. Bu husus özellikle muhafazakârlar tarafından sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştı.

Bu seyahatte hem liberal çevreler hem de muhafazakâr çevreler kapılarını ona sonuna kadar açtı.⁴ Liberal çevrelerinin etkin olduğu Lansdowne House ve Holland House'da İngiliz aristokratik toplumunu ve yaşam tarzlarını gözlemledi. Dönemin önde gelen ekonomisti Nassau Senior ile tanıştı. Daha sonra konuşmalarını yayımlayan Senior, Tocqueville'in kendi düşüncelerini tam olarak kavrayan tek kişi olduğunu belirtmiştir. Burada görüşüp konuştuğu kişiler çok çeşitlidir: *Amerika'da Demokrasi*'yi İngilizceye çeviren, *The Times* ve *Edinburgh Review*'da editörlük yapan, kozmopolit bir figür olan Sir Henry Reeve; Tocqueville'in sürekli mektuplaştığı, parlamentonun radikal üyesi, bankacı Grote ve eşi; *Edinburgh Review*'in Sir G. C. Lewis ve eşi Lady Theresa; John Austin, ateşli Benthamcı ve çok dindar Sir James Stephen. Tocqueville, İngiltere'yi anlamak ve tanımak için Amerika'dan daha fazla süreye ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Çünkü burası eski ilişkilerin mekânı olarak daha fazla çapraz ilişki ve niteliğe sahipti.

Aslında 1840'larda Cezayir seyahatleri sırasında şu soruyu sormaktan kendisini alamadığında İngiltere hakkında daha fazla bilgiye sahip olması gerektiğini de düşünmüştü: İngilizler, daha az emek ve çaba ile daha büyük bir coğrafya olan Hindistan'ı daha kolay ve sorunsuz bir biçimde nasıl yönetiyordu? Bu sebeple İngiltere ve yönetim modeli hakkında bir kitap yazmaya niyetlenmişti. Notlarından takip edebildiğimiz kadarıyla bu konuda yazmak istediği kitabın genel planını da çıkarmıştı. Bu kitapta sırasıyla şu bölümlerin yer almasını planlamıştı: (1) İngiliz Hindistan'ının bir tasviri; (2) İngiliz Hükümetinin Hindular üzerindeki etkisi; (3) Hindistan'daki İngiliz İmparatorluğu nasıl sona erer? Aslında Tocqueville yazmaya niyetlendiği bu kitaptaki bazı bölümlerini kaleme

4 Britanya'da on dokuzuncu yüzyılda iki temel siyasi parti vardı. Bunlardan muhafazakâr (Tory) adı verilen parti kralın, liberal (Whig) adı verilen parti ise parlamentonun yetkilerini savunuyordu.

almıştır. Ama konuyu bilhassa yerinde incelemek üzere Hindistan’a bir yolculuk yapamayacak olması cesaretini zamanla kırmıştır. Bugün bu çabadan elimizde sadece notlar bulunmaktadır. Ayrıca *Amerika’da Demokrasi*’deki notların yazıya aktarılış biçimine baktığımızda, eseri yazabilseydi ortaya nasıl bir şey çıkacağını da tahmin edebiliriz.

1857’de Tocqueville siyasetten düşmüş, uzun hastalıklarla boğuşmuş, Fransa’nın geleceğinden endişeli bir biçimde İngiltere’ye bir seyahate daha çıktı. Londra’da bu sefer her zamankinden daha büyük bir saygı ve coşkuyla karşılandı. Elbette kendisi bunun son yolculuğu olduğunu bilmiyordu. Çok ayrıntılı çalışma planları vardı. *Eski Rejim ve Devrim*’in ikinci cildi üzerinde çalışıyordu. Fransız Devrimi hakkında *British Museum*’da konu ile ilgili belgeler neredeyse tüm vaktini alıyordu. Dışişleri Bakanlığı’nın gizli arşivleri onun için özel olarak açıldı. Böylece Devrim’in erken dönemine ilişkin önemli diplomatik belgeleri görme imkânı elde etmişti. Bu günlerde J. S. Mill’in *Westminster Review* dergisinde devrim öncesi Fransa’sında sınıflar hakkında önemli bir makalesi yayımlandı.

İngiliz siyasal ve entelektüel gruplarıyla çok yakın temaslar geliştirdiği bu ikinci seyahatinde aslında kendisini uzun vadede Anglo-Sakson dünyada kalıcı kılacak pek çok bağlantıyı da tesis etmişti. Akşamları sürekli cemiyet toplantılarına katılıyor; bu toplantılarda derin bir ilgi ve merakla karşılanan konuşmalar yapıyordu. Bu ilişkiler o kadar ilerlemişti ki Tocqueville 27 Temmuz 1851’de İngiliz arkadaşı Nassau Senior’a “İngilizlerle ortak birçok duygu ve düşüncem var; İngiltere benim ikinci bir entelektüel yuvam haline geldi” (Tocqueville, 1958, s. 13) diye yazmıştır. Bu derin ilişki neticesinde herhalde bütün ününü borçlu olduğu İngiliz dünyasına vefa olarak “Ben bir İngilizin sadece dilini değil düşüncelerini de anlıyorum” demiştir.

Aslında tüm siyasi ve entelektüel yaşamını İngiltere karşısında Fransa'nın çıkar ve büyüklüğünü korumak üzere harcamış biri için bu duygu ve düşünceler abartılı ve yapay görülebilir. Gerçekten de *Amerika'da Demokrasi*'nin sağladığı şöhret onun Britanya'ya kopmaz bir bağla bağlanmasına neden olmuşa benzer. Yine de hayatının sonunda göz altına alınma korkusuyla Paris'te tutunamazken Londra'da ona kucak açılması yeterince dramatiktir. Fransa'da Napoleon despotizminin onu dışlaması (ki bir süre sonra Fransa'yı çökertirken kendisi de çökecektir) ve Britanya'da gördüğü ilginin ona uzun vadeli namının temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Cezayir'e Seyahat: Binbir Gece Masalının Kıyısında

1830'larda Fransa'nın gündemini en çok ilgilendiren meselelerden biri Cezayir'in işgali, sömürgeleştirilmesi, yerleşimcilerin iskân edilmesi ve süregiden kanlı savaş olmuştur. Cezayir biraz da Fransa'nın İngiltere karşısında kaybettiği üstünlüğün geri kazanılma çabasının, imparatorluk siyasetinin bir sembolü gibidir. Tocqueville bu bağlamda Cezayir ve sömürge meselesi ile yakından ilgilenen isimlerin başında gelmiştir. Cezayir ve sömürge yönetimi neredeyse onun siyasi uzmanlık alanı olmuştur. Konuyla o kadar ilgilidir ki meclis-teki ilk konuşması da son konuşması da bu konu hakkındadır.

Bu bağlamda sorunları yerinde görmek ve incelemek üzere 1841 ve 1846'da iki kez Cezayir'e seyahat etmiştir. 1841'de yaptığı ilk yolculuğunda Cezayir'deki isyan dolayısıyla Fransız sömürgeciliğinin sorunlarına odaklanan gözlemler ve görüşmeler yapmıştır. Birincisinden daha uzun ve sorunsuz olan ikinci seyahatinde ise daha çok Arap toplumunun sosyal yapısı ve hukuki sistemi ile ilgilenmiştir. Zira Fransız sömürgeciliğinin yerleşebilmesi için gereken sisteme dair arayışında sömürülen toplumun tanınması gerektiği fikrine varmıştır.

Tocqueville, Cezayir hakkında ilk yazılarını vekil seçilmeye çabaladığı günlerde 23 Haziran ve 22 Ağustos 1837’de *La presse de Seine-et-Oise* adlı küçük bir gazetede yazdı. Bu iki yazıyı bir aday olarak siyasi becerilerine dikkat çekmek üzere yazdığı rivayet edilir. Diğer bir neden ise Fransa için hayati önemi haiz Cezayir mevzusu ile olan yakın ilişkisidir (Swedberg, 2009, ss. 183-184). Bu günlerde Tocqueville dikkatli bir biçimde Kur’an okumakta, İslam üzerine düşünmekte ve dostlarına mektuplar yazarak bilgiler istemekteydi (Tocqueville, 2016b). Tocqueville konu hakkında yazarken etraflıca bilgi sahibi olmayı önemsiyordu. Bu, onun için çoğu kez sadece yazılanlarla iktifa etmeyip seyahatler yapmayı da göze almak anlamına geliyordu. Cezayir üzerine yazdığı ilk yazının girişinde bunu açık bir biçimde dile getirmiştir:

“Mösyö Desjobert, yakın zamanda bizim yeni kolonimiz hakkında yayımlanan saygın bir kitapta yabancı bir bölge ile ilgili isabetli bir biçimde konuşabilmenin ancak orada bulunmamış olmakla mümkün olduğu söyleniyor. Bu durumun benim için de bir avantaj olduğunu kabul ediyorum; ama bu durum beni gururlandırmıyor. Ben popüler fikrin aksine bir şeyi başkalarına anlatmak için öncelikle olanları bilmenin faydalı olduğunu düşünüyorum; ayrıca bunun yanı sıra meseleyi anlamak için orada bulunmuş olmanın önemini de yadsıyamam.” (Tocqueville, 2016a, ss. 65-66)

1837’de ana gündemi Cezayir’in Fransa için önemini ve büyük potansiyelini göstermekti. “Afrika kıyılarında ülkemiz için büyük bir anıt dikeceğimizden hiçbir şüphem yoktur” demesi bunun ispatıdır (Tocqueville, 2016a). Meclise seçildikten sonra da mesele ile daha yakından ilgilenme gereği duyan Tocqueville 1840’ta teşkil eden Kraliyet Komisyonu’nda üye olarak görev aldı. Bu komisyonun raporunu hazırlarken incelemelerde bulunmak üzere 1841’de eski seyahat arkadaşı Beaumont ve onun kardeşi Hippolyte ile birlikte Cezayir’e bir aya yakın süren ilk seyahatini gerçekleştirdi. Karaya ayak

bastığında aldığı not Tocqueville’in Cezayir’den ne kadar etkilendiğini gösterir: “Bu topraklar eğer kendi ellerimizle kurşun ekmezsek vaat edilmiş topraklardır”(Tocqueville, 2016e, s. 90).

Aslında Tocqueville, daha uzun sürmesi beklenen bu gezisinden hastalandığı için planlanandan erken dönmek zorunda kaldı.⁵ Bu seyahatten sonra Tocqueville Şatosu'na kapanarak hep yaptığı gibi notlarını düzenledi ve bir bakış açısı oluşturdu. Başlangıçta bu notları yayımlama gibi bir düşüncesi yoktu. Ancak konuyu ele alan altı yazısı 22, 28 Ekim, 8, 21 Kasım ve 6, 14 Aralık 1843'te imzası olmaksızın *Siècle* gazetesinde yayımlandı.

Tocqueville'in bu ilk gezisi sırasında Fransız kamuoyu Cezayir meselesi etrafında bölünmüştü. Bir tarafta ne olursa olsun her türlü şiddeti kullanarak Cezayir'deki isyanın bastırılması gerektiğini savunan muhafazakârlar, öte yandan sömürgelere karşı etik bir prensibi savunan liberaller vardı. Aslında Tocqueville'in siyasi konumu geleneksel olarak liberallere yakındı. Teorik olarak da Tocqueville *Amerika'da Demokrasi* kitabında Batılı güçlerin kendilerinden daha zayıf milletlerle karşılaşmalarında bir etik prensipten söz etmişti. Ayrıca sömürgelerin uzun dönemde şiddetle yönetilemeyeceği ve elde tutulamayacağı yönünde bir çıkarımı mevcuttu. Ancak Cezayir meselesinde onun bu tavrı tersine çevrilmiştir. Seyahatinde edindiği izlenim ve bilgileri gazete yazıları ve parlamento raporları aracılığıyla kamuoyu ile paylaşan Tocqueville, bu yazılarında belirli bir kontrol sağlanana kadar şiddetin devam etmesinin zorunlu olduğunu savunmuştur.

5 Tocqueville Cezayir'in içlerine sirayet etmenin görünenden daha zor olduğunu kavramak için bir fırsat olan bu hastalığını sadece kendi dikkatsizliğinin bir neticesi olarak görüyordu. Bu geziler neticesinde kaleme aldığı rapor ve yazılardan başka Tocqueville tipik bir 19. yüzyıl entelektüeli olarak pek çok not, anı ve mektupla bu gezilerden ardında çeşitli kayıtlar bırakmıştır.

İsyân büyük bir şiddet kullanılarak bastırılrsa da Cezayir’de düzen tesis edilememiştir ve sorunlar çeşitli boyutlarıyla tartışılmaya devam etmiştir. 1846’de parlamento Cezayir’de uygulanan işgal siyasetini değerlendirmek üzere yeni komisyon kurduğunda Tocqueville uzman kimliğiyle tabii olarak bu komisyonda da raportör olarak yer almıştır. Tocqueville, komisyon üyeleri ile birlikte Cezayir’e daha uzun ikinci bir seyahatte bulunur. Birinci gezisinde yakalandığı hastalıktan ders çıkarmış olacak ki bu sefer karısını da yanına almıştır ve ülkenin içlerine gitme isteğinde bulunmamıştır⁶ (Tocqueville, 1862d, s. 83).

Erken dönemlerinde Tocqueville sömürgeciliğe medenileştirme, kurtarıcılık, ulusal şanı yüceltme gibi daha büyük anlamlar yüklerken gittikçe bunun bir egemenlik altına alma olduğunu düşünmeye başlamıştır. Tocqueville romantik edebiyattaki çöl insanı imgesinden etkilenmişe benzemektedir. Onun Cezayir’e ilk seyahatinde ortaya koyduğu manzara ve toplumsal tasvirlerle baktığımızda Cezayirlileri özgürlük aşığı soylu kişiler olarak tanımladığını görürüz. Tocqueville daha vapurdan Cezayir topraklarını görür görmez kendisini bir romantik duygu seline bırakıvermiştir: “Tatlı ülke, Fransız hamaratlığının Sicilyası” olarak tanımladığı Cezayir’de “sanayi ve en gelişmiş uygarlık tarafından işlenmiş olan doğa imgesi” olan sahil kesimi ile “el değmemiş bakir doğa” olarak tanımladığı iç kesimler arasında “renklerin hayret verici kontrastı”ndan bahsetmektedir.

Bu kontrast aynı zamanda Cezayir’de Fransızların hedeflerini de tayin etmektedir: Vahşi doğayı terbiye etmek ve medenileştirmek. Ancak ikinci seyahatinde durum değişmişe benzer. Tocqueville konunun daha ciddi bir biçimde ele alınması gerektiğini düşünmüştür. İkinci seyahatinde meşhur dikkat ve

6 Bu geziden elimizde çok fazla not ve mektup bulunmaz. Ancak yanlarındaki gazeteci Bussi re’nin geziden sonra yayımladığı yazılar biraz kaynaklık eder.

özeni ile çöl, atlı kılıçlı gösteri gibi fantezilere hiç prim vermemiş, hemen çalışmaya koyulmuştur. Onun bu tavrı dönemin sivil işlerden sorumlu başkan yardımcısı Dussert'in gözünden kaçmamıştır. Dussert, Tocqueville'in diğer milletvekillerinin hemencecik kapıldığı bu tür fantastik şeylerden uzak durarak ülke hakkında derinlikli araştırmalar yaptığını not etmektedir.

Nitekim üç ay süren bu gezide yaptığı çalışmalardan sonra kaleme aldığı iki uzun meclis raporu daha sonra 24 Mayıs'ta *Le Moniteur* tarafından yayımlanmış ve kamuoyunda ciddi tartışmalara yol açmıştır. Tocqueville Cezayir'in askerî yöntemlerle baskı altına alınabileceğini ama asla yönetilemeyeceğini düşünüyordu. Bu sebeple Haziran 1846'da bütçe görüşmeleri sırasında mecliste Cezayir meselesi hakkında uzun ve etkili bir konuşma yaptı. Ülkenin en önemli meselesi olan bu meselenin önemsiz görüldüğünü ve ancak tesadüfen konuşulabildiğini ifade ettiği bu konuşmada özel bir Cezayir Bakanlığı'nın kurulmasını teklif etti. Meselenin askerler tarafından değil, siviller tarafından idare edilmesinin daha uygun olacağını düşünüyordu. 1846 Ağustos'unda General Bugeaud'nun istifaya zorlanarak ülkenin ilk sivil valisi olarak Blondel'in atanmasında şüphesiz onun bu tavrının çok büyük önemi vardır.

Seyahat Üzerine Kurulu Fikirler

Amerika seyahatinin ortalarına doğru Boston'a vardıklarında şehrin ileri gelenleri Tocqueville'i karşılamış ve sıklıkla ağırlamıştı. Bu akşam yemeklerinde önemli konular konuşulmuş, genç Tocqueville görmüş geçirmiş isimlerden hayata dair yeni şeyler öğrenmenin şevkini hissetmişti. Notlarında bir akşam Alexander Everett'in söylediği şu sözün altının kalın bir şekilde çizili olduğunu görürüz: "Bir insan için kalkış noktası çok önemlidir!" Gerçekten de Tocqueville bu sözden o kadar çok etkilenmişti ki bu fikir, onun daha sonra *Amerika'da*

Demokrasi okuyucularına belirttiği gibi “neredeyse bütün kitabın anahtarı” olmuştu (Drescher, 1968a, ss. 52-53).

Tocqueville düşüncelerini masa başında tefekkür ile oluşturan bir düşünür değildir. Onun düşünceleri daha çok sosyal hayatın gerçekliği içinde şekillenmiştir. Bu bağlamda gezmek, görmek, konuşmak, dinlemek ve notlar tutmak onun yazma ve görme biçimini de şekillendiren, hatta bunun ötesine geçip bir hayat felsefesine dönüşen adetleridir. Tocqueville’in hafızasının tazeliği ve anlayışının canlılığı çok şaşırtıcı düzeydedir. Bu anlamda yaşadıkları bir hadise bunu göstermesi bakımından çok ibretliktir.

Tocqueville hücre hapsi sisteminin tam olarak uygulandığı Philadelphia’daki ünlü Cherry-Hill hapishanesini ziyaret ettikleri zaman, mahkumların sadece fiziksel durumunu incelemenin hapishane sisteminin etkilerini anlamak için yeterli olmayacağını görmüştü. Ayrıca mahkumların ahlaki ve moral durumlarına da bakması gerektiğini fark etmişti. Mahkumlar hakkında tutulan notlarda her bir mahkûma “mükemmel” davranış notu verildiğini gördüğünde şu soruyu sormaktan kendini alamamıştı: Bir hücrede tek başına kalan ve başkalarıyla hiçbir teması olmayan bir mahkûm hangi davranış kurallını ihlal edebilir?

Bu sebeple mahkumların durum ve duygularını anlamak için herhangi bir görevli olmaksızın hükümlüleri ayrı ayrı ziyaret etmek ve sohbet etmek istedi ve bu izni aldı. Bu konuda neredeyse iki hafta harcadı. Bir hücrede tek başına kalmanın insan aklı üzerindeki etkilerini ve ortaya çıkardığı ahlaki sefilliği derinden gördü. Mahkumlar da görüşmek için istekliydi zira hücrenin dışında kendilerini dinleyen biriyle görüşmek onlara da çok iyi geliyordu. Tocqueville görüşmeler sırasında aldığı notları işi bittikten sonra temize çekme alışkanlığına sahipti.

Ancak Tocqueville Philadelphia’dan ayrıldıktan sonra, bu notları kaybettiğini fark etti. Dolayısıyla bu değerli gözlem-

leri zihninde kaldığı kadarıyla tekrar yazmak zorunda kaldı. Sonra başka kağıtların arasında orijinal notlarını bulduğunda şaşırtıcı bir biçimde bunların sonrakilerle birebir örtüştüğünü gördü. Bugün bu notları okuyan biri bu şaşırtıcı benzerliği görür ve sonradan hatırlandığı kadarıyla yazılan notlarda olay yerinde tutulmuş gibi canlı bir anlatım ile karşılaşır.⁷ Bu olay, Tocqueville'in nasıl taze bir zihne ve güçlü bir hafızaya sahip olduğunu gösteren önemli bir ayrıntı olarak kayda geçmiştir.

Neredeyse tüm eserlerini seyahat üzerine kuran Tocqueville seyahatin akli harekete geçirdiğini düşünmektedir. İsviçre, İtalya, Amerika, İngiltere, Almanya ve Cezayir'e yaptığı seyahatler kadar Fransa içinde de sürekli gezmek suretiyle çalışmalarını farklı yerlerde gerçekleştiriyordu. Sağlık ya da diğer nedenler yolculuk yapmayı imkânsız hale getirdiğinde, en sevdiği türlerden olan seyahat literatürünü okuyor ve hayal gücünün, onu sınırların ötesine taşımasına izin veriyordu.

7 Cezaevi sistemi üzerinde daha sonra yayımlanan çalışmalarında bu notlar "Enquête sur le Penitencier de Philadelphie" (Philadelphia Cezaevi İncelemesi) başlığı altında yer almaktadır.

Anayasa Komisyonu Toplantısı

6 Haziran 1851 tarihli *Journal Universel*'de yer alan bir çizimde Anayasa Komisyonu toplantısı çizilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Siyasi Görüşleri: Muhafazakâr Bir Liberalin Çelişkileri

Liberal Tocqueville

Önemli Tocqueville uzmanlarından Roger Boesche (1987) kitabının başlığını *Alexis de Tocqueville'in Tuhaf Liberalizmi* olarak koymuştur. Boesche, Tocqueville'in çoğunlukla 19. yüzyıl liberal düşünürleriyle ilişkili olarak ele alındığını dile getirir. Düşüncelerini karşılaştırabileceğimiz isimler Fransa'da Royer-Collard, Constant, Guizot ve Thiers; İngiltere'de Bentham, Mill, Cobden ve Bright'tır. Hakkında yazan bazı siyaset bilimcilerine göre Tocqueville, Marx'ın sınıf fikrine cevap vererek modern siyasetin çoğulcu analizini sunan liberal bir teorisyendir; diğerlerine göre çıkarların uyumunun toplumu bir araya getirebileceğini savunmuştur. Bazıları onu orta sınıfın dünyasında yeni bir seçkinler grubu arayan bir aristokrat olarak görür; bazıları ise 19. yüzyıl orta sınıflarının ciddi bir eleştirmeni olarak konumlandırır. Ancak Jardin'in (1988, s. 535) belirttiği gibi diğer liberallere benzemediği sıklıkla dile getirilmektedir. Ayrıca sürekli Tocqueville'in bir liberal olarak kendi görüşlerine pek de sadık olmadığı ve çelişkileri

olduğu ileri sürülmektedir. Peki, Tocqueville'in liberalizmini bu kadar tartışmalı kılan nedir?

Tocqueville genel itibarıyla liberal geleneğe mensuptur. Siyasette liberallerle birlikte hareket etmesinin yanı sıra savunduğu ve sıklıkla dile getirdiği temel fikirleri temsilî hükümet, basın ve konuşma özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı, yasa önünde eşitlik, fırsat eşitliği gibi liberal ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir.¹ Bununla birlikte, Tocqueville'in liberalizmi, 19. yüzyılın ortalarındaki liberalizmden belirgin şekilde farklı bir tona sahiptir. Aslında onun görüşlerini muhafazakâr liberalizm diye tanımlamak mümkündür. Çünkü Tocqueville, Constant ve Mill gibi liberallerin ilkelerini Montesquieu ve Chateaubriand gibi muhafazakârların düşünceleriyle harmanlayarak ve ortaya çıkan karışımı Rousseau ve Michelet gibi radikallerin görüşleriyle uyumlulaştırarak yeni bir çerçeve sunmuştur. Dolayısıyla onun görüşlerini tanımlayan üç ana kavramsal alan karşımıza çıkar: Özgürlük (radikal), erdem (muhafazakâr) ve demokrasi (liberal). Bu özellikler Tocqueville'in ayrıksı, tasnif dışı ve özel bir düşünür olarak görülmesini hazırlamıştır.

Ateş Uslu, Tocqueville'i 19. yüzyıl liberalizminin en önemli teorisyenlerinden biri olarak adlandırır. Ona göre "Tocqueville, tıpkı daha önce Constant'ın (ve dönemin başka liberal yazarlarının) yaptığı gibi, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları tarihsel bir çerçeve içinde değerlendirir" (Uslu, 2010, s. 22). Tocqueville, aristokratik toplumdan kopuşla birlikte soylu sınıfın yasal ayrıcalıklarını kaybetmeleri neticesinde toplum katmanları arasındaki ayrım ve farklılığın ortadan kalktığını düşünmektedir. Şartlardaki bu eşitlikçilik onun Amerika'da gözlemlediği üzere modern sanayi toplumunun temel unsurlarından biridir. Tocqueville, sanayi toplumunda aristokratik bir yapının olamayacağını farkındadır. Bu bakımdan ona

1 Tocqueville meclise girdiğinde önce merkez solda kendisine yer buldu. Ancak zamanla onların arasından liberal saflara kaydı (Jardin, 1988: 299).

göre demokrasiye doğru gidiş geri dönülemez ve karşı konulamaz bir niteliktedir. Uslu, “*Amerika’da Demokrasi’nin ABD’ye dair gözlemleri içeren bir kitap olmasının yanı sıra, liberalizmin doktriner temellerinin ve pratik olanaklarının tartışıldığı bir kitap olarak da okunabil[ceğini]*” (Uslu, 2010, s. 22) belirtmektedir.

Devrim Sonrası Liberalizmi

Tocqueville’in siyasi bakış açısını şekillendiren esas olay Fransız Devrimi’dir. Eski aristokrat bir ailenin mensubu olarak devrimin yıkım ortamında dünyaya gelen ve devrim sonrası yeniden yapılanma döneminde yetişen Tocqueville doğal olarak dönemin diğer Fransız düşünürleri gibi devrim ve düzen (kendi tabiriyle eski rejim ve devrim) karşısında ikircikli bir tutuma sahiptir. Bu anlamda bir taraftan bir daha devrimin yaşanmayacağı bir sosyal denge ve düzen arayışı söz konusu iken diğer taraftan devrimi kendi emelleri için kullanan burjuvazinin kuracağı geri dönülmez bir egemenliğin de engellenmesi onun çok temel bir meselesidir. Bu sebeple hem dönemin popülist havasının imkânlarından faydalanma hem de bir düzen kurma arayışındadır. Zaten Comte’un meşhur sloganındaki “düzen ve ilerleme” 19. yüzyıl düşüncesinin birbiri ile telif edilmeye çalışılan iki ucunu temsil eder. Görünen o ki Tocqueville de bu imkânsız hayalin peşine düşmüştür. İşte bu hayal onu hem liberal hem muhafazakâr hem devrimci hem düzen yanlısı; hem bireyci hem toplumcu kılmıştır.²

Tocqueville’in en önemli gözlemi devrime kaynaklık eden liberal fikirlerin devrim ortamında erimesi olmuştur. Devrim

2 1776-1848 arasındaki devrim yıllarında, geçişin oluşturduğu baskı, siyaset ve topluma bazı temel yansımalar getirdi. Burke, Hegel, Tocqueville ve Marx’ın dönemin küresel politik ayaklanmalarını ve sosyal değişimlerini nasıl gördüğünü karşılaştırmalı bir şekilde ele alan Levin (2011), Tocqueville’in diğerlerinden farklı olarak geleneksel toplumdaki dayanışmayı daha fazla öne çıkardığını belirtir.

bütün evlatlarını yediği gibi liberalizmi de dişleri arasında parçalamıştır. O, buradan hareketle liberal bir demokrasinin ne kadar kırılğan olduğunu ve baskıcı bir rejimin, demokrasi içerisinde nasıl yuvalandığını görmüştür. Zaman zaman “yumuşak despotizm” olarak adlandırdığı bu tehlike çağdaş toplumun daha sonra yüz yüze kalacağı buhranların da erken bir ifadesidir. Dolayısıyla sürekli kurumsallaşmış bir demokrasi-nin nasıl oluşturulabileceği üzerine fikir üretmeye çalışmıştır.

Geçiş Döneminin Endişeli Muhafazakârlığı

Amerikalı siyasi düşünce tarihçisi Boesche, Tocqueville’in kuşağını saran hissiyatın bir geçiş çağında yaşama duygusu olduğunu dile getirir. Ne geçmişe ait olma ne de geleceğe umutla bakabilme, bu kuşağın yaşadığı yabancılaşmadır. Bazıları geçmişe özlem duyarak her şeyin bozulduğunu ve çürüdüğünü ilan ederken, diğerleri de geleceğin umutlarına kendisini kaptırıp insanlığı altın çağların beklediğini düşünmüşlerdir. Ne olursa olsun hepsi yaşadıkları güne yabancı ve günün kötücüllüğü konusunda hemfikirdir. Boesche (1987, ss. 27-29) etkileyici bir edebiyat birikimiyle çağın hemen hemen bütün figürlerinin her şeyin hızla değişmesi karşısındaki şaşkınlığını tasvir eder. Aktardıkları arasında Hauser’in “zamanlar arasında dünyaya gelmiş” bir nesil tanımlaması çarpıcıdır. Geçmişte kalanlar bir daha gelmeyecek, gelecektekiler ise henüz gelmemiştir. Bu arada olma hali doğal olarak yaygın bir umutsuzluk ve can sıkıntısını da beraberinde getirir. Bu geçiş çağında Tocqueville bizzat mensubu olduğu kaybolan aristokrasi ile gelmekte olan burjuvazi arasındaki topluma dair bir perspektif oluşturmaya çalışır. Boesche’nin dikkat çektiği, Henry Reeve’ye yazdığı mektupta bu duyguları olağanüstü bir çıplaklıkla dile getirmiştir:

“Bana birbirinin yerine geçecek demokratik veya aristokratik ön yargılar kazandırdılar; Eğer başka bir ülkede ve başka

bir asırda doğmuş olsaydım belki de bunlardan sadece birine sahip olmam yeterli olurdu. Ama dünyaya geldiğim yer ve zaman bana ikisini de savunma imkânını bahşetti. Eski hali ortadan kaldırıp yerine kalıcı hiçbir şey koymayan uzun devrimin nihayetinde dünyaya geldim. Hayata geldiğimde aristokrasi ölmüştü ve demokrasi henüz hayata gelmemişti; dolayısıyla güdülerim beni ne birine ne de diğerine doğru [her ikisine doğru birden] sevk etti... Tek kelimeyle geçmiş ile gelecek arasında öyle bir denge noktasındaydım ki doğal ve güdüsel olarak ne birine ne de diğerine doğru meyledebildim; her ikisine de sakın bir biçimde bakabilmek için büyük bir çaba sarf etmem gerekmedi.” (Tocqueville, 1985a, ss. 115-116)

Can sıkıntısı ve endişe Tocqueville’in neslinin iki temel duygusuydu. Büyük ve hızlı bir dönüşüm çağında endişenin yaygınlığı sürpriz olmaz. Pek çok ihtimale gebe olan bu çağ mensuplarını entelektüel olarak heyecanlandırırsa da onları aynı zamanda kendi şartlarından kopuk bir aralıkta yaşamaya mahkûm ediyordu. Bazıları geçmişe, bazıları da geleceğe bakıyordu, ama hiçbiri andan memnun değildi (Boesche, 1987, s. 34). Böylesi bir dönemin psikolojik depresyonlara yol açmasına şaşmamalı. Herhalde bu çağda yaşayanlar her sabah mutlulukla uyandığını ve gün boyunca da tatminkâr olduğunu söyleyen Montesquieu’yü okusalar kıskançlıktan çatlardı.

Boesche dönemin Balzac, Goethe, Stendhal, Flaubert gibi edebiyatçılarının bu sıkıntıyı tasvire kelime yetiştiremediklerini belirtir. Bütün kahramanları acı çekerken resmetmek dönemin yaygın hissiyatını yansıtır. Goethe’nin Werther’i bunun “korkunç bir boşluk” olduğunu ilan etmektedir: Katolik kilisesinin insanların kalbinde bıraktığı büyük boşluk. Bu doldurulamaz boşluk ve yalnızlık hissi Tocqueville’i de sarmıştır. Dostu Beaumont onun sonu gelmez karın ağrılarına ek olarak derin bir endişeden daima muzdarip olduğunu yazmıştır. Tocqueville de kafasındaki rahatsız edici karanlık

düşüncelerden kurtulmak için sürekli mücadele etmek zorunda olduğunu not etmiştir. Gençliğinden yaşlılığına kadar kaleme aldığı tüm mektuplarından yalnızlığın ıstırabı akmaktadır (Boesche, 1987, ss. 36-39). Boesche'nin dikkat çektiği şu ifade onun dünya karşısındaki duruşunu tanımlar: "Hayat ne bir eğlence ne de bir kederdir. O bize verilmiş ciddi bir ödevdir" (Tocqueville, 1971, s. 55).

Tocqueville'in neslindeki yaygın endişe ve karamsarlığın kaynağı hızlı sosyal değişimdir. Bütün toplumsal bağları çözen, yaşayış biçimlerini dönüştüren bu sosyal değişim neticesinde bireyselcilik ve egoizmin yaygınlaşması bu kuşağın düşünürlerini endişeye sevk ediyordu. Dönemin yeni siyasi ve iktisadi ethosu birey merkezliydi. Liberallerden muhafazakârlara, kralcılardan sosyalistlere kadar politik alanın tüm renklerinden bireyselleşmeye tepkiler yükseliyordu. Saint-Simon, Comte, Fourier, Lamennais gibi dönemin önde gelen isimleri sıkı bağlarla yapılanmış eski toplumun yok oluşundan ve bencil bireyler toplumunun ortaya çıkışından korkuyla bahsediyorlardı. Saint-Simoncular ortak inançların yokluğu ve egoizmle tanımlanan bu kritik dönemi dayanışma ve kolektif yaşama temelli yeni bir organik çağır açarak aşmaya çalıştılar (Boesche, 1987, ss. 42, 49, 231).

Tocqueville (2010c, s. 104) de faziletleri yok eden ve aleni bencilliği öne çıkaran bireyselciliği eleştiriyordu. Kuşağındaki pek çok kişi gibi Tocqueville de yaşanan bu sıkıntılardan burjuvaziyi sorumlu tutuyordu. Demokrasi genellikle orta sınıf toplumu anlamına geldiği için onun demokratik despotizm hakkındaki endişeleri de burjuva toplumundan kaynaklanıyordu. Ancak Tocqueville bütünüyle karamsar ve ümitsiz değildi. İnsanların ve ulusların özellikle iradelerine sahip olurlarsa kendi kaderleri üzerinde kontrol sahibi olabileceklerini düşünüyordu. Bu bağlamda onun materyalistlerde ve idealistlerde gördüğü kesin ve dışına çıkılamaz tarihsel yasalar fikrini reddetmesinin nedeni, iradeye duyduğu bu güven olsa gerektir.

Eşitlik Çelişkisi

Tocqueville, eşitliği tarihin gelişiminin tabii bir neticesi olarak görüyordu. Bu bakımdan eşitliğe taraftar veya karşı olmaktan çok onun sosyal olarak doğuracağı sonuçlarla ilgilenmeyi tercih etmişti. Aynı zamanda tarihin kendi içinde bir “inayet” çerçevesinde geliştiğini düşünüyordu. İnayet, ilerlemecilerde olduğu gibi kendiliğinden işleyen ve ne olursa olsun önündeki engelleri aşan bir genel tarih ruhu değildir. Ancak şartların işleyişinden doğan ve bireyleri ve toplumları önünde sürükleyen tarihi bir talih söz konusudur. Tocqueville, kaderci değildir, iradeye önem verir ama aynı zamanda gidişatı hızlandırma veya engelleme yönünde müdahale etmenin işleri zora soktuğunu da düşünür. Bu bakımdan mesela 18. yüzyıldaki toplumsal hadiselerin devrim ile gerçekleşen değişimleri zaten zorunlu kıldığını, ancak devrimin bunu biraz da hızlandırmak niyetiyle müdahil olduğunda işleri daha karmaşık hale getirdiğini ileri sürer.

Ancak Tocqueville, çağın gidişatına bizzat ayak uydurmak niyetinde değildir. Zira bir aristokrat olarak eşitliğin doğuracağı sonuçlardan endişelidir. “Kendi patronunu yönetecek kişileri seçen işçiler” ona göre kamusal düzeni sarsacak bir ikilem oluşturabilir. Patronlar işçilerin seçtiği kişiler tarafından yönetildiklerinde bu seçimi manipüle etmek için başka yollar geliştireceklerdir. Böylece Tocqueville’in çok sıkı bir biçimde eleştirdiği demokrasinin ikilemi ortaya çıkacaktır. Tocqueville burada doğal bir netice olarak gördüğü eşitlik karşısında tereddütlüdür.

Bu bağlamda 1848’in devrimci ortamında Tocqueville’in işçi ayaklanmalarının askerî kuvvetle; ateş ve kanla bastırılmasını savunduğunu görüyoruz. Tocqueville sosyalistlere karşı düzen partisinin yanında yer almış ve işçiler tarafından dile getirilen taleplerin kendi Fransa’sını ortadan kaldıracaklarını düşünmüştür. Bu sebeple General Cavaignac’ın baskı-

cılığını ve anayasal düzenin askıya alınmasını desteklemekten geri durmamıştır.

Şubat 1848 Devrimi sırasında Temmuz Monarşisi'nin yıkılmasından sonra Tocqueville, 1848 Ana Meclis üyeliğine seçilmiştir. Burada 1851'e kadar İkinci Cumhuriyet Anayasası'nın hazırlanması ile görevlendirilen komisyonda yer almıştır. Bu komisyonda Tocqueville, iki kanatlı meclis yapısını ve cumhurbaşkanının genel oyla seçilmesini savunmuştur. Bu görüşler demokrasi ve yönetimi daha fazla tabana yayarken bir taraftan da Britanya'da olduğu gibi aristokrasiyi korumaya yönelik bir fikri çaba içeriyordu. Tocqueville, kırsal kesimin daha muhafazakâr olduğunu düşündüğü için, Paris'in devrimci ruhunu dengelemek adına genel oy hakkını bir araç olarak tasarlıyordu.

Bütün bu çabalara baktığımızda *Amerika'da Demokrasi* yazarının görüş ve önerilerinin burjuvazi tarafından yönlendirilemeyecek bir demokrasi inşasına yönelik olduğunu görürüz. Ancak kestiremediği şey burjuvazinin tek silahının seçim ve oy olmadığıdır. Beklenmedik bir biçimde Bonaparte ile anlaşılan burjuvazi kendi emellerini demokratik olmayan bir yolla da gerçekleştirebileceğini göstermiştir. Tocqueville, kendi liberal çelişkilerini aşmakla uğraşırken burjuvazi kendisine bir yol bulup köprüyü geçmiştir bile.

Esasen eşitliğin gelişimini kaçınılmaz bir süreç olarak gören Tocqueville, bundan iki şekilde endişe duymaktadır. Evvela kitlelere eşit evrensel oy hakkının tanınması çoğunluğun zorbalığını doğurabilir. Buna bağlı olarak modern toplumda gücü elinde tutanlar (burjuvazi) daha tehlikeli iki karşıt unsuru devreye sokacaklardır: Merkezileşme ve demokratik despotizm.

Steven B. Smith (2012, ss. 225-226) Tocqueville'in çoğunluğun zorbalığı sorununu Aristoteles'den mülhem bir şekilde gündeme getirdiğini belirtir. Ona göre Tocqueville, *Politika* isimli eserinde Aristoteles demokrasiyi, kendi çı-

karlarını dayatmak için genellikle yoksullar tarafından talep edilen rejim olarak resmeder. Aristoteles'e göre demokrasi toplumun en geniş sınıfının azınlık üzerinde denetim kurması ilkesine dayanır. Eğer yoksullar kendi ilgi ve çıkarlarının farkındaysa o zaman genel eşit oy hakkını kullanarak istediklerini yaptırma gücünü de elde edebilirler. Dolayısıyla bu bakımdan demokrasi, her zaman potansiyel olarak, yoksulların zenginlerin üzerinde egemenlik tesis edecekleri ve genellikle popülist demagogların yarattığı türden bir sınıf mücadelesinin bir ürünüdür.

Aristokrat kökenli muhafazakâr bir liberal olarak Tocqueville, Smith'in de belirttiği gibi çoğunluğun belirli bir şemsiye altında toplanamayacağı, gücü dağıtan bir model önermiştir. Bu bağlamda Tocqueville, azınlığın çıkar ve ilgisini garanti altına alacak anayasalcılıktan daha öte yapısal çözümler üretilmesi gerektiğini düşünmüştür. Onun Fransa'da şahitlik ettiği şey icabında anayasanın da çoğunluk tarafından kolaylıkla değiştirilebilir olduğudur. Zira zaten çoğunluğun gücü, kendisini her şeyden önce yasama organı üzerinde hissettirecektir:

Genel oylamayı seçimin mükemmelliğini garanti altına aldığı için savunanlar aslında tam bir aldatmacaya maruz kalıyorlar. Zira evrensel oy hakkının başka avantajları var, ama böyle bir avantajı bulunmuyor. (Tocqueville, 2010e, ss. 313-314)

Tocqueville, demokrasilerde çoğunluğun popüler demagoglar tarafından yönlendirildiğini düşünmüştür. Bu ona göre Abraham Lincoln'ün "Mobokrasi" diye adlandırdığı şeydir. Mobokrasi popüler demagogların halkı harekete geçirme kapasitesine işaret eder. Tocqueville'in çoğunluk tiranlığına dair imgesi, Andrew Jackson ve Napoleon gibi "karizmatik" askerî liderlerin kitleleri vatanseverlik ateşiyle harekete geçirebilecekleri askeri güçlerin yarattığı tehditler ile ilişkilidir (Smith, 2012, s. 226). Amerikan Jacksonculuğu, Fransa'daki Bonapartizm'in eşdeğeri idi. Tocqueville, hatırlarında bu

popülizmin militarizmle birleşen formunun ülkeyi bir anda demokrasinin sınırlarının ötesine taşıdığını anlatırken sanki kendinden yüzyıl sonra demokratik yollarla iktidara gelen faşist yönetimleri tasvir ediyor gibidir.

Tocqueville'in üzerinde durduğu ikinci bir tehdit ise merkezileşmedir. Birbiriyle ilgisiz statülere sahip bireylerden oluşan bir toplumda karar alma zorluğu Tocqueville'in demokratik despotizm diye adlandırdığı bürokratik merkezileşmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu bakımdan Tocqueville genellikle iktidarın merkezileşmesinin bir eleştirmeni ve yerel özyönetimin bir savunucusu olarak okunur. Ancak bu Tocqueville'in yaklaşımının sadece bir kısmıdır. Aslında Tocqueville devlet gücünün büyümesine karşı değildi; o bürokrasinin yükselişine ve onunla birlikte merkeziyetçi yapının siyasal özgürlükleri baskı altına almasına karşıydı. Ayrıca buradaki tehdit ne kadar yumuşak olursa o kadar görünmez ve ne kadar görünmez olursa o kadar büyük olacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri'nde demokratik hükümete karşı en büyük şikâyetim pek çok Avrupalının düşündüğü gibi zayıflığı değil, karşı konulmaz gücüdür... Amerika'da şu anda zorba bir hükümetin olduğunu iddia etmiyorum. Orada hükümet karşısında bir garanti olmamasına rağmen hükümetin yumuşaklığının sebebi hukuk değil, adetlerdir. (Tocqueville, 2010e, ss. 413-415)

Tocqueville, Amerikan toplumunu, vatandaşları tarafından paylaşılan eşitlik sebebiyle benzersiz olarak tanımlıyordu. Ama eşitliğin siyasi sonuçları hakkında o kadar da emin değildi. Zira eğer bir yerde eşitlikçilik varsa bunun siyasi dünyaya nüfuz etmesini beklemek doğaldır. Bir toplumun eşitlikçi doğası siyasetini de belirlemelidir. Ona göre böyle bir demokratik toplumdan iki farklı sonuç çıkarılabilir. Birincisi, herkesin sonuna kadar özgür olduğu bir toplum; ikincisi ise herkesin özgürlüğünden mahrum olduğu bir toplum. Tocqueville 1850'lerden sonra bu eşitlik çelişkisini aşmak üzere daha

fazla kafa yormuştur. Onun gördüğü şey insanlar ne kadar yönetime katılıp ve siyasal özgürlüğün tadını çıkarabiliyorlarsa demokrasinin o kadar yerleşik olduğuydu. Buna mukabil bir yerde eşitlik varsa siyasal özgürlük de olmalıdır. Yoksa demokrasiden söz etmek mümkün olmayacaktır.

Mülkiyet Çelişkisi

Tocqueville her liberal gibi özel mülkiyete büyük önem vermiş ve modern toplumun oluşumu bakımından özel mülkiyetin oynadığı rolü tanımıştır. Bu bakımdan hatıralarında özel mülkiyeti “değiştirilemez kanunlar” (Tocqueville, 1970, s. 75) arasında tanımlamıştır. Flaubert’in (1954) 1840’larda hazırladığı *Klişeler Sözlüğü*’ndeki tanımıyla “mülkiyet kutsal şeylerin en kutsalıdır”. 19. yüzyılın ilk yarısında özel mülkiyet ile ilgili bu bakış çok yaygındı. Modern toplumda değişen bütün değerlerin ve duyguların yerine mülkiyet tutkusu ikame ediliyordu. Aydınlanma çağında burjuvazinin kazancını ve yaşam biçimini garanti altına almak üzere geliştirdiği mülkiyet hakkı mefhumu gittikçe bütün bir toplumu kavrayan dışlayıcı bir ilkeye dönüşmüştür. *Komünist Manifesto* yazarlarının gözlemlediği ve not ettiği gibi özel mülkiyet burjuva toplumunun hem yaratıcısı hem de yıkıcısıydı. Zira açık biçimde modern mülkiyetin mülksüzleştirme üzerine bina edildiğini görmüşlerdi.

Tocqueville de mülkiyet problemi ile ilgili benzer bir bakışa sahipti. Ancak onun ideolojik konumu Marx ve Engels kadar açık biçimde hüküm vermesini engellemiştir. Eric J. Hobsbawm’ın (2016) resmettiği gibi Tocqueville kesin ve inanmış bir mülkiyet savunucusu olarak görülemez. Tocqueville bir taraftan mülkiyetin kurucu rolüne odaklanırken bir taraftan da oluşturabileceği sorunları anlatmaktan geri durmaz. Öte yandan Tocqueville sosyalizmi totaliter ve despotik bir biçimde insanların hayatlarına müdahale eden bir sistem olarak görür. Ona göre modern mülkiyetin yol açtığı sorunlara çö-

züm asla sosyalizm değildir. Bu bağlamda John Plemenatz'ın (1963, s. 59) yorumlarına güvenecek olursak, Tocqueville sadece sosyalistlere değil, onların temeli olarak gördüğü materyalistlere, ansiklopedistlere ve faydacılara da karşıdır. Plemenatz, aynı yerde Tocqueville'in aslında sosyalizmi tam olarak anlamadığını ve hatta sosyalizmi eleştirmek uğruna kendi temellerini de zedelediğini not eder.

Aslında Marx'ın modern burjuvazi analizi ile Tocqueville'in bakışı o kadar da zıt değildir. Başlangıç noktaları ve temel amaçları farklı olsa da ikisi de modern burjuva egemenliğinin demokrasi iddia ve ideallerini aşan bir baskıcılık ürettiğinin farkındadır.³ Bu bağlamda August H. Nimtz, Jr'a (2003) göre Marx Amerikan demokrasisinin Tocqueville'den çok keskin, tutarlı ve ayrıntılı bir okumasını yapmıştır. Mesela Tocqueville köleliğin kaldırılmasının ve ırkçı ayrımın sonlandırılmasının Amerikan demokrasisi için gerekli olduğunu söylerken Marx bunun zorunlu olduğunu fark etmiştir. Belki de burada dikkat etmemiz gereken şey Tocqueville'in liberalizminin muğlak bıraktığı noktalardır. Neticesinde Tocqueville kendinden beklenen analizleri yapacak olsa liberal sınırların ötesine geçmesi gerekecekti. Halbuki Marx'ın böyle çekincesi yoktu ve durduğu yer gördüklerini açık bir biçimde söylemesine mâni değildi.⁴

İkilemler: Özgürlük ve Eşitlik Arayışı

Tocqueville, 1835 yılında John Stuart Mill'e "Özgürlüğü tadı için, eşitliği de içgüdüğü ve mantığı için seviyorum" diye yazmıştı. Bu mektupta Tocqueville, "herkesin sahip olduğu bu iki tutku için büyük fedakarlıklar yapmaya hazır olduğuma kani olmuş vaziyetteyim ve buna gerçekten hazırım" diyor-

3 Ayrı bir çalışmayı hak eden bir başka mevzu da Marx'ın ve Tocqueville'in 1848 Bonaparte darbesi hakkındaki analizlerinin benzerliğidir. Aynı günlerde meseleye farklı şekillerde muhatap olan iki düşünürün kaleme aldığı iki metin, aslında burjuvazinin iktidar arzusunu çok kapsamlı işler.

4 Benzer bir karşılaştırma için bk. (Poggi, 1972).

du (Tocqueville, 1985c, s. 100). Tocqueville'in aklıyla kalbi arasında yaşamış olduğu bu çatışma zorunlu bir evlilik gibiydi. Her zorunlu evlilik gibi Tocqueville'in zihnindeki bu iki boyutlu fikir onu zaman zaman ikilemlere sürüklemiş ve anlaşılmaz tercihler yapmasına neden olmuştur. Tocqueville bir kişiyi anlamamanın onun içinde yaşadığı dönemi ve koşulları anlamaktan geçtiğini ifade etmiştir. Bu yargıyı Tocqueville'in siyasal pozisyonunu anlamak adına ona uygularsak karşımıza 19. yüzyılın liberalizminin çelişkili yapısı ve dünyası çıkar.

Yukarıda Tocqueville'in ikilemlerinden ve çelişkilerinden söz ettik. Onun bir liberal olarak düşündükleri ile yaptıkları, politik felsefesi ile politik eylemi arasındaki boşluklardan bahsettik. Bu boşluklar özgürlük ile eşitlik, devlet düzeni ile politik eylem, demokrasi ile despotizm, merkezileşme ile çoğunluk gücü arasındaki çelişkileri göstermektedir. Sonraki bölümlerde daha detaylı ele alınacağı üzere Tocqueville, sömürgecilik, kölelik, emperyalizm gibi pek çok siyasi konuda bir liberal olarak kendisinden beklenen tutum ve davranışları gösterme hususunda ikirciklidir. Bu ikircikli tavrın bir sebebi Tocqueville'in alışıldık ve beklenen türden bir liberal olmaması; bir diğeri sebebi ise çağın gelişmelerinin onun kuşağını sürekli yeni pozisyonlar almaya zorlamasıdır.

Bu açıdan Tocqueville liberal kalıplara sığmayan özgün bir liberaldir. Liberalizmin çerçevesine sığmadığı gibi, 19. yüzyılın diğeri klasik düşünce okullarına da pek uymaz. Bu bakımdan tam bir tasnif dışı bir düşünürle karşı karşıya olduğumuz kesindir. Kategorileri pek sevmeyen birine de böyle olmak çok yakışır. Dönemindeki düşünce okullarına pek uymadığı gibi onlarla kavga halindedir. Onun şemailini çizenlerin tarif ettiği naif ve narin Tocqueville imgesinin aksine sosyalistlerle, kralcılarla, faydacı liberallerle, muhafazakâr liberallerle, radikal cumhuriyetçilerle ve muhafazakârlarla, hemen herkesle kavga etmiştir. Aristokrat doğmuş ve öyle yaşamış biri olarak pek çok meselede tek başına kalmayı başarabilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Amerika'da Demokrasi: Yükselen Bir Ülkenin Anatomisi

Seyahat defterleri ve mektuplarından Amerikan toplumunun ve sisteminin Tocqueville'de bir şaşkınlık oluşturduğunu görüyoruz. Bu şaşkınlık ondan yetmiş yıl sonra Amerika'ya seyahat eden Max Weber'inkiyle hemen hemen aynıdır: Amerikan toplumunun hızı. Bu hız Weber gibi Tocqueville'i de derinden sarsmıştır. Doğal ve tarihi koşulların bir toplumu nasıl etkilediğini analiz etmek bakımından Montesquieucü bakış için bir zemin yakalamıştır. Öte yandan Amerikan toplumunun temelindeki kişisel çıkarlar ve protestan cemaatler ona çok ilginç gelmiştir. Aslında bu neredeyse Amerika'ya seyahat eden bütün Avrupalı sosyal bilimcilerin ortak ilgisi-dir. Zira aydınlanmacı eşitlik fikri üzerine kurulmuş bir ülke olmasına rağmen Amerika dini cemaatlerin, sistemin işleyişi bakımından merkezî bir rol aldığı bir ülkedir.

Kendine mahsus gelenekleri ve alışkanlıklarıyla bu ülke Tocqueville'i hem hayrete hem de dehşete düşürmüştür. Zira eşitlik görüntüsü altında eşitsizliğin, demokrasi örtüsü altında despotizmin, özgürlük perdesi arkasında köleliğin egemen

olduğu bu devasa ülke ona, önüne geçilmezse modern sistemin varacağı aşırılıkların da bir resmini sunmuştur. Dikkatli bir gözlemci olan Tocqueville her ne kadar Amerika'ya gelmeden önce aklında bu tür bir inceleme olmadığını söylese de aslında onun incelemesi burjuva toplum modeli karşısında aristokratik toplum modelinin bir savunması olarak da okunabilir. Tocqueville adeta bir anatomi uzmanı gibi Amerika'nın geniş coğrafyasında dolaşmış ve geliştirmekte olan modern sanayi toplumunun atlasını çıkarmıştır.

Meraklı bir seyyah olan Tocqueville Amerika'da bulunduğu süre boyunca bir taraftan hapisaneleri incelerken bir taraftan da önde gelen kişilerle sohbetler yapmış, kurumları ziyaret etmiş, sosyal yaşamla ilgili notlar tutup çizimler yapmıştır. Bir çizer, mektup ve günlük yazarı olarak Tocqueville'in bıraktığı izler vasıtasıyla bugün onun Amerika'da attığı tüm adımlardan haberdarız (bk. Pierson, 1959; Tocqueville, 2010). Onun gezisini ayrıntılı inceleyip mektuplarını ve notlarını okuduğumuzda etkilenmekle kalmaz; sosyal bir vakayı öngörülü bir biçimde ele almak için gereken çok taraflı ve çok boyutlu bilginin önemini de kavrarız. Bu kısa gezi neticesinde ortaya çıkan eserin uzunca bir süre ve günümüzde siyasetin temel metinlerinden biri olmasına şaşmamak gerekir.

Amerika'da Demokrasi'nin Oluşumu

Amerika'da Demokrasi şu cümlelerle açılır: “Okumak üzere olduğunuz metin bir seyahatname değildir”. Tocqueville bu bağlamda notlarını, gözlemlerini ve diğer tecrübelerini bir tarafa bırakmamıştır ama okuyucunun kendisiyle ilgilenmesini istemez. Benzer şekilde Tocqueville kitabın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki yaşamı ve kurumları bütünüyle anlatmak iddiasında olmadığı hususunda da okuyucuyu uyarır. Ama bu yeni ülkeyi yeni belgeler ışığında pek de görülmemiş biçimde anlatacağı hususunda okuyucuyu temin eder.

Tocqueville'in gururla anlattığı bu yeni nokta ona göre Amerika'nın kaderidir.

Fransa'daki politik durum Tocqueville'in ülkeden ayrılması için itici bir etken olmuştu. Seyahatlerinin daha başında Amerika hakkında bir kitap yazma fikri kafasında oluşmaya başlamıştı. Bunu yolculuğa başladıktan hemen sonra Tocqueville'in tuttuğu notlardan anlıyoruz. Bu notlar birkaç hafta sonra yönelimin değiştiğine işaret ediyor. Gidilen yerler, konuşulan uzmanlar ve yapılan gözlemler yolculuğun görünürdeki amacından hızla uzaklaştığını gösteriyor. *Amerika'da Demokrasi* bu notlar üzerine bina edilmiş bir eser olarak oluşumuna ve arka planına tanıklık edebildiğimiz ender klasiklerden biridir.

ABD'nin önemli bir kısmını dokuz ay içinde gören iki Fransız, 1832'de Fransa'ya geri döndü. Kısa süre sonra Tocqueville, Paris'teki bir daireye yerleşti ve Beaumont ile cezaevi raporu üzerinde çalışmaya başladı. Her ne kadar bu rapor ortak yayımlanmış olsa da ikili daha sonra tabiatlarının ve kabiliyetlerinin yönlendirdiği farklı yönlerle yürüdü. Tocqueville bir siyasal gözlemci ve sosyal teorisyen olarak Fransa'ya model olmak üzere Amerikan siyasal ve toplumsal düzeni hakkında yazarken Beaumont, seyahatin daha edebî bir hasılasını elde etmişti. Onun *Marie* adlı eseri Amerikan sisteminin zalimane köleciliğini resmetmeye adanmıştı. Bu iki eserin tabiatı arasındaki fark, aslında aynı gözlemlerin iki zihinde nasıl değişik sonuçlara dönüştüğünü göstermesi bakımından ilginçtir.

Amerikan ıslahevi raporunun yayımlanmasının ardından Tocqueville, 1833 yazının sonları ve sonbahar başlarında İngiltere'ye kısa bir yolculuğa çıktı. Tam da bu tarihlerde tuttuğu notları gözden geçirerek *Amerika'da Demokrasi*'nin ilk iki cildini ana hatlarıyla yazmaya başlamıştı. Eserin ilk taslağı 1834'ün başlarında çıkmıştı. Tocqueville bu taslağı yorum ve

eleştirilerini almak için aile ve arkadaşlarına gönderdi. Onlardan gelen sözlü ve yazılı geri bildirimler eserin bazı bölümlerini değiştirmeyi, yeniden düzenlemeyi zorunlu kılıyordu. Bu yoğun çalışma sonunda 1834 sonbaharında, Tocqueville eserin yarısını -ilk iki kitabı- bitirmişti. Bu iki kitap eserin ilk cildi olarak Ocak 1835'te yayımlandı. İkinci ciltte yer alacak son iki kitap ise benzer bir taslak yazma, gözden geçirme ve nihayettendirme sürecinden sonra 1840'ta yayımlandı.

Bu yazma sürecini dikkate alarak şekillendirilen güncel tarihsel ve eleştirel baskılar ile metnin oluşum sürecine dair sonradan yapılan araştırmalar, Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi*'yi vücuda getirme evresine ışık tutar. Özellikle Eduardo Nolla'nın (2010) tarihsel-eleştirel edisyonu önemli bir başvuru kaynağına dönüşmüştür. Bu edisyonda zaman zaman Tocqueville'in notlarına, mektuplarına, gelen eleştiri nüshalarına ve defterlerine başvurarak Nolla'nın eklediği kenar notları ile metnin oluşum ve değişim sürecini de gösterir. Devasa bir emek gerektiren bu çalışmaya yazdığı girişte Nolla (2010) son metnin çeşitli yönlerinin yazma sürecinde nasıl değiştiğini göstermektedir.¹

Amerika'da Demokrasi, demokrasi hakkında okuyabileceğiniz en temel kitaplardan biridir. Amerikan demokrasisi hakkındaki en çok okunan kitabın demokrasiye ve onun toplumsal bağlamına yargılayıcı ve eleştirel bakan bir Fransız aristokrat tarafından yazılması ise hayli ilginçtir. Kitap ilk yayınlandığı günden itibaren çok sayıda baskı yapmış, yaygın bir biçimde okunmuş ve modern çağın klasikleri arasına girmiştir. Bu bölümde Tocqueville'in Amerikan toplum ve siyasetini ele alma biçimini, onun analizinin arka planına giderek anlamaya çabalayacağız.

1 S. J. D Green (2015), Nolla'nın titiz işçiliğinin hakkını teslim ederek bu eserde yan yana gelen kavramların nasıl olup da bir araya geldiğini görmemizin şaşırtıcı olacağını dile getirir.

Konusu ve Amacı

Tocqueville'in eserinin esas konusu Batı dünyasında demokrasinin kat ettiği büyük gelişmeydi. Eserin açılış satırlarında bunu açıkça görürüz: "Amerika Birleşik Devletleri'nde kaldığım süre boyunca dikkatimi çeken yeni şeyler arasında hiçbirini beni şartların eşitliğinden daha fazla çarpmadı." (Tocqueville, 2010d, s. 4)

Tocqueville eserinde yaptığı gözlemlere² dayansa da şahsi kanaatleri yansıtan bir metin olmamasına dikkat etmiştir. Amerika'nın görkemli manzarasını ve halkını anlatmak yerine eserini 4 Kasım 1836'da Beaumont'a yazdığı mektubunda açıkça belirttiği gibi bir "politik felsefe" olarak kurgulamıştır. Tocqueville, Amerikan kurumlarına dikkat kesilirken yol arkadaşı da daha sonra kaleme alacağı *Marie* isimli romanında kullanmak üzere âdetleri, ormanları, yalnızlıkları ve vahşi doğayı gözlemliyordu. Dolayısıyla aslında bu iki eser birlikte okunduğunda, seyahatin birbirini tamamlayan boyutları ortaya çıkar. İki kafadarın tuttukları notları akşamları birbirine okuduğu ve birlikte müzakere ettikleri göz önüne alındığında (bir seferinde Beaumont, Tocqueville'in notları için kendi romanını gölgede bırakacak bir üslupta olduğu yorumunu yapmıştır) aslında aynı seyahatin farklı yüzlerini yansıtan değişik meyveler olduğu anlaşılır.

Tocqueville 1835'de *Amerika'da Demokrasi*'nin ilk cildinin yayımlanmasından önce arkadaşı Louis de Kergolay'a yazdığı bir mektupta, kitabının amacını şu şekilde ifade etmiştir: "Çok düşündükten sonra böyle bir kitap yazmaya karar verdim. Kendi durumumdaki garipliği saklamıyorum. Bu duruma kimse sempati görmeyecektir. Bazıları derinlerde demokrasiyi sevmediğimi düşünecek ancak bazıları da onun gelişimine katkıda bulunmak istediğimi düşünecektir. Eğer kitap okunmazsa bu benim şansına olacak ki, bu meydana

2 Tocqueville'in seyahat süreci Yale Üniversitesi Beinecke Kütüphanesi'nde tutulan Tocqueville dökümanları aracılığıyla ayrıntılı bir biçimde görülebilir.

gelmesi kuvvetle muhtemel bir durumdur. Bu eserde yaklaşık on yıl merak ettiğim konuyu Amerika seyahatiyle açıklığa kavuşturdum. Hapishane sistemi sadece bir bahane idi.” Okunmasın diye dua ederek kaleme aldığı kitabının sonuna doğru Tocqueville artık ne yaptığının daha fazla farkındadır. Kendi kendisine “Az önce okuduğunuz kitabı yazmamış olsaydım; insanlığın kaderini gizlemiş olurum” diye (Tocqueville, 2010f, ss. 1276–7) itirafta bulunmuştur.

Tocqueville, projesinin yeniliğinin farkındaydı ve kendini sürekli bu yeni çabaya uygun dili ve kelimeleri bulmaya zorluyordu. Yeni siyaset bilimi için yeni bir isme ihtiyaç vardı. Demokratik despotizm mefhumu, daha iyi bir kelimenin yokluğunda “yumuşak” olarak nitelendirildi. Bireycilik, onun bilerek kullandığı bir neolojydi. Eseri; sosyal devlet, egemenlik, rasyonalizm, bireycilik, uygarlık gibi kelimelerle giriştiği mücadeleyi yansıtır. Tocqueville’in el yazmasındaki kenar notları kelimeleri ne kadar dikkatli bir biçimde seçme uğraşında olduğunu gösterir (Nolla, 2010).

Tocqueville’in Görme Biçimi

Aslında tuttuğu notları ve yazdığı mektupları dikkatlice okuduğumuzda Tocqueville’in yolculuğunu bir romancı titizliğinde hikayeleştirdiğini görürüz. Bu notlarda Amerika’da gördüklerini sihirli bir fenerden yansıyanlar gibi tanımlamıştır. İlk gördükleri kıyının tertemiz ve evlerin çok düzenli olduğunu belirtir. New York, gemidekiler “hayranlık çılgınlıkları” ile karşılanmıştır. Bunun uzun süren deniz seyahatinden kara-ya ayak basacak olmanın sevinci mi yoksa New York şehrinin adındaki gibi yenilik emaresinden mi kaynaklandığını bilemiyoruz. Ancak Tocqueville’in tuttuğu notlardan şehrin dış görünüşü “tuhaf ve çok kabul edilemez” geldiğini anlıyoruz. New York daha o günlerden ticaretin başkenti olarak çok canlı ve hareketli bir şehirdir.

Amerika'daki insanlar, âdetler ve sosyal yaşam da Tocqueville'e yadırgatıcı gelmiştir. Bir yerde Amerikanların çok yemek yediğini ve aşırı tükettiklerini not eder. Sigara içilmesi, tütün çiğnenmesi ve ulu orta tükürülmesi Tocqueville'e garip gelmiştir. Bunu "tamamen barbarlık" koşullarında yaşamak diye tanımlar. Bu düşüncüyü, bir aristokrat gencin aslında henüz kırsal bir ülkeye dair yargıları olarak görmek mümkündür. Ama bir taraftan da hız ve çaba onun dikkatini çekmiştir. Amerika'da devlet çok ortalarda görünmemektedir. İlk bakışta hayat kendiliğinden işliyor gibidir. Tocqueville'in çizdiği bu resim, bir taraftan şaşkınlık ve hayranlık, öte taraftan da yadsıma ve yargılama içerir.

Aslında kıtanın derinliklerine gittikçe ve farklı yerleri gördükçe bu ilk izlenim değişecek ve ilk hayret bazı noktalardan yerini daha derin bir kavrayışa bırakacaktır. Her gördüğü yerde, her şahit olduğu yenilikte, her görüşme ve sohbetinde fikirlerinin değiştiğini görüyoruz. Seyahat boyunca Tocqueville Amerika'yı yeniden yorumladığı gibi Amerika da Tocqueville'in bakışını dilini ve üslubunu kurmasına etki etmiştir. İyi bir yolculuk zaten kişinin kendisini tanımasına yardımcı olandır. Haziran ayının başında Sing Sing hapishanesine yaptığı etkileyici bir ziyaretten sonra babasına Amerika'da kendisini en çok etkileyen şeyin ertesi gün aynı şekilde düşünememesi olduğunu yazmıştı (Tocqueville, 2010g).

Zaman zaman kendisini Amerikan toplumunun farklılığı karşısında güçsüz hissettiğini de görürüz. Bazen yaşadığı kafa karışıklığı sebebiyle gördüklerini yorumlayamayacağım düşünmüştür. Zira görünürde tek bir ülke var gibiydi ama bu ülke içinde onlarca farklı nitelikte topluluk ve ilişki mevcuttu. Dolayısıyla bu kadar çeşitlilik sahibi bir toplumu tutarlı bir biçimde anlatmak zor bir işti. Ama ayrılmadan evvel bu ülkeyi zihnine nakşetmişti. Bu nakış, on yıllar sonra Amerika çok ciddi bir biçimde değiştiğinde dahi, Amerika'nın anlaşılması için bir başlangıç, bir kalkış noktası oluşturunca.

Tocqueville Amerika'dan ayrıldığında artık kendisini Amerika hakkında yazacak yetkinlik ve anlayış seviyesinde görüyordu. 24 Ekim'de Philadelphia'dan annesine, yolculuğunun en net sonucunun, Amerika'daki toplumsal ilişkilerin anahtarını keşfetmek olduğunu yazıyordu (Tocqueville, 2010i). Neydi bu anahtar? Ona göre bu anahtar birbirinden izole toplulukları bir arada tutan düzen kurma güdüsüydü. Tocqueville Amerika'dan bu ülke hakkında mutlaka bir kitap yazma fikriyle ayrılıyordu. Ama bu kitabın Amerika'yı en iyi anlatan klasik eser olacağını kendi de bilmiyordu.

Tocqueville Amerika'nın gelişim seyrini ve hızını kavramış, bu ülkenin Avrupa'dan giderek nasıl farklılaştığını görmüştür (Tocqueville, 2010e, s. 643). Amerika'yı anlatan en iyi kavramsallaştırma ona göre sürekli hareket duygusudur. Amerikalılar her şeyin hareket halinde olduğu ve daima bir başkasının bir adım öne geçtiği bir "harikalar diyarında" yaşıyordu. Onlar yeniliği ilerleme ile özdeş görüyorlardı. Belki de burası devrim yorgunu Fransa ile en zıt nokta olabilirdi. Tocqueville biraz da abartarak hayatın Amerikalılar için hep bir şans oyunu gibi olduğunu ve her günün devrimlerle geçtiğini belirtir. Ona göre talihini yenen kahraman figürü Amerika'yı resmetmek için en iyi imgedir. Yayılmak ve genişlemek Amerika'nın kaçınılmaz kaderidir (Tocqueville, 2010e, s. 651).

Ortabatı'da yeni şehirlerin ortaya çıktığını gözlemlediğinde Amerikan toplumunun kurucu dinamiğini daha iyi anlamıştır. Bu dinamik sanayi ile kırsal yaşamın karşılıklı deviniminden kaynaklanmaktadır. Tocqueville geldiğinde, Amerika'nın Batı'ya doğru genişlemesini besleyen akın devam ediyordu. Bir tarafta uçsuz bucaksız arazilerde yayılan kırsal yaşam; diğer tarafta da yeni ortaya çıkan sanayi şehirleri. İki yüzyıldır akın eden Avrupalılar, Avrupa'ya sadece dil ile bağlı olan ve gittikçe ondan farklılaşan bir toplum inşa etmişlerdi. Bu toplumun en önemli özelliği bağlı olacağı bir geçmişin olmamasıydı. Amerika kendi geleneklerini yaratmakta özgür bir toplum

olarak göbek bağıni kendi kesiyordu. Tocqueville daha sonra bunun aslında görünmez bir el tarafından inşa edilmediğini; sanayi burjuvazisinin bu toplumu kendi emelleri doğrultusunda kurduğunu fark eden ilk kişi olacaktır.

Tocqueville Amerika hakkında iki temel fikre eriştiğini yazar: Evvela ona göre Amerikan halkı dünyadaki en mutlu halktır. Ayrıca Amerika'nın eriştiği refah bu toplumun erdemlerine değil, hükümet sistemine bağlıdır. Tocqueville aynı zamanda siyasi kurumların kendi başına ne iyi ne de kötü olduğunu, bu kurumların durumlarının uygulandıkları fiziksel ve sosyal koşullara bağlı olduğunu düşünmektedir. Buna göre bir siyasal sistem bir yerde iyiyken başka yerde kötü olabilir. Amerika'da işe yarayabilecek olan şey, Fransa'da işlemeyebilir.

Peki Tocqueville her şeyi tam ve apaçık olduğu gibi görebilmiş midir? Buna hemen evet demek şüphesiz zordur. Çok iyi bir gözlemci olsa da Amerika seyahatinde bazı "gözlem hataları" veya bilinçli bilinçsiz ihmaller olduğu çok sık tartışılmıştır. Bu bağlamda Pierson'ın (1959, ss. 764–767) *Tocqueville in America* isimli çalışmasında uzun bir liste mevcuttur. Ona göre, örneğin Tocqueville, Amerikan miras kanunlarını yanlış değerlendirmiştir. Amerika'nın maddi gelişimini izlemeyi ihmal etmiştir. Benzer şekilde ticaretin ulus inşasındaki etkisini görememiştir. Hatalı bir biçimde Amerikan kurumlarını çoğunlukla nevezhur kurumlar olarak görmek eğilimindedir ve bu kurumların tarihsel geçmişlerini anlayamamıştır. Tocqueville, Kuzey ile Güney arasındaki farklılıkları da doğru bir şekilde tartışamamıştır. Liste uzar gider. Ancak bütün bunlara rağmen Pierson, Tocqueville'in başarısız bir gözlemci olduğunu ileri sürmez; sadece onun gözlem dehasının abartılmasına karşı çıkar.

Pierson'ın tek tek haklı görülebilecek maddelerden oluşan listesi bir yanıyla, Tocqueville'in eserinin amacını ve değ-

rini anlamak bakımından hatalı bir bakış üretir. Tocqueville'in amacı hiç şüphesiz Amerikan sosyal ve siyasal yaşamını empirik verilere dayalı olarak detaylı bir biçimde ele almak değildi. Onun amacı yeni gelişen bu ülkenin sistemine dair Fransa'dan bir bakış geliştirmek ve dönemin Fransa'sı için bir çıkış yolu bulmaktır. Bir taraftan da seyahatin resmî konusu ve hedefleri onu boğmaya başlamıştı. Sürekli hapishaneleri ziyaret etmek, yargıçlar, avukatlar, suçlular ile görüşmeler yapmak vaktinin büyük bir kısmını alıyordu. Fransa Adalet Bakanlığı'ndan gelen bir talep üzerine, geziyi kısa tutmak zorunda kalmaları daha sıkışık geçmesine neden olmuştu. Tocqueville zaman zaman daha geniş gözlem yapamamaktan yakınmıştır.

Aslında Tocqueville sanayi ve ticaretin Amerikan toplumunun kurucu dinamiği olduğunu olanca netliğiyle görmüş ve bunu analizinin temeline yerleştirmiştir. *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildinde, Tocqueville "Neredeyse Tüm Amerikalıların Endüstriyel Mesleklere Yönelmesini Ne Sağlar?" sorusunu ele alır ve şöyle cevaplar: Amerikalılar "henüz yeni geldikleri bu kıtada... tüm doğal düzeni kâr için altüst ettiler." Bu noktadan hareketle Tocqueville bazı sonuçlar çıkarmıştır: (1) Ticari krizler sanayi kapitalizmine içkindir; (2) sanayileşme yeni bir tür kapitalist aristokrasi üretmektedir ve (3) devlet kapitalizminin bir versiyonu yeni bir yumuşak despotizm biçimi ortaya çıkarmaktadır.

Tocqueville'in not defterinde özellikle Ohio ve Cincinnati'de Amerikan toplumunun sanayi temelli gelişimini kavradığını görürüz. Seyahatin ilerleyen aşamalarına tekabül eden bu gözlemlerinde Tocqueville'in Amerikan toplumu hakkındaki görüşlerinin, ilk izlenimlerin yumuşak hayalinden öteye geçtiğini görürüz. Ohio'ya geldiğinde defterine "kendi işleriyle meşgul ve hızla büyüyen olan bir toplum" şeklinde not düşmüştür. Burada sanayinin ve çalışmanın merkezî yerini görmüş ve Amerikan toplumu için para kazanmanın önemini fark etmiştir. Toc-

queville Cincinnati’de endüstriyel gelişimi gözlemlemiş ve bunun Amerikan devleti için anlamını şöyle özetlemiştir:

Şehirlerin neden geliştiğini ve büyüdüğünü tam olarak bilmek her zaman zordur. Şans her zaman bir rol oynar. Cincinnati, Yeni Dünya’nın en verimli ovalarından birinde yer almaktadır ve bu nedenle yerleşimcileri çekmeye başlamıştır. Bu yerleşimcilerin ve çok geçmeden Batı bölgesindeki bölgenin tamamının ihtiyaçlarını karşılamak için fabrikalar inşa edilmiş ve bu sanayilerin başarısı yeni sanayileri çekmiş ve bu da her zamankinden daha fazla yerleşimci çekmiştir. (Tocqueville, 2010b, ss. 359–60)

Not Defteri E’de, Cincinnati ve Ohio’daki izlenimlerini kaydettiği bölümü “Kamusal Refahı Artırma Araçları” başlıklı bir bölüm izler. Tocqueville burada yolların ve kanalların inşasına önemli bir yer verir. Amerika’da kamusal refahın artırılmasında bayındırlık işlerinin öneminin altını çizer. Burada özellikle posta sisteminin önemini çok iyi kavramıştır. Bu çok büyük ve zor coğrafyada oluşturulan posta sistemiyle en ücra köşeye dahi mektup göndermek mümkündür. Tocqueville birliği ve refahı buna bağlar. Bu kadar büyük bir coğrafyada bölgelerin birbirinden yalıtık kalmamasını sağlamak gelişim adına çok önemlidir.

Tocqueville’in inşa edilen büyük kanalların, ticaret ve ekonominin gelişimi ile birbirine entegrasyonu açısından ne kadar önemli olduğunu görmüştür. Amerika’nın Fransa’dan daha çok demir yoluna sahip olduğunu not eder. Buharın Amerikan ekonomisi ve toplumu için önemini net biçimde not eder. Buharlı motorla işleyen gemi ve trenler bu geniş ülkenin farklı bölgeleri arasında hızlı iletişimi kolaylaştırarak birliğin gücünü ve refahını ölçülemez bir şekilde arttırmıştır. Bu biraz da zorunluluktur. Zira eğer bu şekilde birbirine bağlanmazsa Doğu ile Batı’nın ve Kuzey ile Güney’in aynı ülkenin parçaları olmaları güç olacaktır. Defterlerindeki bu tür notlardan ve

yaptığı gözlemlerden, Tocqueville'in Amerika'yı dönüştüren ve nüfusunu Batı'ya iten hızlı endüstriyel ve ticari gelişmenin önemini kavradığı sonucuna varabiliriz.

Diğer yandan, ıslahevleri ile ilgili çalışmak zorunda olması buradaki vaktinin çoğunu hukukçularla harcamasına neden olmuştur. Buna rağmen Tocqueville derinden bir kavrayış ile Amerikan sosyal ve siyasal sistemini hapishane üzerinden kavramıştır. Onun kavradığı şey hapishane sistemi ile Amerikan toplumsal yapısı arasındaki bağlantıdır. Belki diğer konulara daha fazla odaklansaydı bu önemli noktayı kaçırabilirdi.

Amerika'da Demokrasi'nin Üslubu

Amerika'da Demokrasi'nin dikkatli bir okuyucusu, Tocqueville'in kitap boyunca okuyucusuyla sürekli diyalog kurduğunu fark eder. Kitap siyaset teorisi çalışmalarında pek de görülmeyeceği üzere sanki karşısında bir kişi ile konuşuyormuş gibi kaleme alınmıştır. Eserin girişinde Tocqueville okuyucunun ilgisini çekmek ve güvenini kazanmak için çeşitli girişimlerde bulunur: Kendi eserini anlamak için evvela okuyucuya Beaumont'un kitabını tavsiye eder. Akabinde kendisine inanması için okuyucuya yalvarır, kitabının ana eleştirisi olacağını düşündüğü tarafsızlık hakkında açıklamalar yapar. Bu diyalogu metin boyunca uzatır. Örneğin yeri geldiğinde Tocqueville, okuru New England'daki sert yasaları, din ve özgürlük, demokratik bir sistemin farklı biçimleri ve diğer birçok koşullara dikkat etmesi gerektiği hususunda uyarır. Sıkıcı olmaktan korkan Tocqueville, okuyucunun kendi sonuçlarını çıkarmasını ister ama bunu hemencecik yapmamasını rica eder. Metin boyunca aktif bir okuyucu talep eder ama yazar olarak onun karşı karşıya kalacağı zorlukları çözmeyi de üstlenir.

Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi*'de geliştirdiği temalar aslında bilinmeyen şeyler değildi. Tocqueville eserini kale-

me aldığı günlerde özellikle devrimle alt üst olmuş Fransa’da yönetim ve meşruiyet, önemli bir tartışma konusuydu. Burada özellikle modern devletin ve toplumun önemli bir teması olarak merkezileşme, esaslı bir biçimde tartışılıyordu. O günlerde Fenimore Cooper demokrasinin baskıya dönüşebilecek boyutlarını; Laménais ve Leroux demokrasinin dini boyutunu, Constant, Guizot, Royer-Collard, Chateaubriand eşitliğin karşı konulmaz gelişimini tartışan isimlerdi.

Dolayısıyla, Tocqueville’in kitabında önemli olan, öne sürdüğü fikirler değildir. Bunlar dönemin Fransa’sında düşünce çevrelerinde zaten yaygın biçimde dolaşımda olan düşüncelerdi. Tocqueville’in yeniliği bu fikirleri Amerika bağlamında sınama girişimiydi. Daha önce Hegel de Amerika’yı çeşitli fikirleri için bir örnek olarak kullanmıştır. Tocqueville o günlerde Amerika’ya seyahate ya da gözleme giden ilk kişi de değildir. Ancak o günlerde ABD’ye gidenler genellikle Tocqueville’in gördüklerini görmemişler, ülkenin vahşi doğası ve eksantrik yapısı ile ilgilenmeyi tercih etmişlerdir. Bu bağlamda Tocqueville’in eseri meşhur bir Saint-Simoncu olan Chevalier’in metni ile rekabet halindedir. Chevalier metninde Amerikan endüstrisine geniş ve merkezi bir yer vermiştir. Ancak onun eseri bir seyahatname şeklindedir.

Dolayısıyla ABD’yi yeni sistemin bir numunesi olarak gören ve analiz eden ilk kişi Tocqueville’dir. Bu farklı ve taze ülkenin doğumunda Fransa da rol oynamıştır; Fransa’nın toplumsal ve siyasal meselelerinin bu ülke bağlamında sınanması önemlidir. Tocqueville’in yazdığı günlerde doğmakta olan Amerika Birleşik Devletleri’nin nasıl bir yenilik içerdiği anlaşılmaya başlanmıştı. Bunda Tocqueville’in de ciddi bir katkısı oluşa benzemektedir. Ancak o, bir yenilik olmanın ötesinde Amerikan sisteminin aslında tam da modernliğin bütüncül bir uygulaması olduğunu görmüş ve vurgulamıştır. Bu yönüyle aslında Amerika yeni olandan ziyade gelecek olanı temsil etmektedir.

Tocqueville'in Amerika'yı Guizot'un gözlüğüyle gezdiği söylenmektedir. Zira Tocqueville New York'a vardktan bir hafta sonra Guizot'un *Medeniyet Tarihi* kitabı eline ulaşmıştır. Liberal dostu kitabı ona iletmekle aslında bir bakış açısını da tesis etmişe benzer. Amerika aslında Guizot'nun burjuvazinin zaferi ile ilgili yorum ve kehanetlerini gözlemlemek için iyi bir yerdir. Tocqueville bir taraftan kitabı okurken bir taraftan da orada dile getirilen noktaların hayata geçip geçmediğini daha fazla izleyebilme şansına sahip olmuştur.

Bir dereceye kadar kesin olarak söyleyebileceğimiz tek şey, Tocqueville'in Amerika'da gördüklerine şaşırmış olmasıdır. Onun notları ya da yayımlanan metni bunu açık biçimde gösterir. İslahevi incelemesi fikri başlangıçta kapağı Amerika'ya atmak için bir bahane olsa da zamanla esas proje için daha temel bir fikri tesis etmede önemli bir rol oynamıştır. Bu proje sebebiyle Tocqueville ve Beaumont ülkenin pek çok yerine seyahat etmişler ve başka türlü bir gezide görülmeyecek yerleri görüp, çeşitli topluluklarla ve insanlarla muhatap olmuşlardır. Böyle bir inceleme gezisi vasıtasıyla ülkeyi tanımış olmaları, onların bu dönemde Amerika'ya giden diğer Avrupalı gezginlerin yaptıkları hataları yapmamalarını sağlamıştır. Tocqueville bu seyahatte görev gereği hedefinin sosyal yaşamı gözlemleme olmasından ötürü, sadece yüzeydeki hadiseleri gören şaşkın bir gezgin değil, toplumsal yapıları gören bir sosyal bilimci olmuştur.

ABD'yi Fransa'dan Farklı Kılan Nedir?

Tocqueville'in ABD'ye Fransa gözlüğünden baktığını unutmamak gerekir.³ Bununla birlikte onun için yapılan "Amerika'da bir Fransız" tanımlaması onun gözlem ve düşüncelerini değersizleştirmektedir. Tocqueville elbette, hiçbir zaman yal-

3 Tocqueville'in Amerika ve demokrasi ile ilgili yazdıklarının aslında Fransa ile alakalı olduğunu ele alan bir çalışma için bk. (Mélonio, 1998).

nızca bir seyahatname yazmış gibi yapmadı. Kendisi de zaten “Amerika’da Amerika’dan daha fazlasını gördüğümü itiraf ediyorum” (Tocqueville, 2010d, s. 28) diyerek buna vurgu yapmıştır. Aslında bu sözler Amerika’da Avrupa hakkında düşünerek seyahat ettiğini kabul ettiğini gösterir.

Nitekim 18 Kasım 1847’de Kergorlay’e yazdığı bir mektupta *Amerika’da Demokrasi* hakkında şöyle der: “Bu kitapta nadi-ren Fransa’dan bahsetmeme rağmen onu düşünmeden tek bir sayfa yazmadım” (Tocqueville, 2009b). Ancak Tocqueville, yine de Amerika’nın tam bir resmini çizmeyi amaçlamadığını; öncelikle Fransa’yla olan zıtlıklar ve benzerliklerin altını çizdiğini açık yüreklilikle belirtir. İncelemenin kıyas ve kalkış noktası Fransa’dır. Tocqueville kitabın başarısının temel nedeni olarak hissettirmeden sözü sürekli Fransa’ya getirmesi olduğunu ifade etmiştir.

Amerikan cumhuriyetiyle ilgili kayda değer olan, hâlâ sahip olduğu düzeni bozmayan bir hürriyet idi. Tocqueville’in çağdaşlarının anladığı gibi, demokrasinin temel sorunu otoriteyi yok etme eğilimiydi. Bu, şimdiye kadar var olan rütbe, gelenek ve hatta vahiy olsun her türlü otoriteyi hedef alıyordu. Modern dünya, tüm hiyerarşilerde, ailede, siyasi alanda Tocqueville’in “tüm otoritelerin katliamı” olarak nitelendirdiği şeyi yaptı. Amerikan halkı hem monarşik egemenlikten hem de doğuştan gelen aristokratik ayrıcalıklardan kendisini kurtarmıştı. Bu da kitabın başında belirttiği gibi “koşulların eşitliği”ni sağlamıştı.

Şüphesiz toplumsal yerleşmede kiliseler çok etkin olmuştu ama zamanla kiliselerin etkisi azalmaya başlamıştı. 19. yüzyıl mülkiyet yasası geleneksel aile bağlarını çözmekteydi. Böylece Amerikalılar sadece eski Orta Çağ kurumlarından ve yapılarından değil aynı zamanda kendilerini meydana getiren erken modern bağlardan da azade olmuşlardı. Tocqueville, Amerika için “Descartes prensiplerinin en az çalışıldığı fakat

en sıkı takip edildiği ülke” (Tocqueville, 2010c, s. 699) tanımlamasını yapar. Amerika modernliğin son çocuğudur ama ondan habersizdir.

Fransa’nın süregiden anarşi ve tiranlık kâbusu Amerika’da yaşanmamıştır. Amerika beklenenin aksine çok ciddi bir istikrar arz etmiştir. Birçok yorumda ifade edildiği gibi buna Amerika’daki “zayıflık” değil, aksine “dayanılmaz bir güç” yol açmıştır. Tocqueville Amerikan toplumunun ilk elden incelenmesi gereken temel sorununun düzensizliğe yönelme eğiliminden ziyade, yumuşak despotizme yönelik gizli eğilimi olduğunu büyük bir cesaretle dile getirmiştir. Öte yandan Amerika siyasi yönetim bakımından birbirine zıt eğilimleri ustalıkla birleştirebilmiştir. Bir taraftan iktidarı merkezileştirirken, öte yandan gözle görülür bir özgürlük ülkesi olmayı başarmıştı: Din, basın ve örgütlenme özgürlüğü toplum tarafından neredeyse kutsanmıştı. Ona göre devrim, toplumsal çözölmeyi gerektirmediği gibi toplumsal düzen de özgürlüğü engellemek zorunda değildir. Bunların hepsi ne genel olarak demokrasinin ne de özellikle bu demokrasi örneğinin iyi anlaşıldığı anlamına geliyordu. “Tamamen yeni bir dünyayı” anlamak için “yeni bir siyaset bilimi” gerekliydi.

Tocqueville burada yeni siyaset bilimini klasik hükümet sanatından ayırt etmiş ve bu yeni inceleme alanının da ilk ürününü vermiştir. Peki neden yeni bir siyaset bilimi gerekliydi? Aslında basit bir neden vardı: Tocqueville’in belirttiği gibi “gerçekleşen büyük demokratik devrim” bunu zorunlu kılıyordu. Ona göre Amerikan toplumunda ortaya çıkan “görünen gerçeğin ardında çok özel nedenler” mevcuttu. Tocqueville bu devrimi anlamak için eski araçların yeterli olmayacağının farkındaydı ve bunun için yepyeni kavramsal araçlar oluşturmalıydı.

Bu tespit, onun “yüzeyde hüküm süren görünür düzensizliğin” ötesine geçip “şeylerin arka planını incelemesine” fırsat verdi (Tocqueville, 2010d, s. 152). Temelde karşılaştırmalara

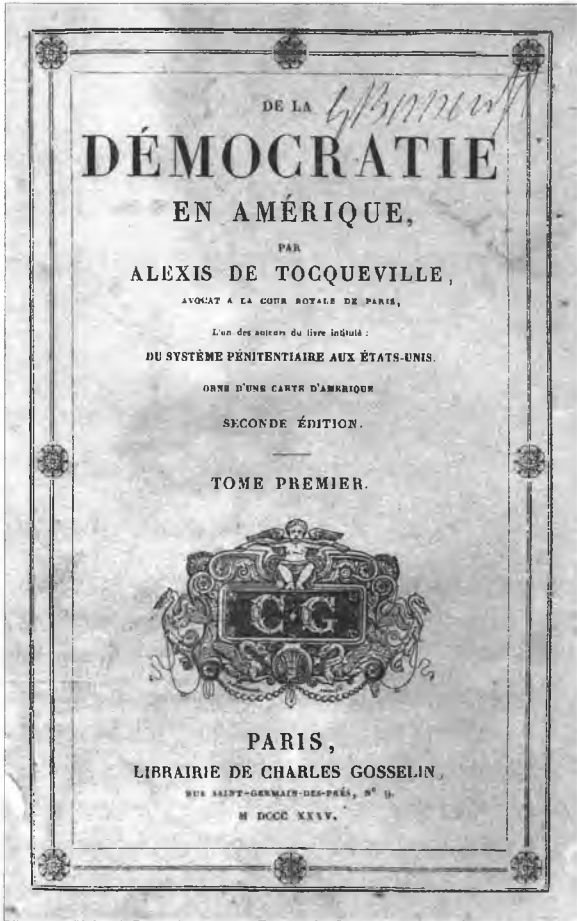
dayanan bu inceleme demokrasinin kuruluş ve işleyişini anlamasına zemin oluşturunuyordu. Elbette, Tocqueville karşılaştırmayı ilk kullanan kişi değildi. Onun analizini farklı kılan, demokrasinin doğasındaki tutku ve riskleri karşılıklı olarak gözlemlemesiydi. Kendi siyasi felsefesi mucibince yaptığı analizlere göre Amerikan demokrasisinde ve Batı medeniyetinde eşitlik ve cumhuriyetçilik, bireysel özgürlük ve özyönetim için potansiyel bir tehdit oluşturunuyordu.

Tocqueville'in analizinin zeminine koyduğu ikilemler aslında bir taraftan da demokrasiyi diri kılan etkenlerdir. Kendi görüşlerine temel aldığı bazı ikilemlerin listesi uzun ve çeşitlidir: Demokrasiye karşı aristokrasi; medeniyete karşı barbarlık; Fransa'ya karşı Amerika; İngiltere'ye karşı Amerika; Quebec'e ve Latin Amerika'ya karşı Anglo-Amerika. Tocqueville analizleri boyunca farklı düzey ve odaklar çerçevesinde çeşitli karşıtlıklar inşa etmiştir: Merkeziyetçiliğe karşı federalizm; merkezî olmayan yönetime karşı politik merkezileşme, üniter ve federal sistemlerde yerel özgürlükler; merkezî sistem ve bölgesel yönetime karşı federal sistemlerde eyalet yönetimi; merkezî yönetim ve idare sistemlerinde bölgesel yönetim.

Ancak onun en temel hareket noktası bireyin özgürlük ve düzen arayışındaki çelişkidir. Bu cumhuriyetçilikle demokrasi arasındaki çelişkiyi açıklayan bir yönelimdir. Zira Amerika'da bireyleri motive eden ve farklı siyasi rejimlerde kamuoyunu şekillendiren cumhuriyetçi ve liberal söylemlerin bir karışımı söz konusudur. Bu karışım bireyin siyasi eylemlerine farklı biçimlerde yön verebilmektedir. Bir tarafta özgürlüğü merkeze alan sistemler zamanla karmaşaya yol açıp gücün merkezileşmesini beslerken, diğer tarafta düzeni esas alan sistemler zamanla baskıcılığa karşı bir isyanı ortaya çıkarabilmektedir.

Bunu *Amerika'da Demokrasi* kitabının formülasyonunda da görürüz. Kitabın 1835'te yayımlanan ilk iki cildi özgürlük ve özyönetim kurumlarına odaklanırken 1840'ta yayımlanan

üçüncü ve dördüncü ciltleri demokrasinin rayından çıkması olarak görülebilecek olan yumuşak despotizme odaklanır. Amerikan toplumu görünüşteki güçlü yerellik örtüsü altında ustaca gizlenmiş merkezileşme arasındaki gerilimi yaşamaktadır. Görünen o ki Tocqueville'in kamusal ikilikleri siyasal yaşamın temel itici unsurlarını kavramak bakımından önemli bir çerçeve sunmaktadır. Daha sonra göreceğimiz üzere Tocqueville Fransa'da da bu gerilimi yaşamamak adına çeşitli arka kapı önerilerine sahiptir.

Amerika'da Demokrasi İlk Fransızca Baskının Kapağı

Amerika'da Demokrasi kitabı 1835 yılında Fransa'da basıldığında kısa bir sürede etkili oldu ve yazarına ciddi bir şöhet kazandırdı.

BEŞİNCİ BÖLÜM

Demokrasiden Despotizme: Burjuvazinin Tahakkümü ve Modern Kontrol

Demokrasiden Despotizme

Despotizm, Batı'da modern toplum ve siyaset biçimine dair tanımlamaların olgunlaştığı 18. yüzyılda siyasi ve edebi dilin temel bileşenlerinden biri olarak dolaşıma giren bir kavramdır. Kökenleri Aristoteles'e kadar giden despot kelimesi bu dönemde bir sığata dönüşerek Doğu'da mevcut olan siyasal sistemi tanımlamak üzere kullanılmaya başlanmıştır. Zaman zaman Montesquieu gibi Batı'da despotizm tehlikelerinden bahsedenler veya Quesnay gibi iyi yapılanmış bir sistem için despotizm çağrılarında bulunanlar olsa da aydınlanma çağının sonunda tanımlamanın Doğu'ya mahsus olarak kullanılmasında uzlaşmış gibidir. Buna göre Batı'da bir siyasal gücün güçlü hakimiyeti ile zorbalık söz konusu olabilir ancak bu geçici bir durumdur. Doğu'da ise despotizm sistematik zorbalık olarak toplumsal yapının doğal bir neticesi olarak kalıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Tocqueville despotizmin bu fevkalade nefyedici tonunun farkındadır ve bu tanımlamayı

pek hazzetmediği bir sınıf olan sanayi burjuvazisi için kullanılmaktadır. Böylece despotizmi Doğu'ya mahsus bir tanımlama olarak kullanan literatürden ayrılmakta ve Batı'da ayak sesleri duyulan sanayi burjuvazisinin güçlü egemenliğini yumuşak despotizm olarak nitelemektedir.

Despotizm kavramını yaygınlaştıran Montesquieu temelde despotizmin kaynağının coğrafya ve iklim olduğunu düşünmektedir. Montesquieu'den sonra gelen İskoç Aydınlanmacıları, ahlaki ve ekonomi-politik bir içerik kazandırdıkları kavramı ilerlemecilik perspektifinden yeniden kurmuşlardır (konu ile ilgili ayrıntılı bir tartışma için bk. Sunar, 2012, 2017). Ne var ki Tocqueville, ustası olarak görülen Montesquieu'nün despotizm tanımına katılmaz. Rusya ve Osmanlı örnekleri üzerinden toplumu itaate sevk edenin zor değil, din olduğunu düşünmektedir (Rahe, 2009, s. 167). Bu anlamda “ileri düzeyde merkezileşmiş bir idare altında refah ve düzeni elde eden” Çin'in daha iyi bir örnek olduğunu düşünür. Ona göre “Çinliler mutluluk olmadan huzura, ilerleme olmaksızın sanayiye, güç olmaksızın istikrara ve kamu ahlaki olmaksızın maddi düzene sahiptir” (Tocqueville, 2010d, s. 154). Çin toplumu kendi vakaları içinde “toplum çok iyi olmasa da yeterince iyi” işlemektedir. Tocqueville, Montesquieu gibi Çin'deki bu durumu iklimle açıklamaz; daha genel bir despotizm potansiyeline bağlar.

Tocqueville, Turgot'dan (o da fizyokratlara dayanmaktadır) etkilenerek Çin'de hukuka dayalı, istikrarlı, güvenilir bir despotizminden bahsetmektedir. Esasen Tocqueville Çin modelinden etkilenmiştir. Demokrasinin tiranlığa dönüşme potansiyelini Fransız siyasetinden tecrübe etmiş biri olarak kadim geleneklere dayanan ve refah ve güvenlik üreten bir despotizmi uygun bulmaya başlamıştır (Rahe, 2009). Çocukluğunu Napolen'un bütün güçleri elinde toplayan sorumsuz idaresi altında geçirmiş biri olarak Tocqueville bu dönemi “demokratik

despotizmin bütün türlerinin en kötüsü” (Tocqueville, 2010f, s. 1256) olarak nitelemiştir. Evrensel eşitlik doktrininin görenek ve âdetlerini uygulamayan federal devleti, uysal nüfusu ve geniş ölçekli bürokrasisi, iyi uygulanan bir bilim yönetimi ile Tocqueville’e göre Amerika’da, Çin’deki gibi (Rahe, 2009, s. 186) bir yumuşak despotizm sorunu vardır.

Yumuşak Despotizmin Kuruluşu

Tocqueville’e göre sanayi burjuvazisinin kurmakta olduğu toplumda, soylu toplumsal duygular yerini bireylerin tekil çıkar arayışlarına bırakmaktadır. Bunun en önemli nedeni modern toplumun bireyselci temeller üzerine kurulmuş olmasıdır. Tocqueville insanları toplumdan koparan ve daha fazla kazanmaya, biriktirmeye yönelten bu bireyselci egoizmin yeni bir despotizme kapı araladığını endişe ile ifade etmiştir. Batı düşünce tarihinde o güne kadar pek yan yana gelmemiş iki kelimeyi, demokrasi ile despotizmi bir arada kullanarak demokratik bir despotizmden bahsetmesi bu endişeye dayanmıştır (Tocqueville, 2010d, s. 76).

Amerika’da Demokrasi’de Tocqueville Amerikan siyasal ve toplumsal sisteminin temel ilkelerini ve işleyişini açığa çıkarmaya odaklanmıştır. Dönemin Avrupa’sında demokrasi bahsinde radikal liberaller ile tutucu muhafazakârlar arasında yoğun bir tartışma söz konusudur. Muhafazakârlar tam demokrasinin bir kaos getireceğini düşünüyorlardı. Diğerleri ise bunun oluşmuş olan sanayi toplumunun doğal bir çıktısı olduğunda ısrarcıydı. Amerika bu anlamda örnek bir ülkedir. Ciddi çeşitlilikler içeren bir ülke olarak demokrasi ile yönetilmesine rağmen bir düzen mevcuttur.

Tartışmalarda her zaman olduğu gibi yine liberaller ile muhafazakârlar arasında bir yerde duran Tocqueville esasında demokrasinin anatomisini keşfetme peşindedir. Tocqueville

evvela Amerikan demokrasisinin işleyişini mümkün kılan kurumlar, yasalar, âdetler ve gelenekleri ele almıştır. Belki de kitabını hem meşhur hem de kalıcı kılan budur. O bir siyasal sistemin sadece seçkinlerin tercih ettiği bir model olmadığını; aynı zamanda toplumdaki yapılarla ilişkili olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla kitap sadece Amerikan yönetim modeli ile ilgili değil; aynı zamanda toplum yapısı ve kurumları ile ilgili de önemli açıklamalar barındırır.

Nihayetinde Tocqueville dönemin Fransa'sındaki politik tartışma çemberinin dışına çıkarak demokrasinin kaos veya uyumlu bir düzen getirmenin ötesinde bir çoğunluk zorbalığı getirmeye açık bir rejim olduğunu da dile getirmiştir. Ona göre özellikle “siyasi merkezîyetçilik ulusun toplumsal refahı ve yeniden üretimi için gereklidir fakat belli koşullar altında despotizmin gelişimine imkân verebilir” (Yetiş, 2006, s. 287). Bu, onun ortaya koyduğu en önemli açıklamalardan biridir.

Tocqueville ikinci cildin sonlarına doğru kitabın sonuç kısmı olan “Demokratik Uluslar Ne Tür Bir Despotizmden Korkmalıdır” başlıklı bölümde özellikle Amerikan demokrasisinin işleyişinde merkezde örgütlenmiş burjuvazinin belirleyiciliğini teşhis eder. Bu esasında onun birinci kitap ile ikinci kitabın yazımı arasındaki beş yılda siyasî tecrübelerine ve yeni gözlemlerine dayalı olarak ulaştığı bir noktadır. Tocqueville “meselenin daha güvenilir bir incelemesi ve beş yıllık tefekkür sürecinde demokrasi ile ilgili korkularım azalmadı ancak bunların yöneldiği nesne değişti” (Tocqueville, 2010f, s. 1246) demiştir. Ona göre eğer “günümüz demokratik toplumlarında despotizm olacaksa” geçmiştekinden farklı olarak bu yeni despotizm “insanları eziyet etmeden aşağılayan, daha kapsamlı ve daha hafif” nitelikte olacaktır (Tocqueville, 2010f, s. 1248).

Tocqueville, despotizmin çağdaş demokratik sistemde gayet mümkün olduğunu uzun uzun tartışır ve şöyle der: “Bu yüzden

demokratik hakları tehdit eden despotizm türünün dünyada daha öncesinde tecrübe edilmiş olanların hiçbirine benzeme-yeceğini düşünüyorum; bizlerin muasırları bu timsali hatıralarında bulamazlar” (Tocqueville, 2010f, s. 1248). Böyle bir toplumda herkes kendi işine gömülmüş biçimde yaşayıp kamusal meselelerle ilgilenmediği için hükümet daha önce loncaların, ailelerin ve bireylerin alanındaki bütün işlere başından sonuna kadar egemen olmaktadır (Tocqueville, 2010e, s. 398).

Amerikalılar, modern halklar içerisinde insanlar arasında eşitliğe en uzak ve eşitsizliğe en fazla itilmiş olanlardır. Öyle ki onlar evrensel oy hakkını kölelikle birleştirdiler. Bu şekilde eşitliğin avantajlarını zıt argümanlarla kanıtlamak istediler. Amerikalıların, genel oy hakkı ve egemenlik dogması kurarak, dünyaya eşitliğin avantajlarını açıkça ifade ettikleri iddia ediliyor. Bana gelince, hepsinden önemlisi, bunun kötülüğünü ispatladıklarını düşünüyorum ve eşitliğin köleliğe göre demokrasiyle daha az avantaj oluşturduğunu düşünüyorum. (Tocqueville, 2010e, s. 561)

Toplunun parçalanması ile ortaya çıkan boşluğu hükümetin güç vakumu doldurmaktadır. Başka yerlerde modern devletin merkezileşmesi sorunu olarak nitelediği bu durumu Tocqueville Amerika’da yumuşak bir demokratik despotizmin doğuşu olarak görmektedir. Eski rejimde loncaların, ailelerin, kilisenin, ticari birliklerin herhangi bir despotizm girişimini engellediğini; ancak şimdi bunu yapacak herhangi bir gücün kalmadığını belirtir (Tocqueville, 2010e, ss. 399-400). Bu bağlamda esasen Amerikan toplumundaki gözlemlerine dayanan Tocqueville Avrupa’da Marx’ın ateşli bir biçimde anlattığı işçi sınıfının ve sendikaların ortaya çıkışından habersizmiş gibi davranır. O, kişiyi toplumdan koparmayan ancak kamusal bir amaç dahilinde toplumsal yaşama katan sağlıklı bir bireysellik arayışındaydı. Böyle bir toplulukta birey başkaları ile birlikte olmaktan dolayı kendine güvenini geri kazanır, bilgi edinir ve cesaret elde edebilir.

Tocqueville Amerika’da tuttuğu notlarda “uygarlık yaygınlaştıkça seçkin insanlar neden böyle azalıyor?” diye sorup “henüz seçkin birine rastlamadık” diye not düşmüştür (Tocqueville, 1971, ss. 161, 290). Toplumdaki bireyselleşme ile önceki zamanların aristokratik cesur, şecaatli ve hisli insan tipinin ortadan kaybolduğunu ve gittikçe zayıf, sıradan insanların yaygınlaştığını düşünmektedir. Bu belki de çağın büyük değişimleri karşısında bireyin kendisini küçük ve yalnız hissetmesi ile alakalıdır. Her şey o kadar büyük bir hızla ve o kadar kapsamlı bir biçimde değişmektedir ki birey kendisine tutunacak tek bir dal bile bulamamaktadır. Ona göre en nihayetinde bireyin bu güçsüzlüğü III. Napoleon gibi bir şaklabanın gelip kendi despotizmini kurmasına yol açmıştır. 1830’larda Amerika’da Demokrasi’de görüp de ifade ettiği şeyler çok değil, yirmi yıl sonra Fransız toplumunun bir hakikatine dönüşmüştür.¹

Dönemin yaygın eleştirisi tüm kötülüklerin kaynağı olarak orta sınıfa yönelmekteydi. Sosyalistlerden muhafazakârlara geniş bir kesim burjuvazinin toplumu kendi şahsi çıkarları doğrultusunda geri dönülemez bir biçimde dönüştürdüğünü düşünüyordu. Burjuvazinin uygarlığı, insanları baştan çıkaran ve insani olandan uzaklaştıran bir şey olarak ifade ediliyordu. Ticaret ve sanayi ile elde ettikleriyle aynı zamanda büyük toprak sahibi olmayı başaran bu sınıfın toplumu kökünden ele geçirdiği düşünölmekteydi. Tocqueville’in kuşağından pek çok yazar ve sanatçıya göre burjuvazinin refah üretme takıntısı her şeyin bir fiyatının olduğu bir dünya yarattı: Sanat metalaştı, cesaret ve ölüm pazarlanabilir hale geldi, ilkeler çıkarlara dönüştü ve tabiatın güzelliği ticari avantaj oldu (Boesche, 1987, ss. 72-77).

Balzac’ın, Dickens’ın ve dönemin diğer pek çok edebiyatçısının eserlerinde çarpıcı bir biçimde anlatılan paraya verilen bu merkezi değerin neden olduğu bozulmalar gittikçe tüm

1 Bu konudaki ayrıntılı bir analiz için bk. (Boesche, 1987, ss. 54-70).

toplumda yeni normların oluşmasına yol açıyordu. Tocqueville ifade etmese de devlet aygıtı daha önce toplumsal yapının kendi içinde hallettiği pek çok şeye el koyacak ve ondan bir yüzyıl sonra bir başka Fransızın ifade edeceği disiplin toplumunu meydana çıkaracaktı (Foucault, 1995). Tocqueville modern toplumda despotizmin aslında ancak demokratik liberal bir burjuva toplumunda meydana çıkacağını gözlemlerken haklıydı. Zaman demokratik toplumun gittikçe merkezileşen ve bürokratikleşen yapısı ile bireyi her yönden kuşattığını gösterecekti. Ondan 60 yıl sonra Weber bunu modern toplumun demir bir kafese mahpus olduğunu söyleyerek ifade edecekti.

Tocqueville pek çok ters ütopyaya konu olan eşitlikten kaynaklanan despotizme ciddi eleştiriler getirmiştir. Kamusal hayattaki erdemlerin katili olarak gösterdiği eşitliğin “insanları yan yana ama herhangi bir ortak bağdan yoksun bırakıp birbirinden kopararak” despotizme temel sağladığını söylemiştir (Tocqueville, 2010c, s. 708). İnsanların birbirine özen göstermediği bu düzen içinde onları despotik bir biçimde yönetmek mümkün hale gelmektedir. Zira insanlar bir araya gelebilecek imkânları kaybetmişlerdir. Bu düzen içinde her birey vatan-daştan ziyade müşteri olarak görülmektedir.

Aydınlanmacı büyük sivil toplum idealine bağlı olan Tocqueville’e göre insanların gittikçe bireysel çıkar ve zevkler peşinde koşmaları ile diğer insanları çok fazla umursamayarak yaşamaları, toplumdaki gücün belirli ellerde toplanmasına sebep olmaktadır. İnsanlar hayatı bir sahneden seyrediyormuş gibi, o hayatın bir parçası olmaksızın yaşamaya başlamışlardır. Sahnedeki düzen ve uyum onların hoşuna gitmektedir; hâlbuki bu uyum arttıkça, sahnelenen şeylere müdahale edebilme ihtimalleri ve imkânları da o kadar azalmaktadır. Sahnedeki düzeni kuranlar, onların fikir ve eylemlerini de bu temaşa yoluyla kolaylıkla kontrol etmektedir. Ona göre demokratik burjuva toplumunun ayrılmaz bir parçası olan merkezileşme ve

bürokratikleşme, gittikçe toplum hakkındaki kararların belirli odaklar tarafından verilmesine neden olmaktadır. Bu odaklar Tocqueville'in pek hazzetmediği ve yeni aristokrasi olarak nitelendirdiği sanayici ve tüccar burjuvazidir.

19. yüzyılda pek az sosyal teorisyen bunun farkına varmıştır. Gerek muhafazakâr ve liberal gerekse sosyalist kutupta yer alan hemen hemen tüm düşünürler sanayiye, insanlığa yeni bir ufuk sağlayacak bir gelişme gözüyle bakmışlardır. Onlara göre üretimin artması insanların refahını ve toplumdaki eşitliği sağlamak için bir mekanizma oluşturacaktır. Bu bağlamda Tocqueville, döneminden ciddi bir biçimde ayrılarak kendisinden yarım yüzyıl sonra gelecek modernite eleştirileri ile buluşmaktadır.

Buna göre demokrasi perde önünde halkın oynadığı ama perde arkasında kurumları ve siyaseti elinde tutan elitin yönlendirdiği bir oyundur. Tocqueville, bunun gerçekleşmesi için aristokratik yapıların ortadan kalkması, toplumun bireyci bir biçimde atomlaşması, halkın sıradanlaşması, örgütlenme kabiliyetinin olmaması gerektiğini dile getirir. Tocqueville demokratik yumuşak despotizmin temel dayanağının eşitlik olacağını savunmuştur. Ona göre bu şartlar altında işleyen bir demokrasi kaostan ziyade sanayi burjuvazisinin despotik kontrolünü getirir. Bunlar onun aristokratik hassasiyetlerinin veya burjuvaziye karşı duyduğu tiksintisinin bir neticesi olarak görülebilir. Ancak esasında aşağıdaki satırlarda ayrıntılı biçimde ele alınacağı üzere, hapishane incelemelerinden de faydalananarak geliştirdiği despotizm ve burjuvazi analizleri yüzyıl sonra gelen modernlik eleştirilerinin erken bir örneği niteliğindedir. Belki de Tocqueville'i ayrıksı ve özgün kılan bu erken analizleridir.

Bir Hapishane Olarak Modern Toplum

Tocqueville modern hapishaneyi despotizmin en iyi modellerinden biri olarak görmüştür (Beaumont & Tocqueville, 1964, s. 47). İslahevi sistemleri ile ilgili özel çalışmalar ya-

pan Tocqueville'in Amerika'da Philadelphia'da ziyaret ettiği, Quakerlar tarafından kurulan ve işletilen bir hapishanedeki sistem, ona modern burjuva toplumunun işleyişine dair ilham vermiştir. Ona göre hapishanede mahkûmlar üzerinde mutlak bir otorite tesisini mümkün kılan üç ilke (eşitlik, izolasyon ve güçsüzlük) aynı zamanda demokratik burjuva toplumunun da ilkeleridir.² Tocqueville'in yol arkadaşı Beaumont ile birlikte ziyaret ettiği bu hapishanelerde bireyler birbirlerinden mimari yapı ile izole edilmiştir. Böylece birbirleriyle ilişkisi azalan, çaresiz ve dolayısıyla örgütlenemeyen çok sayıdaki mahkûm çok az sayıda gardiyan tarafından idare edilebilir hale gelmiştir.

Bu teknik karşısında dehşete düşen Tocqueville daha sonra ziyaret ettiği kırsal yerleşimlerin izole yapısına bakarak Amerikan demokrasisinin bu model etrafında geliştiğini görmüştür. Amerikan üretim ve tüketim sistemi, sosyal yaşamın gelişimi ve şehirlerin kuruluş biçimi, insanları şahsi arzularının peşinde şahsi dünyalarına hapsederek onları birbirlerinden kopuk bir biçimde yaşamaya zorladığı için aynen hapishanedeki gardiyanlar gibi organize olan küçük bir azınlık tarafından kolayca yönetilebilir hale getirmektedir.³ Demokratik despotizmi daha önceki hiçbir despotun sahip olmadığı kadar büyük bir güç sahibi yapan insanlar arasındaki bu kopukluk, insanları devlet aygıtı karşısında tam bir teslimiyete götürmektedir. Asıl gücünü görünür bir despota sahip olmamasından alan bu despotizm, kolayca müşahade edilemez ve dolayısıyla mücadele edilemez durumdadır.

Bu analizlerinde Tocqueville, çağdaşı Bentham'ın tasarladığı⁴ ve aslında Foucault'nun (1995, ss. 195-228) ondan yaklaşık

2 Tocqueville'in hapishane ve despotizm arasında kurduğu ilişki hakkında kayda değer bir tartışma için bk. (Boesche, 1980).

3 Demokrasi ile ilgili Tocqueville'in analizleri için bk. (Manent, 1996).

4 Bentham'm projesinin birebir uygulanmadığı düşünülmektedir. Halbuki Tocqueville'in incelemesinden bu sistemin mantığının Amerikan hapishanelerinde geçerli olduğunu görürüz.

bir yüzyıl sonra modernliğin göstergesi olarak incelediği “panoptikon” merkezî kontrol sistemini tanıtmaktadır. İlerleyen zamanlarda Batı demokrasisi içinde ortaya çıkacak Nazizm ve totalitarizm canavarlarını daha beşiğinde teşhis eden Tocqueville’in bu ileri görüşlülüğü biraz da onun mevcut toplumsal yapının kurucu gücü olan sanayi burjuvazisinin eleştiricileri arasında yer almasından kaynaklanmıştır.

Despotizmden Kurtulmanın Yolu: Ulusun Canlanması

Kökleri en azından 15. yüzyıla kadar dayanan aristokratik bir aileden gelen Tocqueville’in modern burjuva toplumuna karşı bir hıncı olduğu ve eski aristokratik yaşam biçimini savunduğunu söylemek kolaya kaçmak olarak görülebilir. Zira Tocqueville aristokratik düzenin geri dönülemeyecek bir biçimde ortadan kalktığının farkındadır. Ancak yeni gelen toplum biçiminin bireyleri değersizleştirilmesi ve gücü gittikçe bir tekelde toplaması onu ciddi bir biçimde rahatsız etmiştir. Eski bir aristokrat olarak doğrudan burjuvazi hakkında konuşmasının tepki oluşturacağını düşündüğü için olsa sinik bir üslup benimseyerek demokratik despotizm hakkında yazmayı tercih etmektedir. Aslında demokratik despotizmin öznelere olarak yeni orta sınıfı Tocqueville toplumdaki yaygın güçsüzlük ve çaresizliğin kaynağı olarak görmektedir. Bunu da doğrudan Fransa hakkında yazarak değil, ona uzak bir diyar olan Amerika hakkında yazarak yapmaktadır. Ancak yazarken Amerika’dan babasına yazdığı bir mektupta dile getirdiği gibi aslında aklında Fransa bulunmaktadır (Tocqueville, 2010g).

Bununla birlikte Tocqueville’in despotizmle ilgili eleştirilerini Batı dışındaki toplumlarla olan münasebetlerde göremeyiz. Modern sanayi toplumundaki izolasyondan olabildiğine şikâyet eden Tocqueville’in sömürge yönetiminde bir izolasyon önermesi gerçekten düşündürücüdür. Bütün aristokratik değerleri kaldırmasından ve gizli bir biçimde topluma sirayet

etmesinden şikâyet ettiği burjuva despotizminin Cezayir’de geniş çaplı bir terörle insanları izolasyona zorlamasını ya da köleliği sona erdirdikten sonra serbestleşen köleler sömürge otoritesine zarar vermesin diye bir süre onları birbirlerinden izole etmeyi bizzat tavsiye etmiştir.

Tocqueville’e göre savaş kötüdür ama sakinlik veren bir huzur ondan da kötüdür. Ona göre huzur ve düzen bir ulusu bozulmaya iter ve o ulusun köleleştirilmesine zemin hazırlar; savaş ise bunu düzeltmek için gereklidir (Tocqueville, 2010f, s. 1244). Bu bağlamda Tocqueville, Çin’de ve Hindistan’da toplumsal hareketsizliğin nasıl bozulmaya ve köleliğe ittiğini tartışarak bunu ispatlamaya girişir.⁵ Montesquieu, Turgot ve Condorcet gibi fikir atalarından beslenerek siyasi altüst oluşların bir ulusu diri tutarak özgürlüğe zemin hazırladığını ileri sürmüştür. Onlara göre diriliğini kaybeden toplumlar bir süre sonra özgürlüklerini kaybedebilir. Bu bağlamda Tocqueville örneğin Roma’nın çöküşünü, barbarların sürekli hareketliliğine karşı Roma’nın yerleşik uygarlığının hayatiyetini kaybetmesi ile açıklamıştır:

“Eski Roma uygarlığı barbarların işgalleri neticesinde çöktüğü için uygarlığın başka yoldan çıkmeyeceğine dair bir düşünceye tutulmuş durumdayız.

Hâlbuki ona rehberlik eden ışık azalmış ve gittikçe büzüşerek kendisini tüketmişti.

...

Çinliler kurucu babalarının izini takip ederek kendilerine rehberlik eden sebepleri unuttular. ... Ardından değişme gücünü kaybettiler ve gelişmelerinin imkânı kalmadı.” (Tocqueville, 2010c, ss. 785-786)

5 “Böylece nihayetinde Avrupa’daki hareketlilik Çin işi bir durağanlığın üstesinden geldi! Düşünün ki Avrupalı ırkı evinden dışarıya iten hareketli tabiatı, diğer bütün ırkları onun egemenliği veya etkisi altına almasına neden olan olaylar silsilesi ile aynıdır.” (Tocqueville, 1985b)

Benzer şekilde Amerika’da yaşanan sürekli değişim ve sömürgeci genişlemeyi kutlayan Tocqueville’e göre Fransa’da da bunu sağlamanın en kestirme yolu her türlü kazançlı olan bir sömürge savaşını daimî kılmaktır. Eğer bu olmazsa Tocqueville’e göre yeni despotizm Fransız toplumunu içeriden egemenliği altına alacaktır. Aslında Tocqueville modern siyasal sistemin işleyebilmesi için temel ilkeyi derinlikli bir biçimde keşfetmiştir: Savaş ve öteki. Despotların yaptıklarını her daim meşrulaştırmak üzere bir hukukçu bulmada mahir olduklarının altını çizen Tocqueville (1856, pp. 223–224) bu sebeple çağdaş demokratik burjuva toplumunun hukuk sisteminin bir yanılısamayı desteklediğinin altını çizmiştir. Örneğin İspanyolların Amerikan yerlilerine kanlı bir biçimde yapamadıklarını Amerikan yönetimi yasal bir çerçeve ile yapmıştır. Artık kimse onları kanlı katiller olmakla suçlayamaz hale geldikleri için de kıyımı nihayete erdirmede pek hızlı olmuşlardır (Tocqueville, 2010e, s. 546).

Bu pencereden bakıldığında Tocqueville’in sömürgeler hakkında yazdıkları bambaşka anlamlar kazanır. Ulusun gururunu korumak için sömürgeye sahip olması gerektiğini savunan Tocqueville savaşı, düzensizliği, ulusal gurur için sömürgeleştirmeyi demokratik despotizmi dengeleyecek fırsatlar olarak görmüştür. Hâlbuki insani açıdan başka toplumların mahvına sebep olması bir yana, bu sömürge savaşları içerideki denetlemeyi daha ileri boyutlara taşımak ve gözlerden saklamak için de araç olarak kullanılmaktadır. Ulusun gururu okşanıp kendinden memnun hale geldiğinde günümüzde ABD’nin uyguladığı gibi içerideki kontrol daha meşru, kabul edilebilir ve hatta talep edilebilir hale gelmektedir. Bu sebeple Tocqueville, eleştirilerini genişleterek sömürgecinin esasında içerideki gücü pekiştirmenin bir aracı olduğunu görememiştir. Bunun eski bir aristokrat olarak savaşa meylinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Emir Abdülkadir

Cezayir direnişinin efsane ismi Emir Abdülkadir (1808-1883) 1947'de Şam'a iltica etti. Onun 1862 baharında Şam'da fotoğrafında Emir orta yaşlarda olmasına rağmen heybetli görünüyor.

ALTINCI BÖLÜM

Sömürgecilik: Ulus Tazeleyen Zulüm

Fransa'nın Cezayir'i İşgali ve Sömürge Sorunu

Tocqueville, bir keresinde “güneş altında hiçbir şey fetihden daha muhteşem değildir” diye yazar (Tocqueville, 1862a, s. 387). Bu söz aslında onun siyasi mevzulara bakışını anlamada çok iyi bir kalkış noktası sunar. Fransa'nın büyüklüğüne adanmış ve bir ömür boyunca ülkenin şanını yeniden kazanması için çalışmış olan Tocqueville, bu hedefin bir seçim değil mecburiyet olduğunu düşünmektedir.

Tocqueville'in siyasi yaşamında en yakından ilgilendiği konu, sömürge meselesi, özellikle de Cezayir'in sömürgeleştirilmesidir. Fransa 18. yüzyılın ortasından itibaren sömürgecilik konusunda İngiltere karşısında ciddi bir biçimde zayıf düşmüştür. Özellikle 1756-1763 yılları arasında yaşanan Yedi Yıl Savaşları neticesinde Hindistan'daki sömürgelerin İngilizlere bırakılması Fransa'yı sömürge yarışında geride bırakmıştır. Devrim ile birlikte eski şanına kavuşacağı ümit edilen Fransa, devrimci ivmenin Avrupa güçleri

tarafından bastırılması ile etkisiz bir ülke olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Bunun en görülür tezahürü ise sömürgelerde yaşanmıştır. Her ne kadar Fransa'nın desteği ile İngiltere'nin en önemli sömürgesi olan Amerika'nın bağımsızlığını kazanması bir denge oluştursa da İngilizlerin elinde halen Hindistan ve Çin gibi önemli sömürgeler mevcuttur. 18. yüzyılın sonunda Fransızların elinde Karayipler veya Hint Okyanusu'ndaki birkaç küçük sömürge kalmıştı. Cezayir'in Fransa tarafından acele ve hazırlıksız bir biçimde işgali de biraz bu siyasi-psikolojik etkenler ve İngilizlerin Akdeniz'de kazanmaya başladıkları konumla alakalıdır. Fransız kamuoyu 19. yüzyılın başında Kuzey Afrika'nın Fransız genişlemeciliği için daha fazla şey vaat ettiği noktasında hemfikirdi.

Osmanlılar 1770'ten itibaren hem içeride hem dışarıda ciddi bir biçimde güç kaybı yaşıyordu. Bu güç kaybı özellikle merkezden uzak özerk eyaletlerde kendisini hissettiriyordu. 1500'lerin ortasında Osmanlı idaresine giren Cezayir diğer Kuzey Afrika eyaletleri gibi yerel otoritelerle iş birliği içerisinde özerk olarak idare ediliyordu. Cezayir'i yöneten Dayılar temsilî olarak İstanbul'a bağlıydı. Cezayir'de 1578'de vergi vermek ve kale inşa etmemek gibi şartlarla, özel izinle Fransızların kurmuş olduğu Bastion ticaret merkezi, Napoleon'un 1789'da Mısır'ı işgalinin ardından geri alınmıştı. Dolayısıyla Fransa ile Cezayir arasında siyasi bir gerilim ortaya çıkmıştı.

Öte yandan 18. yüzyıl boyunca Akdeniz ticaretinin Cezayirli korsanlar tarafından tehdit edilmesi de bir başka gerilim kaynağı idi. 18. yüzyılın sonunda Akdeniz'de dengeler değişmiş; 1798'de Ebûkir ve 1805'te de Trafalgar Deniz Savaşlarında Fransızları yenen İngilizler Akdeniz'de güçlü bir varlık kazanmışlardı. İngiltere, 1815 Viyana Konferansı'nda alınan karar ile Akdeniz'de korsanlığı kaldırmak üzere 1816'da Lord Exmont kumandasında, Hollanda filosunun da katıldığı

bir donanmayı Cezayir'e göndermişti. Cezayir şehrini topa tutan bu donanma, Cezayir'in deniz gücünü ortadan kaldırdı. Akabinde kaybettiği sömürgelerin yerine kendisine çok yakın bu coğrafyada yeni sömürgeler elde etmeyi hedefleyen Fransa, Cezayir'in deniz gücünün bu şekilde zayıflamasından ve 1828-1829'daki Yunan İsyanı sırasında Osmanlı'nın zayıf ve müşkül durumundan faydalananarak 1830'da Cezayir'i resmen işgal etti. Osmanlı Devleti, içerideki reform süreci ve dünya siyasetindeki zor durumu nedeniyle Fransa'yı sadece protesto etmekle yetinebildi.¹

Fransızlar on yıl boyunca ülkede ne yapacaklarına karar veremediler. İlk olarak kendi idarelerini zorlaştıracaklarını düşündükleri Türk unsurları ülkeden çıkarmışlardı. Fakat bu durum ülkeyi yönetilemez hale getirmişti.² Fransızların önlerinde iki seçenek vardı: Ya kıyıdaki liman kentlerini kontrol ederek ülkeyi dolaylı bir biçimde yönetmek ya da tüm ülkeyi bütünüyle hakimiyet altına alarak sömürge haline getirmek. 1840'a gelindiğinde Fransızlar ülkeyi baştanbaşa denetim altına almaya karar vermişlerdi.

Ancak Fransızların bu hamleleri ülkede yaygın bir direnişle karşılaştı. Genel vali olarak tayin edilen Bugeaud sadece bazı kale şehirlerde kalarak savunma savaşı vermenin yanlış olduğunu ve bunun bütün bir ülkeyi aşiretlere bırakmak anlamına geldiğini belirterek savaş stratejisinde köklü bir değişikliğe gidilmesi gerektiğini ilan etti. Önemli bir strateji ustası olan Bugeaud'nun yürüttüğü savaşın basit ilkesi, halkın

-
- 1 Fransa'nın Cezayir'i işgali ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. (Kahraman, 1993, ss. 488-489).
 - 2 Sonradan incelemelerde bulunmak üzere Cezayir'e giden Tocqueville, Osmanlıların bu ülkeyi 300 yıl boyunca çok az bir kuvvet ile sorunsuz bir biçimde ellerinde tuttuklarına hayret etmiş ve Osmanlı modelinin incelenmesi gerektiğini beyan etmiştir (Tocqueville, 2016a, s. 71). Ancak Tocqueville, Osmanlı modelinin bir sömürge modeli olmadığını ve eğer bu modeli takip ederlerse kendi sömürgelerinin temellerini bütün olarak değiştirmeleri gerektiğini tamamen unutupordu.

yaşam kaynaklarına saldırmak, ekinleri yakmak, köyleri yağmalamak idi. Temelde, oluşturduğu terör ile Cezayir'in teslim olmasını sağlamayı amaçlıyordu. Bu yoğun şiddet, Emîr Abdülkadir'in 1847'ye kadar süren direnişinin bitmesine ve Osmanlı'nın Cezayir üzerindeki haklarından resmen vazgeçmesine kadar devam etti.

Cezayir'in işgali, uygulanan şiddet, isyanların bastırılma biçimi, kurulan idare, askerî meseleler ve yerleşimci sorunları gibi pek çok mesele yoğun bir biçimde Tocqueville kuşağının siyasal gündemini meşgul etmiştir. Kendisini bir Fransız vatanseveri olarak gören Tocqueville, Fransa'nın sömürgeciler arasındaki konumunu ve mevcut sömürgelerini pek beğenmiyordu. Amerika'ya yaptığı seyahatte henüz bağımsızlığını kazanmış eski bir İngiliz sömürgesinde gezerken aslında bir zamanlar İngilizlerin ne kadar büyük ve muhteşem bir ülkeyi ellerinde tuttuklarını görmüştü. Hindistan ve Çin'in önemli bir kısmı ile karşılaştırıldığında Fransa'nın o dönemde sömürgesi olan Martinik onun gözüne çok cılız ve önemsiz görünüyordu. Amerika'da seyahat ederken sık sık eski kalıntılarını gördüğü Fransız Sömürge İmparatorluğu'nun nostaljisini yaşıyordu.

Tocqueville zihninde hep şu soru ile seyahat ediyordu: Neden Fransa'nın, elindekilerden daha güzel sömürgeleri yok? Ya da İngilizleri Fransızlara üstün kılan ve daha iyi sömürgeleri elde etmelerini sağlayan şey nedir? Bu konu üzerine "Fransa'nın İyi Sömürgelerinin Olmasını Engelleyen Nedenler Üzerine Bazı Fikirler" başlıklı kısa bir bölüm yazsa da konuyu *Amerika'da Demokrasi*'de ele almamıştır (Tocqueville, 2016b). Dolayısıyla Tocqueville, Fransa'nın yeni ve daha önemli sömürgeler elde etmesini desteklemiştir. Bu çerçevede entelektüel ve siyasi gündemde önemli bir yer tutan Cezayir konusu ile çok yakından ilgilenmiştir. Ele aldığı sorunu çözümlemek üzere seyahat etme âdetine uyarak Cezayir'e inceleme gezileri yapmış, sömürge idarecileri ile yazışmış, seyahate gidenlerden

bilgiler toplamış, Cezayir toplumu, tarihi, hukuk sistemi ve İslam dini hakkında kapsamlı incelemeler yapmış ve neticesinde döneminde konu ile ilgili merkezi bir konum elde etmiştir.

Ulusun Şanı İçin Sömürgecilik

Tocqueville'in yazılarında Cezayir ilk kez Kasım 1828'de yer bulur. Bu dönem Fransa ile Cezayir arasındaki sürtüşmelerin başladığı günlerdir. Burada Tocqueville, Cezayir Dayısı'nın uyguladığı muhasaraya karşı askerî ve kesin bir çözüm bulunması gerektiğini dile getirmiştir. Fransız kamuoyunun Afrika'daki maceralara karşı duyarsız veya karşı olduğu bu dönemde sadece Marsilya tüccarları ile genç Tocqueville'i etkileyen X. Charles'ın aşırı kralcı destekçilerinden müteşekkil iki küçük çevre Cezayir'e müdahaleyi savunuyordu (Jardin, 1988, ss. 319-320).

Daha sonraları ise onu Cezayir'de bir sömürgeci girişimci olarak görürüz. Amerika seyahati sırasında fetih, fethedilen halklarla ilişki ve değişik ırklar arasındaki ilişki üzerine gözlemler yapma ve düşünceler geliştirme fırsatı bulan Tocqueville dönüşünde yakınlarından birinin Cezayir'de bir arazi edindiğini ve tarım yapmak üzere oraya gittiğini görünce, Amerika'daki toprak temizleme tekniklerini öğrenmiş olmanın da etkisiyle kuzeni Kergorlay ile birlikte Cezayir'de bir arazi edinerek orada yerleşimci sömürgeci olmanın yollarını aramaya başlamıştı. Bu hususta Cezayir valisi ile bazı yazışmalarda dahi bulundu. Ancak onun bu ilgisinin kısa zamanda söndüğünü görürüz. Zira Tocqueville'in ve geniş Fransız kamuoyunun zannettiği ya da umduğu gibi Cezayirliler kolayca ve sorunsuz şekilde teslim olmamışlardır. Patlak veren isyanlar Fransa'nın uzun bir süre sahillerden içlere doğru egemenlik kurmasını ciddi biçimde engellemiştir.

Pitts'in dile getirdiği gibi Fransa'da dönemin tartışmalarına damgasını vuran sihirli kelime Doğu Sorunu'dur. Pek çok

19. yüzyıl düşünürü gibi Tocqueville de meseleyi bu kavram etrafında ele almıştır. Zamanın ruhunu yansıtan bu kavram, tarihin hareketinde belirli bir anın anlamını kavramak açısından önemli bir ipucu vermektedir. Zira buna göre, ortada Avrupalılar tarafından çözülmesi gereken bir sorun bulunmaktadır ve Avrupa'nın siyasi misyonu bu sorunu çözmek için yeterince olgunlaşmıştır. Tocqueville "Avrupa ırkının Asya içlerine doğru ilerlemesi çağın ilerlemesidir" diye yazmıştır. Tocqueville medeniyetin temsilcisi Avrupa'yı sömürgeci yayılmacılığa yazgılı gören çağın ilerleme masallarına kendisini fena halde kaptırmıştır:

Mısır ve Suriye'de olan şey, çok büyük bir resmin sadece küçük bir kısmı, çok büyük bir sahnenin sadece başlangıcı. Doğu'da neler olduğunu biliyor musunuz? Bütün bir dünya değişiyor; İndus kıyılarından Karadeniz'e, bütün o geniş alanda, toplumlar çöküyor, dinler zayıflıyor, milletler yok oluyor, tüm [eski] ışıklar sönüyor, Avrupa dünyası yükseldiği yerlerde eski Asya dünyası yok oluyor. Çağımızdaki Avrupa, Haçlı Seferleri zamanında olduğu gibi, sadece bir köşeden girmiyor; her taraftan saldırıyor, deliyor, ısıyor, bastırıyor. (Drescher, 1964, s. 156)

Onun meclisteki ilk konuşması Doğu Sorunu üzerine İngiliz karşıtı ateşli bir nutuktu. 30 Kasım 1840'taki ikinci konuşmasında da ilk konuşmadaki fikirlerini daha açmış ve (medeniyeti yayma yolunda) sömürgecilik yarışında Fransa'nın diğer Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmaması gerektiğini dile getirmişti (Pitts, 2012, ss. 283-284). Bu sebeple Cezayir'in sömürgeleştirilip "anavatanın şanını gösteren bir anıta dönüştürülmesi" (Tocqueville, 1862a, s. 63) gerekiyordu. Hatta bunun için en gayri insani yöntemleri kullanmaktan çekinilmemesini de salık veriyordu.

1857'de Hint İsyanı sırasında Lord Hatherton'a yazdığı bir mektupta "sizin zaferinizden bir lahza bile şüpheye düşmedim. Bu zafer Hristiyanlığın ve medeniyetin zaferi olacaktır"

diyen Tocqueville'e göre "İngilizlerin vazifesi sadece Hindistan'a egemen olmak değil aynı zamanda medenileştirmektir. Aslında bu ikisi zaten birbiriyle çok yakından ilişkilidir" (Tocqueville, 1985a, s. 359). Ama ona göre İngilizler kendi aydınlanmışlıklarından bekleneni yeterince gerçekleştirmemişlerdir. Hindistan'a egemen oldukları yüzyıl içinde orayı gereği gibi medenileştirmek için çok az şey yapmışlardır. Fransız tarzı asimilasyon odaklı sömürgeciliğin bir örneği olan bu mektuptan çıkan iki netice vardır: Avrupalıların dünyayı medenileştirme vazifesi vardır ve şiddet uygulamak zorunda kalsalar da bundan vazgeçemezler. Tzvetan Todorov (1993, s. 194) bu mektuba atfen Tocqueville'in medenileştirme misyonuna olan inancını vurgulamıştır.

Cezayir genel valisi Bugeaud'nun uyguladığı yoğun şiddetin hüküm sürdüğü ve bu konunun Fransa'da büyük tartışmalara sebep olduğu günlerde Tocqueville, parlamento tarafından oluşturulan komisyonda görev almış ve yerinde incelemelerde bulunmak üzere Cezayir'e ilk seyahatini gerçekleştirmiştir. Bu gezisi sırasında ve sonrasında Tocqueville, Bugeaud'ya yazdığı mektuplarda ve kaleme aldığı yazılarda şiddeti yayma stratejisini desteklediğini beyan etmiştir. Tocqueville bazılarının söylediği gibi herkesi yok etme stratejisinin doğru olmayacağını ama başkalarının ileri sürdüğü gibi barışçıl bir siyasetin de başarıya ulaşamayacağını düşünüyordu. General Lamoricière'e³ yazdığı 5 Nisan 1846 tarihli mektupta da büyük bir şiddeti uygulamışken daha küçük şiddetleri uygulamaktan kaçınmayıp Cezayir'in sömürgeleştirilmesini tamamlamak gerektiğini not etmiştir (Lettres choisies, p. 565'dan aktaran Pitts, 2012, s. 282). Hindistan'da İngilizlerin uyguladığı şiddeti değerlendirdiği bir mektubunda "bu vahşileri yönetmenizi sağlayan şey, onlardan daha iyi olmanızdır. Onları

3 Fransa'nın Cezayir'deki en kanlı savaşını yürüten General Lamoricière Cezayir Valisi Bugeaud'un en has adamlarındandır. 1847'de Emir Abdülkadir'i yakalayan birliğin komutanıydı. Onun savaş teknikleri ve yıkım stratejisi Fransa'da çok konuşulmuştur.

taklit etmeniz değil, cezalandırmanız lazım” (Tocqueville, 1862a, s. 389) diyerek şiddetin sömürgeciliğin itici gücü olduğunu kabul etmiştir. Bu bağlamda ona göre Cezayir’de de direnişi kırmak için Bugeaud’nun yürüttüğü siyasetten başka seçenek yoktur:

“Bunun yanında bazı saygı duyduğum ama tasvip etmediğim adamlar, bizim evleri yakmamızı, ambarları tahrip etmemizi, silahsız adamların karısını ve çocuklarını esir etmemizi yanlış bulduklarını belirtiyorlar.

Benim nazarımda bunlar sunturlu mecburiyetlerdir; ancak Araplar üzerinde tahakküm kurmak için savaşa giren her âdem bunları yapmaya mecburdur.” (Tocqueville, 2016d, s. 124)

Burada eleştirdiği kişiler, aslında mecliste birlikte olduğu liberallerdir. Dönemin Fransa’sında sömürgecilğe karşı liberal cumhuriyetçi eleştiri sömürgeyi maliyetli, yıkıcı ve ekonomik olarak faydasız görüyordu. Liberallerin bu küçük grubuna göre sömürge ile elde edilen konum ve fayda, daha az maliyetle ve daha fazla olarak ticaret yoluyla elde edilebilirdi. Bu isimlerin başında Tocqueville’in yakın dostu Benjamin Constant geliyordu. *De l’esprit conquête et de l’usurpation dans leurs rapports avec la civilisation européenne* isimli çalışmasında Constant (1988) popülist siyaset ile sömürgecilik arasındaki tehlikeli ilişkiyi vurguluyordu. Napoleon’un Mısır seferini hedef alan Constant, bu seferle Fransız toplumunun militaristleştirildiğini ve liberal anayasalcılığın tehdit altına girdiğini savunuyordu. Küresel bir hegemonya hayali ile Fransız toplumunun kaynaklarının israf edildiğini ileri süren Constant’a (1988) göre Fransa’nın küresel güç haline gelmesinin daha kolay bir yolu vardır: Serbest ticareti özendirmek. Ancak bu eleştiriler kısa bir süre sonra yerini medeniyetçilik tezleri çerçevesinde sömürgecilik çığırkanlığına bırakmıştır. Buna göre Cezayir’in barbar Türk idarecileri yerine Fransa tarafından yönetilmesi her bakımdan daha faydalı olacaktır. Bu duygular eşliğinde

Fransız askerlerini selamlayan liberaller çelişkilerle dolu bir manzara sunmuştur.

Pitts'in (2012, ss. 279-280) aktardığı üzere Fransa'nın muhteşem tarihsel sömürgeci misyonundan bahseden 1843'teki cumhuriyetçi sözlük *Dictionnaire Politique*, Fransız solunun sömürgecilik karşısındaki duruşunu icmal etmektedir. Bu sözlükte, liberal ekonomi politikçi Jean-Gustave Courcelle-Seneuil tarafından kaleme alınan “*colonie*” maddesinde sömürgeci rejimin ilgasının büyük reformlar gerektirdiği teşhis edilmişti. Bu maddede her büyük ulusun bitmez tükenmez bir sömürgeleştirme aşkı olduğunu dile getiren Courcelle-Seneuil bunun ulusun şanına katkı sağladığını savunuyordu. Daha da önemlisi, ona göre çağdaş sömürgecilik, medeniyetin tanıtılması için de önemli bir araçtı. Sözlükte Cezayir'in işgalinin ilk yıllarındaki şiddet eleştiriliyordu. Cezayir'deki Fransız idaresi barbar görülen Türk idaresi gibi bile olamamakla suçlanıyordu. Ama olan olmuştu ve artık Cezayir'in elde tutulması bir ulusal onur ve çıkar meselesiydi. Ona göre Cezayir'de kurulan Hristiyan ve medeni topluluğun buradan ayrılması Fransa'daki bir bozulmanın dünyaya ilanı olacaktı. Bu da ulusun yüceliğini ve şanını zedeleyecekti.

Liberaller arasında bu bakışın oluşmasında Tocqueville'in önemli bir rolü vardı. Tocqueville sömürgecinin sadece finansal açıdan değerlendirilemeyeceğini düşünüyordu. Ona göre sömürge sahibi olmak büyük bir ulus olmanın siyasi gereklilikleri arasındaydı. Tocqueville “birkaç barbar kabile” tehdit etti diye Fransa'nın Cezayir'i asla terk edemeyeceğini düşünüyordu. Çünkü bunu yaparsa Fransa'nın ikinci sınıf zayıf bir güç olduğu açığa çıkacaktı. Bunun yerine ona göre yerleşimcilerin bulunduğu kısımlar güçlendirilmeli ve buraları Avrupa uygarlığının kendisini göstereceği tarım vahalarına çevrilmeliydi (Tocqueville, 2016d). Boesche (1987, s. 214) Tocqueville'in bu duygu ve düşüncelerini ironik bir biçimde “siyasi zafer açlığı” olarak tanımlar. Ona göre bu açlık

Fransa'yı yeniden muhteşem hale getirme hedefinden kaynaklanıyordu. Belki de Fransız tarzı asimilasyon ve şiddet odaklı sömürgeciliğin tarih boyunca kanlı bir süreç olması, İngilizlere yetişme hırsı ve açlığından beslenmiştir.

Yayımladığı yazılar, yazdığı mektuplar ve kaleme aldığı raporlarla Bugeaud'nun askerî siyasetine büyük destek sunan Tocqueville aslında Amerika'daki siyahiler ve yerliler gibi Cezayir'de Avrupalı yerleşimcilerin yerel halk ile karışık yaşayamayacağını ilan ediyordu. Ama Tocqueville artık sınırlarına varan askerî siyasetin, yerleşimcilerin tarım sömürgesi modeli ile değiştirilmesinin vaktinin geldiğini de savunmuştur. Küçük, korunaklı yerleşimci köyleri oluşturmak Avrupalı nüfusun güvenliğini ve selametini sağlayacaktı. Her ne kadar Bugeaud'nun siyasetini doğrudan eleştirmese de Tocqueville'in askerî siyasetin artık sınırlarına eriştiğini ilan etmesi, kamuoyunda nihayet kanlı safhanın sona ermesi gerektiğine dair bir kanaat teşkil ettirdi. Bunda Abdulkadir isyanının bastırılmasının ve Cezayir'in denetim altına alınmasının da etkisi vardı. Artık Tocqueville'in salık verdiği yeni modellerin uygulanabileceği "temiz" bir arazi oluşturulmuştu.

Ancak Tocqueville'in bu yerleşimci sömürgecilik modelinde zihnini kurcalayan temel soru Araplar ile Fransızların nasıl bir arada yaşayacağıydı. Cezayir'den Corcelle'ye yazdığı 1 Aralık 1846 tarihli mektupta bu hususta sorular yöneltmiş ve kaçınılmaz sona hızlıca varmıştır: Arapların kendisini değiştirmesi ve Avrupalılar ile bir arada yaşamaya açık hale gelmesi gerekir:

"Sizin burada olmamanızı telafi etmek üzere, zihninizi öteden beri meşgul eden Afrika meselesinin bu zorlu tarafı -yerli ırkın bize bakan yüzü- ile ilgili birkaç soru sormak istiyorum. Diğer meseleler hakkında zaten sahip olduğum genel düşünceye geri döndüm: Yerlileri geri gitmeye zorlamak ya da onları yok etmek, sadece acımasız değil, aynı za-

manda saçma ve uygulanamaz. Fakat öte yandan bu iki ırk, hangi yollarla gerçekten bir arada yaşayabilir ki? Bu hususta zihnimin sıkıntıda olduğunu ve tereddüt ettiğimi üzümlere itiraf ediyorum... Ne olursa olsun, buradaki mevcudiyetimizin Araplarda acı verici etkileri olacak sosyal bir devrim yaratacağından emin olabiliriz.” (Tocqueville, 1983, s. 224)

Tocqueville’in yazışmalarından gördüğümüz kadarıyla kendisi modern bir ulus olabilmek için sömürgeci olmak gerektiğine tüm kalbiyle inanıyordu. Özellikle liberal arkadaşlarını ikna etmek için buna benzer argümanlar geliştiriyordu. Burada onun modelinin özellikle İngilizler olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar Amerikan tipi siyasal yaşamı övse de o içten içe kıtada geçerli olacak siyasal bilimin tamamen farklı olacağına inanıyordu. Tocqueville İngilizlerin sömürgecilik yoluyla medenileştirme misyonunu yerine getirdikleri iddiasını küçümsüyordu. Onları ikiyüzlü ve yalancı olarak görüyor ve İngiliz sömürgeciliğinin aynı zamanda sömürülenler için de yararlı olduğu düşüncesi ile alay ediyordu (OC 3 s. 505’den aktaran Pitts, 2012, s. 284).

Bu düşünceler aslında onun çelişkisini derinleştiriyordu. James ve J. S. Mill gibi sömürgecilik ile medenileştirme misyonu arasında doğrudan bir bağ kurmuş olsa belki daha tutarlı olacaktı. Ancak derin İngiliz karşıtlığı bu tezi reddetmesini gerektirdiği için Tocqueville daha zor ve tutarsız olan yolu seçmişti. Hindistan’ın ileri bir medeniyet seviyesine ulaştığına inanmamakla birlikte Avrupa sömürgeciliğinin geri kalmış halkların ilerlemesi için bir vesile olabileceğini düşünüyordu. Bu ilerlemeci dilin grameri gereği Avrupa dışında kalan halkları barbar olarak damgalıyordu. Yine de uygulanan şiddetin daha barbarca bir yaşamı doğurduğuna dair derin kuşkusunu giderebilmiş değildi.

Bütün bu fikirler, onun bir kararsızlık kısılcığında kaldığını ve daha önce defaatle ifade ettiği evrenselci liberalizmini güncel

siyasi meselelerde koruyamamanın getirdiği çelişkilerle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. O bir taraftan imparatorluğun şan ve azametine kendini kaptırmışken diğer taraftan da ortaya çıkan şiddet ve yıkımdan dehşete düşmüştür. En sonunda Cezayir meselesi üzerine kaleme aldığı birinci raporda Müslüman toplumlarının geri olsa da gayrı-medeni olmadığını ve yürütülen sömürge savaşının onları barbarlaştırdığını itiraf etmek zorunda kalmıştır (Tocqueville, 2016b, s. 215). Bu çelişkiler içinde Cezayir'deki sömürgeciliği Fransa'nın kendisine olan saygısı ve ulusal güvenliği ile açıklama yoluna gitmiştir.

Tocqueville Cezayir'in gerçek siyasal ve toplumsal durumu anlaşılmaksızın sürekli askerî tedbirlerle yönetilmeye çalışılmasını eleştirmiştir. Başvurulan şiddet karşısında Cezayir-lilerin gittikçe daha fazla terörize olduklarını ve daha fazla şiddete başvurulmak zorunda kalındığını müşahade ederek bu şiddet sarmalının en sonunda kalın duvarlarla birbirinden ayrılmış, birbirine düşman iki toplum oluşturacağını dile getirmiştir. Şüphesiz bu, Fransızların Cezayir'deki hakimiyetleri için tercih edecekleri bir şey değildi. Zira çeşitli maliyetleri artan sömürgeye yöneltilen eleştiriler de sertleşiyordu. Bu sebeple Tocqueville şiddet ile düzen arasında itidalli bir denge-nin kurulması gerektiğini ısrarla savunmaya devam etmiştir.

Mülksüzleştirme ve Avrupalı Bir Toplumun İnşası

Yukarıda ele alındığı üzere Tocqueville için ülkesinin şanı ve ulusal gurur her şeyden önemlidir. Daha da önemlisi Tocqueville, eğer Fransa sömürge yarışında geride kalırsa sanayileşmeden kaynaklanan sosyal problemlerin çözilemeyeceğini düşünmüştür. Ona göre Fransa'yı bekleyen pek çok iç ve dış tehlikenin bertaraf edilebilmesi için sömürgeler gereklidir. Bu bağlamda sömürgecilik sanayileşmeden, şehirleşmeden, uluslaşmadan kaynaklanan psiko-sosyal sorunların bir çözüm kaynağı gibidir.

19. yüzyılın ilk yarısında Fransa’da sömürgeler genellikle tarımsal ütopyaların kurulması için bir fırsat olarak görülmüyordu. Sömürge diyarı topraksız proleterya toprak, şan şöhrat peşindeki aristokrata macera, ulus devletin devasa ordusuna bir talim alanı, adi suçluları ihraç edecek bir uzak ülke sağlayarak içerideki sosyal ve siyasal sorunları çözmenin de önemli ve başat bir aracı gibiydi. Ancak sömürgelere yerleştirilen yerleşimcilerin çok çeşitli sorunları vardı ve bu sorunlar çözülmeden mesele hakkında vuzuhiyete kavuşmak zordu. Tocqueville bu çelişkiyi şöyle özetlemiştir: “Fransa ne sömürgelerde yaşayan çocuklarını unutabilir ne de bu sömürgelerin ilerlemesini sağlayacak ihtişam ufkunu kaybedebilir” (Tocqueville, 2016e).

Tocqueville’e göre Cezayir’de (ve sonra diğer sömürgelerde) yapılması gereken şey öncelikle şiddet kullanarak yerli halkı bastırmak ve ardından onlardan ayrı yaşayan bir Avrupalı topluluğu yerleştirmek olmalıydı. Ona göre Cezayir’de askerî bir denetimin ardından iktisadi bir denetim de kurulmalıydı. Cezayir’e götürülen yüz bin civarındaki yerleşimci şehirlere sıkışıp kalmıştı. Bunu aşmak için Cezayir’e daha fazla Fransız yerleşimcinin iskân edilmesini tavsiye ediyordu. Tocqueville şehirlerde sıkışıp kalmış bu yerleşimcilerin Cezayir’i kendi vatanları bellemeleri için onlara toprak verilmesini önermiştir. Ona göre tutarlı ve sürdürülebilir bir sömürge siyaseti, boş arazilerinin parsellenmesine ve buralarda Fransız yerleşimleri oluşturulmasına bağlıydı.

Sömürgelere gönderilen veya giden yerleşimciler çoğu kez normal insanlar değillerdi. Fransa’da mal mülk, iş güç, makam mevki sahibi insanlar bu belirsizliklerle dolu dünyaya yelken açmayı gereksiz veya tehlikeli buluyordu. Genellikle kırsaldan kopan topraksız köylüler, sanayiye uyum sağlayamayan becerisi düşük insanlar, maceraperestler ve suçlular sömürgelere gidip sıfırdan bir hayat kurmak peşindeydi. Böyle bir güruhun

Tocqueville'in beklediği türden ısıtılı bir Avrupa uygarlığı kurmasını beklemek makul olmasa da beklenti bu yöndeydi.

Tocqueville de başlangıçta Avrupa'dan suçluların ve kaçkınların gönderilmesinin, sömürgelerdeki sosyal düzeni bozacağını düşünüyordu. Ancak zamanla buralara gönderilen insanların küçük toprak mülkiyeti elde ederek normalleşmelerinin sağlandığını düşünme noktasına gelmiştir. 1851'de Nassau Senior ile bir mektuplaşmasında tehlikeli suçluların Kuzey Afrika'ya ihraç edildiklerinde mülk sahibi iyi vatandaşlara dönüşeceklerini ileri sürmüştür (Senior & Tocqueville, 1872b, s. 204).

Tocqueville, bu fikri Amerika'ya yaptığı seyahatteki gözlemlerine dayandırıyor. Ona göre Amerika'daki kırsal yerleştirme siyaseti kocaman kıtanın sömürgeleştirilmesindeki başarıyı yakından etkilemişti. Tocqueville aslında Amerika'da yerli nüfusu seyretmek ve toprağa el koyabilmek için 1800'lerin ortasına kadar süren yerli kıyımının farkındadır ve yerleşimcilerin transferiyle Cezayir'de de benzer bir kıyımın gerçekleştirileceğini biliyordu. Soğukkanlılıkla bunu "tatsız bir gereklilik" olarak geçiştiriyordu. Eğer bir kez sömürgeci olmaya karar verildiyse ona göre artık bunlar yapılması gereken şeylerdi. İleride sömürgelere gelecek medeniyet her şeyi affettirecekti.

Tocqueville'e göre yerleşimcilere ayrıcalık ve siyasi güç tahsis ederek sömürgecileri iktisaden daha güçlü hale getirmek, Fransa'daki topraksız köylü ve proletaryayı topraklandırmayı ve sömürgeyi tüm yönleriyle daha kolay kontrol etmeyi de mümkün hale getirecekti. Ancak Fransızları şehirlerden çıkarıp Cezayir'de toprağa kalıcı bir biçimde yerleştirebilmek için mülkiyet sorununun çözülmesi gerekiyordu. Bunun için de yapılması gereken ilk şey toprağın Cezayirlilerin elinden alınmasıydı. Ona göre bir kanun çıkararak, en azından bir kraliyet fermanıyla, Cezayir'de mevcut olandan daha az vahşi ve

daha az maliyetli bir mülkiyet sistemi geliştirilmelidir. Mülk sahibi olmak için gerçek bir bedel ödeme mecburiyeti getirilmelidir. Bazı formalitelerle dâhil olunacak seçkin alanlar ilan ederek şimdiki gibi kolayca kullanım engellenmelidir. (Tocqueville, 2016d, s. 162)

Buradaki gerçek bedel ifadesi ilginçtir. Tocqueville Ceza-yirlilerin ellerindekine sahip olması için bir bedel ödeme-mesini sorun eder ve bunun için bedel ödeyenlere bu mülk-lerin aktarılmasını tabii karşılar. Bu sebeple Tocqueville Cezayir’de Fransızların mülk edinmesinin kolaylaştırılması gerektiğini savunmuştur. Bunun için de merkezî yönetimin bazı yetkilerini sömürge yönetimine devretmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Tocqueville (1970, s. 75) “değiştirilemez kanunlar” arasında gördüğü özel mülkiyetin modern toplumun mevcudiyeti için önemli bir müessese olduğunu düşünüyordu. Fakat mülkiyet Avrupa’da ancak burjuvanın; Avrupa dışında ise ancak beyaz adamın sahip olabileceği bir şeydi. Tocqueville’in bu satırları yazdığı günlerde *Komünist Manifesto*’da Marx ve Engels (2005 [1848]) özel mülkiyetin burjuva toplumu için merkezi yerini ve mülkiyet için mülksüzleştirme yapıldığını yüksek sesle ilan ediyorlardı. Yani herhalükârdâ modern mülkiyet için mülksüzleştirme şarttı. İçeride burjuvazi modern toplumu üzerine inşa ettiği mülkiyet adına mülksüzleştirirken, dışarıda sömürgeciler mülkiyet elde etmek için yerlileri toprak-sızlaştırıyordu.

Bu aynı zamanda bir denge oluşumuna tekabül ediyordu. İçeride mülksüzleştirilen proleterya ve köylülerin mülk sahibi olabilmeleri için sömürgelere sahip olunması gerekiyordu. Mütehakkim sınıf, önce içeride mağdur sınıf üretiyor, sonra da bu mağduriyetin krize dönüşmemesi için dışarıda daha da mağdur edeceği halklara yöneliyordu. Bu bağlamda Tocqueville sömürgeyi içeride amansız bir biçimde karşı karşıya

gelmiş sınıflar arasındaki savaşımın azaltılması ve sosyal sorunların çözümü için temel bir araç olarak görüyordu.

Ancak Tocqueville'in modellemeye çalıştığı Amerikan toplumlarının sömürge öncesi halleri ile Cezayir toplumu arasında çok temel bir fark vardı. Kuzey Amerika'daki yerli halkların göçebeliğine mukabil Kuzey Afrika'da binlerce yıla dayanan yerleşik bir tarımsal yaşam mevcuttu. Kolomb öncesi Amerika'da toprakta özel mülkiyet söz konusu değilken, Cezayir'de hukuki bir zemine sahip olan özel mülkiyet rejimi kuruluydu. Dolayısıyla Cezayir'de Fransız yerleşimcilere toprak vermek üzere yerlilerin mülksüzleştirilmesi için ülkenin bütünüyle Fransa'nın mülkiyetine verilmesi gerekiyordu. Bunun için "evvela Cezayir'de güvenliğin tesis edilmesi" şarttı. İşgalcileri koruma altına alan bu güvenlik bir taraftan da Cezayirlileri topraklarından ediyordu (Gürbüz, 2012, s. 28). Elbette yerel halk buna ciddi bir biçimde direnmiş ve nihayetinde bu güvenlik siyaseti Tocqueville'in beklediği kadar kesin bir netice vermemiştir.

Tocqueville kendi mülkiyetine sahip insanların ellerindeki toprakların alınmasını kolay kolay kabul etmeyeceğini ve bu sebeple ancak silahlandırılmış Fransız köylülerinin Cezayir'de yaşayabileceğini ileri sürmektedir. Tocqueville bir Avrupalının tek bir şey için savaşacağını düşünüyordu: Mülkiyetini korumak. Böylece yerleşimciler eğer Cezayir'de toprak ve mülk sahibi olurlarsa karşılaştıkları sorunlara kendileri çözümler ararlar ve Cezayir'i bir vatana dönüştürürlerdi. İnsanların kendi özel mülklerini savunması ve para kazanma ihtiyakı sömürgecinin elde tutulması için büyük bir tutku oluşturalardı (Tocqueville, 2016d, ss. 146-147). Diğer türlü, sürekli ayrılacakmış gibi iğreti duran işgalciler, bir gün gerçekten ayrılmak zorunda kalacaklardı.

Bunda hiç şüphesiz Tocqueville'in takıntı derecesinde sahip olduğu toprak mülkiyetine dayalı küçük aristokrasi ile orta-

ya çıkacak eşitlikçi bir demokrasi fikrinin de önemli bir payı vardır. Cezayir ile yapılacak ticaretten ya da orada kurulacak sanayiden hiç bahsetmemiştir. Hatta tüccarları spekülâtörler olarak görmüştür. Ona göre insanlar eğer toprak sahibi olurlarsa her şey Fransa için daha iyi olacaktır.

1841’de Cezayir’e yaptığı ilk inceleme gezisinde yerleşimciler olmaksızın askerî denetimin tek başına çare olamayacağı fikrine varmıştı. Zira Arap nüfusun Fransız idaresine karşı ciddi bir nefret duyduğunu gözlemlemişti. Artık iki ırk arasında savaşa dönüşen bu mücadelede her bölgeyi askerlerle kontrol etmek neredeyse imkânsızdır. Ayrıca bu tür bir mücadelede yerleşik Arapların üstünlüğünü de görmüştür. Dolayısıyla Tocqueville yerleşimci sayısını ve onlara dağıtılan toprak miktarını artırmak ve ülkeyi bu yolla daha fazla kontrol etmek gerektiğini düşünüyordu. Öte yandan eğer sömürgeelerde Fransız yerleşimci sayısı artarsa Tocqueville’in sürekli yakındığı merkezde sömürge meselesine yeterli önemin verilmeyişinin önüne de geçilecekti. Böylece sömürge salt askerî bir konu olmaktan çıkıp, vatandaşların önemli bir kısmının ilgilendiği gündelik bir meseleye dönüşecekti.

Dolayısıyla 1846’daki ikinci seyahatinde Tocqueville’in yerleşimcilerin sorunları ile daha fazla ilgilendiğini görüyoruz. Hazırladığı raporlarında yöneticilerin yerleşimcilerin kıymetini anlamadıklarını düşünen Tocqueville idari hataları ortaya koymak peşindeydi. Zira Abdülkadir isyanı sonrasında General Bugeaud’nun uyguladığı tüm ülkeyi savaş alanına çeviren çeteci savaş taktikleri ve her yeri yakma ve yıkma siyaseti gereğince askerî varlık Cezayir’de ciddi bir biçimde artmıştı. Yürütülen operasyonlarda yerleşimciler bir ayak bağı olarak görülüyorlardı.

Oysa Tocqueville başka türlü bir siyasete dönülmesi gerektiğini savunuyordu: Askerî operasyonların gerekli olduğunu ama artık amaca ulaşıldığını, yeni bir toplumun kurulabilmesi

için yerleşimcilere daha fazla kıymet verilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Artık Tocqueville burada yerleşimcilerin Fransa otoritesini egemen kılmasını bekliyordu. Öte yandan Fransız otoritesine itaat ettikçe Cezayirlilerin de bu sistemin faydalarından yararlanmaya başlayacaklarını ve böylece sömürgeyi elde tutmanın ve idare etmenin daha kolay olacağını düşünüyordu.

Halbuki daha sonra itiraf edeceği üzere, silahlı yerleşimciler en az ordu kadar şiddete başvuruyorlardı. Cezayirlilerin sürekli ve kalıcı biçimde mülksizleştirilmesi ve şiddete maruz kalmaları söz konusuydu. Bu manzara karşısında Tocqueville bir seferinde Müslümanlar geri ve gelişmemiş olsalar da düzenli, vakıfları olan, sosyal hayatı gelişkin, okulları yaygın bir toplum olduğunu ve Fransızların onları “barbarlaştırdığını” itiraf etmek zorunda kalmıştır: “Müslüman toplumu bizden sonra daha sefil, daha düzensiz, daha cahil ve daha barbar hale gelmiştir.” (Tocqueville, 2016b)

Bilgi ve Güç: Şarkiyatçılığın Ayak Sesleri

Tocqueville sorunsuz ve başarılı bir sömürgecilik için ele geçirilen yerlerin tarihi ve toplumu hakkında bilgi sahibi olmanın gerekliliğine inanıyordu. Bunu özel yazışmalarında, raporlarında ve konuşmalarında açık bir biçimde görmek mümkündür. Ona göre İngilizlerin Hindistan’daki başarısının arkasında böyle bir bilgiye sahip olmaları vardır. Bu sebeple Tocqueville Fransızların da İngilizlerin Haileybury Koleji gibi bir okul kurması gerektiğini savunmuştur (Tocqueville, 2016b, s. 223). Sömürge yöneticileri bu okulda yönetecekleri yere dair bilgiler edinerek yetişecekler ve daha verimli ve etkili bir yönetim tesis edilebilecektir. “Barbar halkları ancak elimizde silahla inceleyebiliriz” diyen Tocqueville (2016b, s. 203) bilginin elde edilebilmesi için de sömürgecinin denetiminin önemli bir imkân sağladığından bahsederek, Edward Said’den 140 yıl önce şar-

kiyatçılığın sömürgecilikle yakın ilişkisini örneklemiştir.

Cezayir'in üzerindeki perdeyi sömürgecilik aracılığıyla kaldırdıklarına inanan Tocqueville, artık Arapların ve Kabiliye'nin⁴ tarihinin, sosyal kurumlarının incelenmesi ile egemenliğin "doğru ve doğal sınırlarının" (Tocqueville, 2016b, s. 203) belirleneceğini düşünüyordu. Richter'in (1963, s. 365) belirttiği gibi entelektüel becerilerini Cezayir'in daha iyi bir şekilde sömürgeleştirilebilmesine adanmış Tocqueville'in konuya getirdiği yeni ve farklı bakış budur. Bir sosyal bilimci olarak meselelere daha derinden tarihsel ve toplumsal yapı içerisinden bakabilme becerisi ile bir sömürge modeli oluşturmaya çalışmıştır.

Devrindeki diğer analizcilerin aksine Tocqueville'in Cezayir toplumsal yapısını anlamaya daha fazla gayret sarf ettiği söylenebilir. Tocqueville Doğu ile ilgili yazdıklarında başlangıçta başka kaynaklara, seyahatnamelere ve şarkiyat çalışmalarına daha fazla dayanırken, gittikçe kendi gözlem ve tecrübelerini öne çıkararak yazmaya başlamıştır. Bu sebeple yazdıklarında gözlem, tecrübe, istatistik ve belgelere dayanan daha empirik bir ton belirmeye başlamıştır.

1838'de Tocqueville *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildini yazarken daha geniş çaplı okumalar yapıyordu. Dönemin tanınmış şarkiyatçısı ve Arap dili uzmanı Sylvestre de Sacy'e bir mektup yazarak Arapça öğrenme meramını belirtmiş ve bazı sorular iletmişti.

"M. Silvestre de Sacy aşağıdaki konularla ilgili bilgi verme iyiliğini gösterir mi?

1. Gündelik Arapça zor bir dil midir?
2. Ortalama bir kabiliyete sahip bir adam gündelik hayatta basit işlerini halledebilecek seviyeye gelmek maksadıyla

4 Cezayir'in kuzeyinde yer alan Tell Atlas dağ silsilesinin bir parçası olan bölgeye ve burada yaşayan Arap olmayan topluluklara verilen ad.

daimi bir biçimde dil öğrenmek üzere vaktini harcarsa bu dili öğrenmesi ne kadar vakit alır?

3. Hangi kitapların edinilmesi en faydalıdır?” (Jardin, 1988, s. 320).

Bu çerçevede Machiavelli, Plato, Pascal gibi düşünürlerin eserlerini okuduğu bir dönemde Kuran’ı da Savary’nin aslına sadık olmayan çevirisinden okumuştur. Daha sonra Gobineau’ya yazdığı bir mektupta dile getirdiği gibi bunu Fransa’nın Cezayir’deki ve Yakın Doğu’daki konumunu düşünerek yapmıştı. Amerika’nın Hristiyan ruhunun demokrasiyi mümkün kıldığını müşahade eden Tocqueville bu çerçevede İslam’ı incelerken de dinin toplum üzerindeki ahlaki etkilerine odaklanıyordu. Ona göre İslam ahlaki bir uçta kaderciliği ve diğer uçta materyalizmi ile çöküntüye yol açmıştı. Gobineau’ya yazdığı mektupta “yaptığım çalışma neticesinde dünyada pek az dinin Muhammed’in dini kadar insan için ölümcül olabileceğini gördüm” demiştir. Dolayısıyla İslam dünyasındaki çöküntünün temel nedeni olarak Müslümanlığı görmüştür (Tocqueville, 2016i).

Tocqueville’e göre Fransa’nın Cezayir’deki başarısızlığının en önemli nedeni bu ülkenin bilinmemesiydi. Dostlarına sıklıkla Cezayir tarihinin, toplumsal yapısının, Osmanlı idaresinin, İslam hukukunun, İslam inanç sisteminin incelenmesi gerektiğini söylüyordu. Ona göre Cezayir’i idare edebilmek için âdetlerini, inançlarını, görüşlerini, kabilelerin tarihini, güçlü ailelerin ilişkilerini bilmek şartı (Tocqueville, 2016b, s. 203). Toplumun derinliklerine doğru bilgiye ne kadar ulaşılsa yönetmenin o kadar kolay olacağını düşünen Tocqueville daha sonra Edward Said’in (1995) çizdiği “sömürgecinin keşif kolu olarak şarkiyatçı” portresine olan ihtiyacı erkenden fark edenler arasındadır.

Bu bağlamda Tocqueville bir kez daha İngiliz modelini örnek gösterir. Nasıl ki İngilizler en saygın ilim adamlarını sömürge

görevlilerinin eğitimi için görevlendirmişlerse Fransızların da benzerini yapmaları gerekiyordu. Aslında ilk şarkiyatçı okulun Fransa'da kurulduğu göz önüne alındığında Fransızların bunun farkında olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Fransızlar zayıf geçen 18. yüzyılın ikinci yarısında ve devrim hengâmesindeki 19. yüzyılın ilk çeyreğinde İngilizlerin kurduğuna benzer bir sistematik inşa etmekte geç kalmışlardır. Tocqueville İngilizlerin şarkiyatçı ile sömürge valisi arasında oluşturduğu uyumu aramıştır.

Bu bağlamda Tocqueville eski idare kayıtlarının yok edilmesinin çok büyük bir hata olduğunu ifade etmiştir. Daha büyüğü ise bütün yerel idarecilerin ortadan kaldırılmasıdır (Swedberg, 2009, s. 184). Tocqueville ülkenin ancak yerel idarecilerle birlikte yönetilebileceğini düşünmüştür. Tocqueville (Tocqueville, 2016a) tam teslim olmaları halinde Cezayirlilerin eğitilerek daha Avrupalı ve yüksek bir topluma dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur. Böylece Fransız ulusunun şanı, kendisinden daha aşağı bir toplumu alıp daha yukarılara çıkarması ve onlara babalık yapması ile daha da belirginleşecektir.

Aslında sömürgecilik, Tocqueville'e göre yaygın bireyselleşme neticesinde cumhuriyetin kaybettiği şan, şöhret, cesaret gibi siyasi erdemleri yeniden kazandırmak için bir yöntemdir. Sömürge, ulusu bir ideal etrafında birleştirebilmek için Tocqueville'e en kestirme ve maliyetsiz yol olarak görünmüştür. Sömürgeleştirilenler de Fransız otoritesine boyun eğmeyi kabul ederlerse Fransa'nın onlara karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekecektir. Yoksa -şimdilik söz konusu olmasa da- Fransa, onlara Amerika'daki yerlilerin başına gelenleri yaşatmak gibi bir vebali üstlenmek durumunda kalacaktır (Tocqueville, 2016a, s. 219).

Britanya Sömürge Modeli

Tocqueville'in siyasi görüşlerini şekillendiren önemli unsurlardan biri Fransa'nın sömürgecilikteki rakibi Britanya'ya yönelik hisleridir. Tocqueville bu bakımdan sıkı bir İngiliz karşıtıydı. Fransa'nın sömürge siyasetinin denizlerdeki İngiliz üstünlüğüne bir son verebileceğini düşünüyordu. İngiliz karşıtlığı o kadar ilerlemişti ki kayda değer bir biyografisini yazan André Jardin (1988) onu bir "Anglofobik" olarak nitelemektedir.

Montesquieucü bir damara sahip olan Tocqueville ulusal karaktere çok önem vermiştir. Ona göre her ulusun kendi karakteri vardır ve bu karakter o ulusun dünya görüşünü yakından etkilemektedir. Dolayısıyla ulusal karakterle ilişkili bir biçimde Fransa'nın sömürge yarışında geride kalmasının en önemli sebebi olarak Fransızların karaya bağlı kalıp denizi ihmal etmelerini görür. İngilizler ise hem denizle daha fazla içli dışlıdır hem de ticarete ve neticesinde sanayiye daha açık olmuşlardır. Fransızlar şiddete, savaşa, maceraya ve merkezîyetçiliğe olan yatkınlıkları dolayısıyla meseleyi iktisadi bir veçheden görememişler ve uzun vadeli planlar yaparak sömürgeleri ellerinde tutamamışlardır. Halbuki İngilizler soğuk bir hesapçılıkla sömürgeleri elde etmiş ve uzun vadede refahı ülkelerine taşıyarak iktisadi olarak başka türlü zenginleşmişlerdir.

Britanya sistemi ve dünya egemenliği mevzusu, Devrim havası ile yetişen Fransız entelektüel kuşağının önemli uğraşlarından biridir. Zira Fransızlar 18. yüzyıldaki savaşlarda sömürgelerini, Antiller'deki birkaç küçük sömürge hariç olmak üzere, İngilizlere kaptırmışlardı. Gerçi ABD'nin bağımsızlık savaşına destek vererek bu en büyük ve önemli sömürgeci Britanya'dan kopmasını sağlamış olsalar da Fransızlar gittikçe bir dünya gücü olma durumundan uzaklaşmışlardır. Devrimin hemen sonrasında Mısır seferini ve akabinde bütün Av-

rupa'yı ele geçirme yönündeki hamlelerini bu perspektiften değerlendirmek mümkündür.

Diğer yandan, Devrim savaşlarının Britanya öncülüğündeki güçler tarafından başarısızlığa uğratılması ile Fransa'da bir süre imparatorluk ve fetih karşıtı liberal söylemlerin egemen olduğunu görürüz. Bu durum ancak 1830'larda kırılmaya başlamış ve 1840'larda Fransa'da emperyalizm tekrar en geçerli ideoloji olmaya başlamıştır. Bu süreçte sömürgecilik ve imparatorluk ile ilgilenen Fransız entelektüellerinin önemli gündemlerinden biri de Britanya'nın başarılı bulunan sömürge siyasetini anlamak ve modellemek olmuştur. Tocqueville de sömürge üzerine aktif bir biçimde çalıştığı dönemlerde Britanya modeline yakın ilgi duymuş ve bu konuda sürekli araştırmalarda bulunmuştur.⁵

Tocqueville için sömürge meselesindeki en önemli nokta, konuya hak edilen ilginin verilmesidir. Zira Tocqueville sömürgelerin Fransız kamuoyunda genellikle kısa vadeli iktisadi açıdan değerlendirildiğini, gereken ilgiyi görmediğini düşünmektedir. Halbuki sömürgelerin Fransa'ya uzun vadede sağlayacağı pek çok yarar vardır. Öncelikle ona göre Fransa eğer Cezayir'deki sömürgesini koruyamazsa diğer Avrupalı güçler karşısında güçlü bir devlet olarak çıkamaz ve Avrupa'daki meselelerde söz geçen bir ulus olmaktan çıkar. Örneğin Tocqueville 1839'da Osmanlı ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa arasındaki mücadelede Fransa'nın Rusya kadar bile aktif olamamasını yadırgamıştır. Bir milletvekili olarak mecliste yaptığı ilk konuşmada bu konuyu ele almış ve Doğu Akdeniz'de gerçekleşen hadiselerin Fransa'yı ne kadar yakından ilgilendirdiğini anlatmıştır. Eğer Osmanlı Devleti yıkılır ise buraları başkalarının ele geçirmesi Fransa'nın Avrupa'da tamamen gücünü kaybetmesine neden olacaktır. O sebeple Fransa'nın yakından ilgilenmesi ve müdahil olması, gerekiyorsa savaşa

5 Daha fazla bilgi için bkz. (Drescher, 1964).

girmekten bile çekinmemesi gerekmektedir (bk. Senior & Tocqueville, 1872b, ss. 23-24).

Yukarıda ele aldığımız gibi Tocqueville sömürgeciliği modern ulus devletin doğal bir genişlemesi olarak görmektedir. Ona göre diğer devletlerle girilen güç mücadelesinde dünyanın değişik yerlerini başkaları ele geçirmeden sömürgeleştirmek önemlidir. Tocqueville modern ulus devletin şiddet potansiyelini dışarıya yöneltmezse içeride boşaltacağıının farkına erken varmıştır. Öngöremediği ise dışarıya ihraç edilen şiddetin İkinci Dünya Savaşı sonrasında dönüp içeriye sarsmasıdır.

Ona göre Fransa'nın başka toprakları ele geçirmesinde herhangi bir ahlaki veya siyasi sorun yoktur. Zira ona göre tüm Doğu çökmektedir ve bu çöküntüden kim ne kaparsa elinde kalacaktır. O sebeple sömürgeciliği, kendisinden yaklaşık otuz yıl sonra 1880'lerde kavramsallaştırılacağı gibi, büyük güçler arasındaki bir yarış olarak görmüştür. Bu yüz metre bayrak yarışında hangi ulus daha hızlı olur ve sömürgeleştirme mekanizmasını daha verimli kullanır ise, yarışı kazanacaktır. Ona göre Cezayir'i Fransa terk ederse İngilizler ele geçirecektir. O sebeple Fransızların orayı terk etmeleri için herhangi bir neden yoktur.

Pitts, Tocqueville'in pek az İngiliz liberalinin sömürgecilikle ilgili ortaya konan iki temel söylem arasındaki gerilimin farkına vardığını düşündüğünü belirtmektedir. Bu iki temel varsayımdan birincisi şudur: "Tüm insanlar eşittir, eşit oldukları için de tüm kültürler karşılaştırılabilir ve insanlığın gelişimi bir ölçek etrafında çizgisel bir biçimde ifade edilebilir". İkinci varsayım ise "İngilizler hem kültürel olarak hem de bireysel olarak muhteşem uygarlıkları dolayısıyla yerel tebaalarından farklı ve onlardan üstündür" şeklindedir. Birbirini bazı açılardan besleyen bu iki temel varsayım Tocqueville'e göre İngilizlerin Hindistan'da kast sistemine benzeyen ama İngilizlerin Brahmanlardan daha saldırgan olması dolayısıyla

kesinlikle daha yıkıcı bir sistem oluşturmalarına yol açmıştır (Pitts, 2005, ss. 223-224). İngilizleri şiddet kullanmakla ve yerel toplumsal yapıyı yıkmakla eleştiren Tocqueville'in Fransa söz konusu olduğunda şiddet kullanımını daha büyük faciaların önüne geçecek bir mecburiyet olarak sunması çok ilginçtir.

Fransa küçük Cezayir'i yönetemezken İngilizlerin Hindistan'ı sorunsuz bir biçimde kontrol etmeleri Tocqueville'i yine de her zaman hayrete sevk etmiştir. Bu dönemde yazılmış seyahatnameler, incelemeler kadar doğrudan arkadaşı olan isimlerle mektuplaşarak bilgiler toplamıştır. Tocqueville'in Britanya sömürge modeli üzerine bilgi kaynaklarından biri sürekli yazıştığı J.S. Mill'dir. J.S. Mill sömürge konusu ile sadece fikri düzeyde değil aynı zamanda bizzat aktif bir yönetici olarak da ilgiydi. Tocqueville Mill'e yazdığı mektuplarda Britanya'nın sömürge yönetimi hakkında somut sorular sormuş ve bu konuda bilgiler talep etmiştir. Benzer şekilde Henry Reeve ile yazışmalarında da sık sık bu konularla ilgili bilgi talep etmiştir (Pitts, 2005, s. 333 note 65). 1840'larda Tocqueville önce birkaç yazı yazmak maksadıyla başladığı Hindistan incelemeleri zamanla genişlemiş ve bir kitap fikrine dönüşmüştür. Ancak diğer çalışmaların arasında bu çalışmasını yayımlanabilir duruma getirmesi mümkün olmamıştır.

Hindistan'da Tocqueville'nin ilgisini çeken ne tarih ne de kültürdür; İngiliz sömürge yönetimidir. Fransa, Hindistan'ın dörtte bir olan Cezayir'i 100.000 kişi ile yönetemezken İngilizlerin koskoca ve karmakarışık Hindistan'ı yalnızca 30.000 askerle idare etmesi Tocqueville'i hayrete sevk etmiştir. Tocqueville, İngilizlerin sömürge yönetimi için şirket ile devlet arasında gerçekleştirdikleri iş bölümünün önemli olduğunu görmüştür. Ona göre İngiliz modelinde hükümet Hindistan'ı yönetirken, Doğu Hindistan Şirketi de idare etmektedir. Şirketin çıkarları ile hükümetin siyasi perspektifinin

birleştirilmesi verimli bir sömürge yönetim modeli ortaya çıkarmıştır.⁶ İşte bu, Fransızların Cezayir’de beceremedikleri bir şeydir. Cezayir’de savaşan askerler, ticaret için gelenlere düşmanca davranmakta, onları kendi kanları üzerinden büyük karlar elde eden çıkarıcılar olarak görmektelerdir. Dolayısıyla onların ticari girişimlerini bozmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar.

Ancak bir Britanya muarızı olarak Tocqueville Hindistan konusunda da İngilizleri eleştiremeden duramaz. Tocqueville, İngilizler kendilerine has siyasi üslupları ile sömürgecinin sömürülenlere faydalarından bahsetmekte olduğunu not etmiştir. Böylece onlar kendi imparatorluklarını ahlaki bir gereklilik olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Tocqueville sık yazdığı İngiliz liberallerinin sömürgecilikle ilgili söylemlerine karşı ciddi bir biçimde eleştireldir. Ona göre İngilizlerin Hindistan’da yaptıkları ancak bir yıkımdır:

İngilizler tüm yarımadayı sürekli savaşlardan, yıkımlardan, silahlı grupların saldırısından mahvolmuş bir biçimde teslim aldılar. Ve doğrudan kendi egemenliklerine giren kısımlarda, yerli prenslerin kaprisli ve çoğunlukla şiddete dayalı yönetimi yerine düzenli ve ılımlı bir hükümet ikame ettiler. Buna rağmen, egemenliklerinin birincil etkisi, sefalet, kırlınganlık ve suç oranının artması oldu. (OC 3.1, s. 505’ten aktaran Pitts, 2005, s. 223)

Ona göre Hindistan’ın İngilizler tarafından sömürgeleştirilmesi ülke için felaket olmuştur. İngilizler sistematik bir biçimde ülkedeki iktisadi sistemi, üretim altyapısını yok etmiş ve ülkeyi harabeye çevirmişlerdir. Özellikle eski sistemin mülkiyet ve vergi sistemini anlamadıkları için getirdikleri nakte dayalı yeni vergi sistemi çok olumsuz neticeler doğurmuştur. Arazide ortaya çıkan yeni mülkiyet anlayışı tarımsal

6 Tocqueville döneminde çok yaygın olan bir fikre başvurarak bunu açıklama yoluna gider. Ona göre İngilizlerin işini kolaylaştıran şey, Hindistan’ın tarih boyunca zaten hep fatihler tarafından idare edilmiş olmasıdır.

üretimi ciddi bir biçimde düşürmüş ve kıtlık meydana gelmiştir. Zira Tocqueville'e göre sadece Avrupalılara özgü olan bireysel mülkiyeti bunu hiç tanımamış olan bir yere uygulamak mümkün değildir.

Fransa'nın kadim rakibi olsa da, yıkımlara yol açsa da İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirilmesi yine de iyi bir şeydir. Zira bu uygarlığın yayılımını göstermektedir. Aynen Çin'de olduğu gibi Avrupalı beyaz ırkın diğer ırkları kontrolü altına alması onun gelişmesinin kaçınılmaz neticesidir. Sıkı bir İngiliz karşıtı olan Tocqueville söz konusu Avrupa dışı ile münasebet olduğunda bir anda İngiliz taraftarı olur. Her ne kadar Hindistan'ı İngilizlerden nasıl geri alabileceğinin hesaplarını yapsa da Hindistan'ın İngilizlerin elinde olması onun için temelde olumlu bir şeydir.

Emperyal Çelişkiler

Tocqueville, Ağustos 1849'da hatıralarında, Osmanlı Hükümeti'nin, Tuna'daki Hapsburg makamlarından kaçan Dembinski ve Kossuth dahil olmak üzere, Macaristan'daki 1848 isyanının liderlerinin birçoğuna koruma sağladığını not eder. Avusturyalılar ve Rus müttefikleri, Tocqueville'e göre, uygulanamaz anlaşmalar önerip Türkiye'yi savaşa tehdit ederken, Osmanlı padişahı isyancıları teslim etmeyi reddetmiş ve böylece uluslararası hukuka ve insanlık duygusuna hitap etmiştir. Tocqueville padişahın "medenî insanlar ve Hristiyanlar gibi konuştuğunu" ancak Avrupalı büyükelçilerin ise "Türkler gibi" cevap verdiğini ileri sürer. Ona göre Sultan "Tuna'mn sol yakasında olması gereken" ile diğer yakasında olması gerekeni seçmeci bir şekilde değil de evrensel ve uluslararası hukuka saygı ve onun insani muamelelerine uygun bir şekilde değerlendirerek aslında medeni bir Hristiyan gibi hareket etmiştir (!). Ancak Avusturyalılar ve Ruslar eşitlik bir tarafa, temel hukuki prensipleri bile kavramaktan uzaktırlar (Tocqueville, 1970, s. 255).

Bu ifadelerde medeniyetin Avrupalılık ve Hristiyanlıkla özdeşleştirilmesini bir kenara bıraksak bile hümanist ve evrenselci tonu Tocqueville'in diğer analizlerinde de beklemek sanırım biraz hakkımızdır. Ancak bu noktada çok da ümitvar olmamak gerekir. Zira Swedberg'in de dile getirdiği gibi Tocqueville'in sömürgecilik ile ilgili analizlerindeki güçlü ulusal tutku onun diğer yazılarındaki özgürlük fikri ile ciddi bir biçimde çelişir. Swedberg bunun aynı zamanda Tocqueville'in çağdaş toplumun eşitliğe doğru yöneliminin daha fazla olduğuna dair teorik çıkarımıyla da uyuşmadığını dile getirir. O sanayi toplumunda ortaya çıkan eşitsizlikle kölelik ve sömürgeci eşitsizliği aynı çerçevede görmez (Swedberg, 2009, ss. 182-283). Bunu ancak dönemin sosyolojik anlayışındaki ikili toplum modelleri ile açıklayabiliriz. Dönemindeki diğer düşünürler gibi Tocqueville de Avrupa toplumunu incelerken uyguladığı prensip ve kaideleri Avrupa dışı toplumlara uygulamaz. Sadece Tocqueville için değil, Hegel'den Marx'a 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinin genel karakteri budur.

Bu bağlamda Afrika halklarını bağımlı halklar olarak niteleyen Tocqueville bu halkların geleceğinin Avrupalı yerleşimcilere bağlı olduğunu düşünüyordu. Bir taraftan dinsel bir evrensel kardeşlik fikrini dillendirirken diğer taraftan bazı halkların şiddet yoluyla baskı ve denetim altında tutulmasını ancak dönemin tarihsel ilerleme fikri temellendirebilirdi. Tocqueville de döneminin diğer evrenselci liberalleri gibi her halkın demokrasiyi tecrübe etmede farklı seviyede bulunduğunu ve dolayısıyla ileri seviyede olanın geri seviyede olana vesayet etmesinin doğal olduğu düşünüyordu. Bu sebeple Tocqueville belki bir yüzyıl daha bu "aşağı" halkların vesayet ve denetim altında tutulması gerektiğini ifade etmişti.⁷ Benzer görüşler bugün dahi Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde Batı destekli darbeleri meşrulaştırmak adına liberaller tarafından tekrarlanmaktadır.

7 Tarih'in ironisine bakın ki bu noktada da Tocqueville'in kehaneti doğru çıkmış, Fransızlar üstünlüklerini ve denetimlerini ancak bir yüzyıl daha sürdürebilmiştir.

19. yüzyıl sonunda İngiliz şair Rudyard kipling'in "beyaz adamın yükü" olarak tanımlayacağı bu mecburi vesayet görevi, Cezayir'de Araplara gereğinden fazla önem verip de onları şımartmak anlamına da gelmemeliydi. 1847'de meclise sunduğu raporda Tocqueville şöyle demiştir: "Müslüman tebaaya abartılmış bir önem fikrinin verilmesi ne gerekli ne de faydalıdır. Diğer taraftan onlara daima bizim eşitimiz ve vatandaşlarımızmış gibi davranmak zorunda da değiliz" (Tocqueville, 2016c). Bu bağlamda Tocqueville Cezayir'deki Arapların durumunun ABD'deki yerliler gibi değil de siyahiler gibi olması gerektiğini savunmuştur: Avrupalılardan ayrı ama Avrupalıların denetiminde.

Aslında Tocqueville'in sömürgecilik ile ilgili yazdıkları onun Fransız Devrimi ile ilgili düşüncelerinden ayrılamaz. Tocqueville dönemindeki pek çok Fransız düşünüründe görülebileceği üzere Devrim ile ilgili karmaşık bir hissiyata sahiptir. Bir taraftan Devrim savaşları sırasında Fransa'nın tüm Avrupa'yı denetim altına almasının gururunu yaşarken diğer taraftan Devrim'den sonra neredeyse bütün sömürgelerini ve gücünü kaybetmiş bir Fransa'nın ortaya çıkmasının derin hissiyatına sahipti. Bunu 1848'den sonra gittikçe Cezayir meselesinden uzaklaşmasında görebiliriz. 1848 devrimleri sonrasında Fransa'da bir hükümet darbesi ile iş başına gelen III. Napoleon'un Fransa'yı beklenen konuma taşıyacak kişi olmadığını düşündüğü için Tocqueville gittikçe umutsuz biçimde sömürgecilik ve ulusun şanı gibi kendisini cezbedici konularda yazmayı bırakmıştır. Bu dönemki yazıları artık önceki coşkusunu kaybetmiştir.

Tocqueville'in yazıştığı dönemin Mill gibi İngiliz liberalleri sömürgeciliği medeni bir ulusun barbar bir ulusu medeniyet yolunda terbiye etmesi ve geliştirmesi olarak görüyordu. Onlar sömürgecilikle Batılı güçlerin bir görevi yerine getirdiğine inanıyordu. Ancak Tocqueville meslektaşları gibi medenileştirme misyonuna açıktan pek rol vermemiştir. Onun

sömürgeciliğe yüklediği anlam daha realisttir. Tocqueville dışarıda sürdürülecek savaşların içeride ulusun bütünlüğünü sağlamada işlevselliğini belki de ilk keşfeden General Napoleon'un izinden giderek sömürge mücadelesinin Fransızları birbirine kenetlediğini; fetihlerin Fransa'daki siyasi mücadelelerin üzerini örten bir kılıf olduğunu fark etmiştir. Diğer taraftan sömürgeleri Fransa'nın şanı için gerekli bir aksesuar olarak görmektedir. Ulusun büyüklüğü ona göre ancak sömürge sahibi olursa açığa çıkacak ve diğer uluslar ona ancak o zaman gereken saygıyı göstereceklerdir. Aslında İngiliz liberalleri de medenileştirme misyonunu sömürgeciliğin şiddet ve sefaletini örtmek için bir bahane olarak dillendirmişlerdir. Sömürgeciliği iyi ve ahlaki bir şey gibi sunarak hem hümanist eleştirileri karşılamak hem de sarf edilecek gücün artırılması için bir destek noktası daha oluşturmak peşindelerdi.

Şiddetin Dönüştürücü Dili

Tocqueville'e göre Cezayir gibi bir yerin barbar ve despot Osmanlıların elinde kalması kabul edilebilir değildir. Burası Fransa için kendi uygarlığının farkını göstermesi açısından iyi bir zemindi. Bu bağlamda Tocqueville başlangıçta Cezayir'de anavatanın şanını yüceltecek yeni bir uygarlık kurmaktan bahsetmiştir. Dinî hoşgörü ve yasal çoğulculuğa dayanmasını beklediği bu yeni uygarlığın Fransız yerleşimciler eliyle gerçekleştirilmesi gerektiğini de özellikle vurgulamıştır. Ona göre bunun için Cezayir'i oluşturan farklı gruplar kendi sosyoekonomik şartlarına uygun saygı duyabilecekleri yasalar eliyle yönetilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Fransızların onların dilini ve geleneklerini öğrenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu tür bir yönetim gerçekleştikten ve Cezayir-liler asimile edildikten sonra ona göre ırkların artık bir arada yaşaması ve karışması mümkün olacaktır.

Ancak 1840’larda başlayan isyan, Fransızların bu isyanı kan ve şiddetle bastırmaya çalışması Tocqueville’de bu düşüncelere dair bir şüphe oluşturmuştur. Cezayir’i ziyaret ettikten sonra daha önce kurduğu bu düşüncelerden hızla vazgeçmiştir. Ona göre Fransızların ilk vazifesi egemenliği pekiştirmek üzere daha fazla yerleşimciyi bu ülkeye sevk ederek ülkedeki üstünlüğü korumak ve sömürgecinin sürekliliğini sağlamaktır. Daha önceki ırkların karılabileceği ve Cezayir’de bir Avrupa uygarlığının kurulabileceği yönündeki fikrini terk ederek ırkların birbirine karıştırılmadığı, yerleşimci sömürgeci mantığı savunmaya başlamıştır.

Tocqueville’in sağlık sebeplerinden ötürü planladığından daha kısa süren ilk Cezayir gezisinden sonra kaleme aldığı yazı yayımlanmadan kalmıştır (Tocqueville, 2016d). Onun bir sömürge siyaseti geliştirmek için ilk çabası olan bu yazı, sömürge toplumunun şablonunu sunar. Pitts’in (2005, s. 212) dikkat çektiği gibi Tocqueville artık Cezayir toplumunun kendisi ile daha az ve Cezayir’in Fransa’nın uluslararası alandaki güvenliğini sağlamada oynayacağı rol ile daha fazla ilgilenmektedir. Cezayir’de Avrupalı bir uygarlık oluşturma fikrinin yerine artık iki toplumlu bir modeli önermektedir. Daha sonra Fransa’nın neredeyse resmî sömürge siyaseti haline gelecek olan bu modeli ilk defa Tocqueville gündeme getirmiştir.

Tocqueville’in fikirlerindeki dönüşümün temel sebebi, uzayan Abdülkadir isyanının Fransa’nın uluslararası alanda etkinliğini kırdığı yönündeki tespitidir. Tocqueville, aslında Abdülkadir isyanı karşısında paniklemiştir. Zira Mısır’da yaşanan gelişmeler ve Mehmet Ali Paşa hadisesinden sonra Rusya’nın ve İngiltere’nin Doğu Akdeniz’de etkin olmaya başlamasına rağmen Fransa Abdülkadir isyanından ötürü meseleye yeterince müdahil olamamıştır. Dolayısıyla Tocqueville bu isyanın her türlü araç kullanılarak hemen bastırılmasını

talep etmiş ve kullanılan yöntemlere yönelik eleştirileri de meseleyi anlamamakla itham etmiştir.

Esasen bir yazısında onu “Müslüman Cromwell” (Tocqueville, 2016d, s. 118) olarak tanımlayan Tocqueville, Abdülkadir’den etkilenmiştir. Ancak bu etkilenme ona saygı duyulmasını ve taleplerinin haklılığını değil, bastırılması için daha fazla şiddet kullanılması davetini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Tocqueville (2016d, s. 125) Abdülkadir’in isyanını bastırmak için gerekirse “savaş hukukundan kaynaklanan yağma hakkını” kullanmayı ve yerleşim yerlerine her türlü zayıyatı vermeyi tavsiye etmiştir. Böylece Abdülkadir’i destekleyecek herhangi bir mihrak kalmayacaktır. Dönemin genel valisi Bugaud’un yaptığı da aslında budur. Tocqueville bu sebeple, hemen hemen hiçbir konuda anlaşılamadığı bu valinin en sıkı destekçilerinden biri haline gelmiştir.

Dolayısıyla Tocqueville’in medenileştirme hayalinden erken vazgeçtiğini ve reel politığe daha sıkı sarıldığını görürüz. Artık meselesi en azından yerlilerin Fransızlara düşmanlığını azaltmak; Fransız sömürgesinin geleceğini selamete almak olmuştur. Bunun için de Fransızların olağanüstü hali bırakıp düzeni ve normal toplumsal yaşamı tesis etmeleri gerektiğini düşünmüştür. Şiddet mekanizmaları yerini hukukun kurallarına bırakırsa Cezayirliler de Fransızlara saygı duymaya başlayacaktır. Ama bu onlara eşit muamele edileceği anlamına gelmez. Tocqueville’e göre eğer Müslümanlara eşit vatandaş muamelesi yapılırsa Cezayir idare edilemez hale gelecektir.

Köle Gemisi

J.M.W. Turner'ın aslen Köle Gemisi: *Ölüler ve Ölmekte Olanlar Gemiden Atılıyor, Tayfun Geliyor* isimli resim ilk olarak 1840 yılında sergilendi. Şimdi Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde olan resim köle ticareti yapan gemilerden birinin fırtınaya yakalandığında köleleri denize atmasını resmediyor.

YEDİNCİ BÖLÜM

Kölelik Karşısındaki Tutumu

Devrim sonrası restorasyon döneminde yeni toplumun inşası ve Fransa'nın yeniden giriştiği sömürgecilik faaliyetleri çerçevesinde eşitsizlikle ilgili siyasal ve entelektüel gündem çok ateşli tartışmalara sahne olmuştur. Tocqueville'in bu dönemin koşulları altında şekillenen siyasal ve edebî hayatının önemli bir kısmını yine eşitsizlik, kölelik ve yoksullukla ilgili meseleler tutmaktadır. Tocqueville temsil ettiği siyasal konum çerçevesinde konuya yaklaşmış, köleliğin ilgasını, yoksulluk sorununun çözülmesini talep etmiştir. Ancak onun bu talepleri aydınlanmacı eşitlik söylemi çerçevesinde değil, Fransa'nın ulusal çıkarları çerçevesinde zemin bulmuştur.

Fransa'da Kölelik Tartışmalarının Seyri

Tocqueville'in siyasal ve entelektüel kariyerinin en parlak yılları olan 1830-50 arası Fransa'da kölelikle ilgili tartışmaların da ciddi bir biçimde alevlendiği bir dönemdir. Fransa'da köleliğin ilgası için girişimler 1880'lere kadar geri gider. Devrim

öncesi, sırası ve sonrasında sıkça tartışılan köleliğin ilgası 1840'lara kadar gündemde kalmıştır.¹

Bu tartışmalar ve girişimler dönemin siyasi gündemi ile yakından ilişkilidir. Genellikle liberal çevrelerin sahip çıktığı köleliğin ilgası için 1788'de kurulan *La Société des Amis des Noirs* (Siyahi Dostları Cemiyeti) 1793'e kadar faaliyette kalmıştır. Aydınlanmacılardan etkilenen liderleri Jacques-Pierre Brissot, Devrim'le birlikte sömürgelere bağımsızlık verilmesi ve köleliğin yasaklanması gerektiğini savunuyordu. Devrim'in genel felsefesine uyan bu söylem döneminde etkili olmuştur.

4 Nisan 1792'de rengine bakılmaksızın serbest vatandaşlık hakkının tanınmasından sonra, 4 Şubat 1794'te Robespierre'in başkanlığındaki meclis köleliği ilga eden yasayı çıkarmıştır. Bunda Devrim'in sömürgelerde kontrolü elde tutma isteği de rol oynamıştı. Zira ortaya çıkan karmaşada sömürgelerin elden çıkmasından korkuluyordu. 1793'te Fransa'nın en büyük sömürgesi olan Saint-Domingue'de (Haiti) köle isyanının başlaması bunda etkiliydi. Haitililerin devrimle olan bağlarını ve bağlılıklarını sürdürmek için gönderilen Fransız idareci köleliğin ilga edildiğini ilan etti.²

Siyahi Dostları Cemiyeti'nin ömrü kısa sürmesine rağmen daha sonraki benzer hareket ve kuruluşları etkilemiştir. İlgacı hareketin İngilizlerle ilişkili *Société de la morale chrétienne* (Hristiyan Ahlak Cemiyeti) tarafından temsil edilmesi ve ağırlıklı olarak masonların, Protestanların ve liberallerin içinde yer alması dolayısıyla 1840'lara kadar uzunca bir süre harekete katılımlar çok sınırlı kalmıştır. Kamuoyunda hem

1 1840 yılında Fransız sömürgelerinde 250.000 köle bulunmaktaydı. Fransa'da devrim öncesi ve sonrasında köleliği ilga tartışmaları için bk. (Drescher, 1968b, ss. 151-195). Avrupa'daki ilga tartışmaları için ayrıca bk. (Drescher & Emmer, 2010).

2 Haiti konusunda Fransa-İngiltere çekişmesi için bk. (Drescher, 1968b, ss. 154-157; Geggus, 1985). Haiti devriminin Amerika'daki etkileri hakkındaki detaylı tartışmalar için bk. (Geggus, 2001).

hapishane reformu hareketi hem de köleliği ilga hareketi, İngiliz-Protestan bağlantıları dolayısıyla Fransa'ya yönelik bilinçli bir İngiliz kışkırtması olarak görülmüştür (Drescher, 1968, p. 160; Geggus, 2010).

Tocqueville'in içinde yer aldığı ılımlı liberal ilgacı hareket, Victor Schoelcher'in radikal ilgacı kutbu ile Guizot'nun tutucu kanadı arasında bir yerdeydi. İngiltere'nin 1833'te sömürgelerinde bulunan 800.000'den fazla köleyi azad eden köleliği ilga yasasını çıkarması Fransız kamuoyunu endişelendirmişti. İngiltere'nin bu hamlesi ile Fransa da eğer köleliği ilga etmezse sömürgelerini elinde bulundurmasının zorlaşacağı düşünülüyordu.

Bu minvalde 1834'te kurulan *Société française pour l'abolition de l'esclavage* (Köleliğin İlgası İçin Fransız Cemiyeti)'ne Tocqueville ve kadim dostu Beaumont 1835'te dahil oldular. Başkanlığını bakanlar kurulu başkanı Duc de Broglie'nin yaptığı grup, bir kitle hareketine dönüşmeksizin elit konumunu korudu. Drescher'in ifade ettiği gibi bu cemiyet bir "zenci sevgisi" hareketi değildi; çeşitli çıkar gruplarının birbirleri ile olan mücadelesini gösteriyordu (Drescher, 1968, s. 163-164). Yine de bu cemiyet kamuoyunda, mecliste ve akademide ilgacıların en bilinen temsilcisi olmuştu.

O günlerde mecliste yaşanan tartışmalarda plantasyoncuların temsilcileri ile ilgacılar sık sık karşı karşıya geliyordu. Parlamentodaki tartışmalarda ilgacılar evrensel bir eşitlik fikrinden ziyade köleciliğin Fransızlara yakışmayacak, şık olmayan bir davranış olduğunu ve Fransız İmparatorluğu'nun genişlemesinin önünde bir engel olduğunu ileri sürüyorlardı. Tartışma Anglo-Amerikan dünyasında olduğu şekliyle sivil alan ve haklar çerçevesinde yürümüyor, daha çok polemikvari bir çerçevede devam ediyordu. Neticesinde bu tartışmalar yıllarca sürdü ama bir türlü beklenen kanun çıkmadı. Parlamentoda sömürgelerdeki köle sahiplerinin çıkarları baskın

çıkıyordu. Zira ilgacılar herhangi bir iktisadi kesimi temsil etmezken, ilga karşıtlarının doğrudan temsil ettikleri sektörler bulunmaktaydı.

İngiliz sömürgelerinde kölelik 1833 yılında yasalaşan bir Kanunla 1 Ağustos 1834'ten itibaren geçerli olmak üzere kaldırıldı. Köleliğin İngiltere'nin sömürgelerinde kaldırılması ile Fransa'daki tartışmalar yeniden alevlendi. Sonraki aylarda İlga Cemiyeti'nin başkanı Hyppolite Passy, Fransız sömürgelerinde de köleliğin kaldırılması için meclise bir dilekçe verdi. Bu dilekçe üzerine ilga meselesini vuzuha kavuşturmak üzere Guizot yönetiminde ve Rumusat'nın raportörlüğünde bir komisyon teşkil ettirildi. Bu arada hükümetin düşmesi neticesinde yenilenen seçimlerde Tocqueville vekil seçildi. İlgacıların daha güçlü oldukları yeni hükümet komisyonu Haziran 1839'da yeniledi ve Tocqueville yeni komisyonun raportörü oldu. Tocqueville bir ay sonra 23 Temmuz'da dinledikleri ve kendi fikirlerini bir araya getirdiği kölelikle ilgili raporunu sundu. Komisyon tarafından da kabul edilen bu rapor, köleliğin hemen ve her yerde ilgasını öneriyordu. Fakat rapor siyasi desteği alamadığı için tozlu raflar arasındaki yerini aldı (Raporun tam metni için şuraya da bakılabilir: Tocqueville, 2016f).

1840'ta aynı mesele hakkında yüksek düzeyli bir Kraliyet Komisyonu teşkil edildi. Duc de Broglie'nin başkanı olduğu bu komisyona Tocqueville üye olarak atandı. Bu komisyonun tüm üyeleri ilkesel olarak köleliğin kaldırılmasından yanaydı. Ama genellikle ticari kesimin sözcüleri olan bu üyeler pek ileri gitmeye de taraftar değillerdi. Neticesinde önemli bir kısmını Tocqueville'in kaleme aldığı bir nihai rapor ile komisyonun çalışmaları son buldu.³ Bu raporda 1 Ocak 1853'ten itibaren köleliğin evrensel bir biçimde kaldırılması savunuluyordu. Daha küçük bir kesim ise rapora 1838'den sonra doğanların tamamen serbestleştirilmesi gerektiği yönünde şerh koymuş-

3 Bu komisyon hakkında bilgi için bk. (Jetté, 2007; Nimtz, 2003, ss. 58-60).

lardı. Guizot-Soult hükümeti mesele üzerine köle sahiplerinin fikirlerini bekleme kararı aldı. Tabii ki bu fikirler hiçbir zaman alınamadığı için konu yeniden rafa kaldırılmış oldu. İlginçtir ki bütün bu tartışmalar, meclis konuşmaları, raporlar ve köleliğin ilgası için kamuoyundaki uzlaş, bir netice vermemişti. Ama 1848'e gelindiğinde Şubat Devrimi'nden sonra 27 Nisan'da hızlı bir biçimde kölelik ilga edildi. Köleliği ilga etmek liberallere değil, muhafazakârlara nasip olmuştu.

Tocqueville'in İkiricikli Konumu

Tocqueville kölelikle ilgili tartışmalarda ön saflarda yer alıyordu. *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildini kaleme alırken yazdığı parlamento komisyonu raporunda köleliği ahlaki bir sorun olduğu kadar, kurumsal bir olgu olarak tanımlıyordu. Rapor köle sahiplerinin endişeleri ile ilgacıların gayelerini bir arada incelemeye çalışıyordu. Burada sömürüye ve baskıya uğrayanlarla dayanışma fikri mevcut değildi. Raporun İngilizce nüshasını yolladığı ve *Amerika'da Demokrasi*'nin çevirmeni Henry Reeve'ye bir mektubunda raporda bir özgürlük vurgusunun eksikliğini bildiğini ifade eder (Drescher, 1968a, s. 184).

Raporla ilgili olarak J. S. Mill'e yazdığı mektupta sömürgecilerden yakınmış ve raporda onların çılgın baskıları karşısında daha ihtiyatlı bir dil tercih ettiğini itiraf etmiştir (Tocqueville, 1862c, s. 57). Zira Tocqueville kendisinin duygusal bir kölelik karşıtı olarak görülmesini istemiyordu. Arkadaşı Beaumont'a yazdığı mektupta "hayırseverlerin maskaralıkları soylu duyguları gülünç hale getirmeyi başardı" demiştir (Tocqueville, 1862b, s. 75). Raporun bu ihtiyatlı ve orta yolcu dili sebebiyle köleciler de raporu kendi duruşlarını desteklemek için kullanabiliyorlardı.

Tocqueville'in kaleme aldığı raporda köleliğe karşı ilkesel bir karşı çıkış yoktur. Onun odaklandığı nokta daha çok köleliğin

nasıl ve ne kadar erken ve ekonomik maliyetleri asgari tutarak kaldırılabilir. Diğer taraftan köleliğin ilgası ile ortaya çıkacak güç boşluğunun nasıl doldurulabileceği ve plantasyonlarda sosyal kontrolün nasıl sağlanabileceği raporun ana meselelerinden biridir. Bu raporda Tocqueville şiddetsiz bir geçişe odaklanmıştır. Meseleye son derece gerçekçi yaklaşan Tocqueville'e göre asıl mesele ırk savaşı değil, iktisadi kaos olacaktır. Bunun için sömürgelere ucuz iş gücünün sağlanması gerektiğini düşünüyordu. Ona göre hükümet köleliğin ilgası halinde üç önlemi almak durumundaydı: Köle sahiplerine tazminat, özgürlüğünü kazananların disiplini ve vergi mükelleflerine düşük maliyet.

Tocqueville'in konu üzerine ikinci yazısı Kasım ve Aralık aylarında altı parça halinde 1843'te muhalif *Le Siècle* gazetesinde imzasız olarak yayımlandı (Bu yazıların tam metni için şuraya da bakılabilir: Tocqueville, 2016h). Bu yazılarda Tocqueville ikinci meclis komisyonu raporundaki fikirlerine temel teşkil eden gözlemlerini paylaşıyor ve en azından on yıl içinde köleliğin ilgasını talep ediyordu. Bu yazılar uzun uzadıya köleliğin sömürge siyasetine verdiği zararlardan ve kamu bütçesi üzerine oluşturduğu yüklerden bahsediyordu. Ahlaki bir duruştan ziyade Tocqueville kendisini okuyan orta sınıfı maliyetler ve faydalar üzerinden ikna etmeye girişmişti.

Tocqueville bu yazılarda ekonomik dengeyi korumak için serbestliğini almış olan kölelerin bir süreliğine toprak mülkiyetine sahip olamamasını öneriyordu. Nasıl ki Avrupa'da bir proleterin toprak sahibi olması imkânsız ise, köle için de bu düşünülmemeliydi. Aslında temelde önerdiği şey eski kölelerden topraksız bir proleterya oluşturmaktı. Zira zihninde emeğini satmak zorunda kalan bir emekçinin köleden daha verimli olduğuna dair fikir bulunuyordu. Yani bir taraftan kölelerin sosyal statüleri değiştirilirken diğer taraftan iktisadi ve siyasi olarak denetim altında tutulmalarını savunuyordu.

Serbestlik verildikten sonra eğitimin, aile yaşamının ve diğer sosyal alanların *doğal* olarak kontrol edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bunu sağlamak için emeğin hareketliliğinin ve maliyetinin denetim altında tutulmasını ileri sürüyordu. Ona göre kölelik ilga edildikten sonra toplum Avrupalı bir görünüm kazanana kadar sömürgeler belli bir süre vesayet altında tutulmalıydı. Tocqueville esasında *köleler özgürleştirilsin ama ülkeleri ve toprakları Fransızlara ait kalsın* diyordu.

Görüldüğü üzere köleliğin ilgası tartışmalarında Tocqueville'in konumu radikal ilgacılarla sömürge plantasyoncularının arasında bir yerdedir (Pitts, 2005, s. 228; ayrıca bk. Lawlor, 1959). Ona göre Fransa'nın ulusal itibarını ve sömürgelerindeki konumunu korumak için köleliğin aşamalı bir biçimde kaldırılması gerekiyordu (Tocqueville, 2016f). İngilizlerin uzun süren tartışmalardan sonra hızlı bir biçimde köleliği ilga etmeleri ile birlikte Fransa'nın Antiller'deki⁴ sömürgelerini elinde tutması zorlaşmıştı. Zira buralarda kölelik artık Fransa'nın aleyhine işleyen bir konuya dönüşmüştü. Dolayısıyla Fransa'nın buralarda kendisine karşı bir kıskırtma gerçekleşmeden evvel köleliği ilga etmesi şarttı. Tocqueville'e göre Devrim'in yüce hatırası ve mirası; Fransa'nın şanı, şöhreti ve saygınlığı sömürgelerde köleliğin ilga edilmesini zorunlu kılıyordu. Ancak Fransa köleliğin ilgasının temsilciliğini Fransız Devrimi'nin prensiplerini uygulayan Britanya'ya kaptırmış ve dünya siyasetinde zor durumda kalmıştı.

Sanayi İşçisi Karşısında Köle

Tocqueville köleliğin sosyal ve ekonomik bir müessese olduğunu düşünmüştür. Ona göre toplumun ve iktisadi sisteminin değişimi köleliğin ilgasını mecburi bir hale getirecektir. Zira kölelik günün iktisadi kurallarına, "üretimi idare eden kanun-

4 Fransız köle sömürgeleri Karayipler'de Guadeloupe ve Martinik; Hint Okyanusu'nda Guyana ve Réunion idi (konu ile ilgili bk. Gershman, 1976).

lara” uygun değildir (Swedberg, 2009, ss. 175-177). Tocqueville köleliğin toplumda tembelliği yaydığını ifade etmiştir. Köleliğin mevcut olduğu bir sistemde cehalet ve gurur, yoksulluk ve lüks bir arada mevcuttur (Tocqueville, 2010d, s. 52). Dolayısıyla bir köle azad edildiğinde daha iyi çalışan bir işçi olacaktır. “İngilizler onların, erişebilir kılındığında medeniyetin sunduğu nimetlere talepkâr; kendilerine karşı iyi niyetli düzenlenmiş kanunlara bağlı; talimin faydasını hissettiklerinde öğrenmeye hazır; bir mesleğe sahip olduklarında meskun; aile saadetine müsaade edildiğinde âdetlere ne kadar riayetkar olduklarına tanıklık ettiler” (Tocqueville, 2016h, s. 328). Tocqueville evliliğin ve ailenin, siyahi kölelerin hayatlarını düzenlediğini gözlemlemiştir. Dolayısıyla serbestleşen köleler, bir ev ve aile kurduklarında eskisinden daha fazla çalışacaklardır.

Hiç şüphe yok ki Tocqueville, Amerika yerlilerinin durumundan da derinden etkilenmiştir. Onlar köle değildir ama Tocqueville’in “anlatması imkânsız kötülükler” (Tocqueville, 2010e, s. 526) olarak resmettiği üzere kölelerden bile daha kötü durumdadırlar. “Arkalarında açlık, önlerinde savaş” (Tocqueville, 2010e, s. 526) vardır ve gidecekleri bir yer de kalmamıştır. Durum böyle devam ederse “Kuzey Amerika’nın yerli ırkı yok olmaya mahkum” (Tocqueville, 2010e, s. 529) olacaktır. Tocqueville bunun tazmin edilemez neticeler oluşturacağını öngörmüştür. Bu onlar için bir kader değildir; doğrudan devletin tercihleri neticesinde ortaya çıkan bu mağduriyet ayrıca hukuki de değildir.

Tocqueville, köleliği “ABD’nin geleceğini tehdit eden tüm kötülüklerin en güçlüsü” (Tocqueville, 2010e, s. 549) olarak tanımlar. Amerika’da güneye yaptığı seyahatlerde, Ohio’da, Mississippi’de köleliğin nasıl bir ahlaki çöküntüye ve zorbalığa dönüştüğünü görmüştü. Ayrıca kuzeyin devinimi ve canlılığından sonra güneydeki hantal yaşam ona köleliğin sosyal maliyetlerini görmesi açısından da bir imkân sunmuştu. Aynı

devlet içindeki bu iki yaşam formu arasında ayırım oluşturan şeyin temelde eski inanç ve alışkanlıklarda ısrar neticesinde devam edegelen ve kendisini yenileme imkânı elinden alınmış, verimsiz bir dünya olduğunu görmüştür. Tocqueville o meşhur öngörüsü ile işçilerin verimli sanayi dünyası ile kölelerin verimsiz tarım dünyasının bir arada yaşayamayacağını ve bir süre sonra mutlaka birbirleri ile çatışacaklarını tahmin etmiştir. Ancak Amerika’da sanayiye yönelen kuzey ile tarıma odaklanan güney arasında kölelikle ilgili görüş ayrılıklarını zikrettikten sonra (Tocqueville, 2010e, s. 578) bu sebeple yaşanacak bir iç savaştansa köleliğin kalkmasının zamana bırakılmasını salık vermiştir.

Yine benzer şekilde, ona göre iktisadi, siyasi ve idari yapısı dolayısıyla Amerika’da köleliği hızlı bir biçimde ilga etmek zordur. Zira bir taraftan köleler serbest yaşama geçişte çeşitli zorluklar yaşayacaklardır (Tocqueville, 2010e, ss. 515-521). Diğer tarafta ise kölelik ilga edilirse güneyde beyazların siyahilere nefreti artacak ve bir arada yaşamının zemini tamamen ortadan kalkacaktır (Tocqueville, 2010e, s. 578). Ancak Tocqueville sanayinin gittikçe yayıldığı bir dünyada güneylilerin köleliği ilanihaye korumalarının da artık mümkün olmadığını dile getirmiştir. Bu sebeple tüm bu şartlar dahilinde ancak aşamalı bir özgürleştirmenin söz konusu olabileceğini yazar (Tocqueville, 2010e, s. 581).

Tocqueville köleliğin ne kadar insanlık dışı ve demode olduğunu uzun uzun anlattıktan sonra çelişkili bir biçimde köleliğin hemen kaldırılmaması gerektiği noktasına varmıştır. Demokrasinin işleyişine övgüler dizilen Amerika’da köleliğin mevcudiyeti ve bir kurum olarak gerekliliği bizzat Tocqueville tarafından savunulmuştur. *Amerika’da Demokrasi* Tocqueville’in *Köleliğin İlgası Cemiyeti*’ne üye olduğu günlerde yayımlanmıştı. O günlerde Tocqueville basında, parlamento-da ve akademide yoğun bir eleştiri altında idi ve *Amerika’da*

Demokrasi Fransa’da ilga karşıtlarının en çok başvurdıkları metinler arasında yer alıyordu. Şüphesiz Tocqueville bu eseri Amerika’nın kendi özel şartlarını düşünerek yazmıştı. Köleliğe ilkesel nedenlerden ziyade artık hızlı bir biçimde genişleyen piyasa ve üretimin zemininde köleliğin mümkün olmadığını öngördüğü için karşı çıkıyordu. Tocqueville için her zaman geçerli bir ilkeler çerçevesinden ziyade siyasi bağlamına göre gündeme gelen farklı ilkeler söz konusu idi. Bunu daha sonra Cezayir ile ilgili yazdıklarında da görmek mümkündür.

En nihayetinde Tocqueville, kölelik ilga edilse bile hiçbir yer ve zamanda siyahiler ile beyazların bir arada eşit şartlarda yaşayamayacağını ifade etmekten kendisini alamamıştır. Zira ona göre kurumsallaşmış sömürü ilişkileri birbirinden mutlak anlamda kopmuş iki ırkın bir araya gelmesini engelleyecektir (Tocqueville, 2010e, s. 549). Örneğin Antiller’de beyazlar çekildiğinde siyahiler gittikçe egemen hale gelmiş ve beyazlar toplumda geri planda kalmıştır. İki ırkın şiddet olmaksızın bir arada yaşayabilmesi için dışarıdan bir gücün kontrolü gerekliydi. İşte sömürge idaresi burada devreye giriyordu. Tocqueville 1839’da parlamentoya hazırladığı bir raporda Antiller’deki Fransız varlığının sürdürülebilmesi için beyaz toprak sahiplerinin siyahileri işçi olarak çalıştırmalarını salık veriyordu. Böylece siyahilere bir yaşam alanı oluşturulacak ve iktisadi bağımlılık ilişkisi ile Antiller’i elde tutmak kolaylaşacaktı (Tocqueville, 2016f; see also Drescher, 1968b, s. 129).

Görüldüğü üzere Tocqueville’in vizyonu yukarıda dile getirildiği gibi evrensel eşitlik fikrinden ziyade emperyal genişleme ve egemenlikle ilişkilidir. O, köleliğin kaldırılmasında Avrupalı ülkelerin emperyal hakimiyetlerini sürdürme imkânını görüyordu. Beyaz ırkın düşüşü kehanetinde bulunan Gobineau’yu⁵ eleştirirken “Daha birkaç yüzyıl önce Avrupa’da ormanlarda,

5 “Gobineau’nun yaşamı, Tocqueville ile ilişkisinden önemli oranda etkilenmiştir. 1843’te başlayıp Tocqueville’in öldüğü 1859’a kadar devam eden

bataklıkların kenarında barınaksız halde yaşayan birkaç milyon insan dünyayı dönüştürdü ve diğer ırklar üzerinde egemen oldu. Hiçbir şeyi talihin gerçekleşmesinden önce tam olarak bilemeyiz” demiştir (Tocqueville, 1959, s. 268). Bu sebeple Tocqueville bir taraftan köleliğin ilgasını savunurken diğer taraftan sömürgecinin genişletilmesini savunmayı bir çelişki olarak görmüyordu. Drescher (1968, p. 186), Tocqueville’in içerideki tiranlığı ve şiddeti önlemenin en emin yolu olarak dışarıdaki despotizmi gördüğünü dile getirir.

İrk Farkları ve Eşitsizlik

İrk konusunda Tocqueville Fransız liberal geleneğini takip etmiştir. Devrim öncesi ve sonrasında ırksal çeşitliliğin faydaları konusu özellikle Roma İmparatorluğu bağlamında tartışılabilir da etkileri uzun süreli olmamıştır. 19. yüzyılda Fransa’da baskın düşünce ırkçılığa daha yakındır. İrkçi düşüncenin önde gelen temsilcilerinden Gobineau (1967), *İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine* isimli eserinde ırkların eşit olduğunu savunan radikallerin ancak dinin etkisinden uzak sapkınlar olduğunu söylüyordu. Ona göre ilahi doğal düzen, ırkların eşit olamayacağını ispatıydı.

Tocqueville, Gobineau’nun ilk ve katı eleştirmenlerinden birisi olmuştur.⁶ Gobineau’ya yazdığı 30 Temmuz 1856’daki mektupta fikirlerinin kesinlikle yanlış ve zararlı olduğunu ifade eden Tocqueville (1959, ss. 292-294) ırkçılık ile birlikte Fransız seçkinlerini yaygın etkisi altına alan determinizme de cephe açmıştı. Biyolojik etkenlerle yapılan açıklamaların sosyal alanı belirli kesimlere kapattığını düşünüyordu. Gobineau’ya yazdığı 17 Kasım 1853 tarihli bir başka mektupta bunu şöyle anlatmıştır:

yazışmalarında hem arkadaşlığın hem de yoğun bir karşıtlığın izlerini görebilmek mümkündür” (Richter, 1958, s. 152).

6 Tocqueville ile Gobineau’nun ırk konusundaki yazışmaları hakkındaki kapsamlı bir tartışma için bk. (Richter, 1958).

İrklarının doğaları sebebiyle alışkanlıklarını değiştirmede ve durumlarını iyileştirmede kendileri için daha iyisini asla yapmayacak olan aşağı insanların, barbarlık ya da kölelik şartlarında yaşamalarını devam ettirmek, ne tür amaca hizmet etmektedir? Doktrininizin, daimî eşitsizliklerin tüm kötülüklerini bünyesinde taşıdığını görmüyor musunuz? Bu doktrin, bir tarafa tiranlık, gurur, şiddet ve küçümseme verirken, hemcins olan diğer herkese sefilliği reva görmektedir. (Tocqueville, 1959, s. 227)

Tocqueville'in birlikte uzun seyahatler yaptığı arkadaşı Beaumont ile birlikte ırksal ayrımların bir toplum için meydana getireceği tehlikeleri sık sık dile getirdiğini görüyoruz. Amerika'da yaptıkları gözlemler neticesinde ulaştıkları bu fikri kamuoyunda açık bir biçimde savunmuşlardır. Amerika seyahatinden sonra Beaumont'un (1998) kaleme aldığı ve ırksal ayrımların ortaya çıkardığı dramatik ve gayriahlaki durumları ele alan *Marie* isimli eser dönemin Fransa'sında en çok okunan kitaplar arasındadır (bk. Greiman, 2010, ss. 76-120). Bu eserdeki fikirlerin Tocqueville üzerinde ciddi etkileri mevcuttur. Tocqueville *Amerika'da Demokrasi'de* iki yerde okuyucuyu Beaumont'un eserine yönlendirir. Giriş'te Beaumont'un *Marie* ismiyle yayımlanacak olan romanından övgüyle bahseder. Yine ileride bir yerde kendisinin sadece yüzeysel bir biçimde değinerek geçmek zorunda kaldığı ırk meselesinin, Beaumont'un eserinde derinlemesine ele alınacağını belirtir (Tocqueville, 2010d, s. 29).

Beaumont ırkçılığın bir toplum için görünenden daha fazla maliyetleri olduğunu düşünmüştür. Ona göre kölelikle kurumsallaşan ırkçılığın toplumu ayırdığı katmanlarda ahlaki çöküntü ve şiddet peydah olmakta ve böylece insanlığın sosyal ve ekonomik ilerlemesinin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu bakımdan Amerikan toplumundaki ahlaki çöküntüye odaklanan Beaumont ile Amerikan toplumunu eşitlikçi bir biçimde tasvir eden Tocqueville sanki farklı ülkeleri gezmiş

gibidirler. Her ne kadar Tocqueville, Beaumont'a referans verse de kendisi başka şeyler anlatmıştır (detaylı bir tartışma için bk. Schaub, 1998). Onun *Amerika'da Demokrasi'de* resmettiği Amerikan toplumunu eşitlikçidir. Ona göre bu coğrafyada yoksulluk sorunu demokrasinin gündeminden tamamen çıkmıştır. Zira yoksullar herhangi bir mülkiyete sahip olmasalar da serbestçe oy kullanabilmekte ve hükümet işlerine karışabilmektelerdir.

Beaumont (1964) ile birlikte 1833'te kaleme aldıkları *Amerika'da Islahevi Sistemi* isimli eserde uzun uzadıya Amerika'da sistem tarafından üretilen kurumsallaşmış bir yoksulluktan bahsetseler de Tocqueville bunun Amerikan eşitlikçiliğini bozduğunu düşünmediğinden, Amerikan toplumunu daha da eşitlikçi bir zeminde tanımlama gayretine devam etmiştir. Avrupa ile kıyaslandığında Amerika'da zenginlerin daha az zengin, fakirlerin de daha az fakir olduğunu ileri sürer. Amerika'da yoksul, mülkiyetsiz proleterya ve insanlık dışı endüstriyel serfler yoktur (Tocqueville, 2010e, ss. 335-336). Hatta ona göre Amerika'da yoksulluk yasaları aracılığıyla ne kadar yoksulluğun olacağına bile demokratik kanallarla karar verilmektedir. Serbest seçimleri ve popülist siyaseti Amerikan demokrasisinin temelinde konumlandıran Tocqueville, Beaumont'un *Marie'de* dramatik bir biçimde resmettiği siyahileri görmemezlikten gelmiş ve onlara beyaz Amerikan demokrasisinde bir yer vermemiştir. Hâlbuki Beaumont'un edebî bakışının aksine, onun sosyolojik derinlik ve siyasal analiz içeren bakışıyla meselenin daha yerli yerinde anlatılabileceğine şüphe yoktur.⁷ Ancak Tocqueville bunu tercih etmez ve siyahilerle yoksulları hiçe sayar. Curtis Stokes'in (1990, s. 13) belirttiği gibi halkların kültürlerini marjinalize eden ve Tocqueville tarafından savunulan yeni liberalizm de en az eskisi kadar ırksal farklar üzerine bina edilmiştir.

7 Beaumont önsözde Tocqueville'in daha ziyade kurumları anlattığını, kendisinin gelenekleri anlatmaya çabaladığını not eder (Beaumont, 1998, s. 4).

DEMOCRACY IN AMERICA.

BY

ALEXIS DE TOCQUEVILLE,

AVOCAT À LA COUR ROYALE DE PARIS,
ETC., ETC.

TRANSLATED BY

HENRY REEVE, Esq.

IN TWO VOLUMES.

VOL. I.

LONDON:

SAUNDERS AND OTLEY, CONDUIT STREET.

1835.

İlk İngilizce Çevirinin Kapağı

*Amerika'da Demokrasi yayımlandığının hemen ertesinde
Tocqueville'in yakın arkadaşı Henry Reeve tarafından
İngilizceye çevrilmiştir.*

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Tocqueville'den Sonra: Modern Bir Klasığın Oluşumu

Yazarını Aşan Bir Eser

Yaşamı ve yazdıkları bir tarafa Tocqueville bugün *Amerika'da Demokrasi*'nin yazarı olarak bilinmektedir. Onun neredeyse bir şahıs olmaktan sıyrılıp bir kitaba dönüşmesi elbette fikirlerindeki farklılıkların ve çeşitliliklerin törpülenmesine ve gittikçe tekdüze bir isme dönüşmesine yol açmıştır. Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* yazarı olarak kendisinden sonra büyüyen namı bir taraftan onu ölümsüz kılarken bir taraftan da yok etmektedir.

Amerika'da Demokrasi iki cilt halinde yayımlanmış dört kitap-tan (eklerle birlikte yaklaşık 1500 sayfa) müteşekkildir. Ancak sonrasında pek çok "uzun" klasik metnin başına geldiği gibi onun da belirli kısımları okunup gerisi unutulmuştur. Hatta zamanla bu kısa versiyonlar o kadar çok basılıp okunmuştur ki metnin dört ciltlik versiyonunu bugün siyaset bilimciler dahil pek çok kimse hatırlamamaktadır. Tocqueville bu uzun ve ayrıntılı incelemesinde Amerikan sisteminin temel işleyişini açık-

lamak üzere toplumsal yapıdan sınıflar arası ilişkiye, kongre sisteminden seçim mekanizmasına, kölelik ve ırk ayrımından kuzey-güney farklılaşmasına, sanayicilerle çiftçiler arasındaki çıkar çatışmasından yerlilerin durumuna kadar demokrasiye etki eden çok sayıdaki meseleyi ele alıp açıklamıştır.

1835'te yayımlanan ve çok meşhur olan birinci ciltte Tocqueville iki temel kısımda (kitapta) Amerikan demokrasisinin teknik işleyişini ele alır. Birinci ve daha kısa olan kısımda Tocqueville Amerikan öz-yönetim mekanizmasını ve siyasi kurumları tanıtır. Burada Tocqueville kısa alt bölümler dâhilinde konuyu çarpıcı bir biçimde tanımlar; kendi fikir ve yorumlarını doğrudan ortaya koyar. İkinci kısımda ise Amerikan demokrasisinin özü olarak tanımladığı çoğunluğun idaresini ele alır. Belki de kitabın bu cildinin meşhur olmasında onun bu ayrıntılardan arınmış basit analizi etkili olmuştur. Tocqueville'i soğuk savaşın düşünürü yapan, iki "fatih" güç olarak Amerika ve Rusya'nın geleceğin büyük güçleri olacağı yönündeki meşhur kehaneti bu cildin sonucunda yer alır.

Bu birinci ciltte Tocqueville Amerika'nın sosyal yapısını tanıtmaya özel önem verir. Avrupa'dan göç eden farklı toplumların oluşturduğu bu toplumu bir arada tutan dinamikleri anlamak için özel gayret gösterir. Nihayetinde bunu sağlayan şeyin Amerika'nın sömürgeleştirilmesinin hususi yapısı ile ortaya çıkan toprak sistemi olduğuna kanaat getirir. Öte yandan dinsel çeşitlilik de Tocqueville'in dikkatini çeker. Avrupa'dan getirilen veya burada türeyen dinsel cemaatler toplumsal yaşamın organizasyonunda merkezi bir rol oynamaktadır. Etnik ve dinsel çeşitliliğin küçük birimleri birbirinden kopardığını ve bunun da sosyal kontrol için kullanıldığını tespit eder. Öte yandan Tocqueville bu toplumdaki ırksal çeşitliliğin de analizini yapar. Yerlilerin ve kölelerin durumunu uzun uzun ele alan Tocqueville Amerika'daki siyasal sistemin işleyişindeki muhtemel kırılma noktalarına temas eder. Esasında kitabı po-

püler kılan bu meselelerin (sömürge, kölelik ve ırk) dönemin Fransa'sında da yaygın tartışmalar olmasıdır. Tocqueville'in kitabı dönemin tartışmalı konuları için bir nevi politik bir reçete olarak görülmüştür. *Amerika'da Demokrasi*'nin aslında Fransa'ya dair bir metin olarak okunması da gerekmektedir.

Birinci ciltten beş yıl sonra 1840'ta yayımlanan *Amerika'da Demokrasi*'nin ikinci cildi ne yayımlandığı dönemde ne de sonrasında birincisi kadar ilgi çekmiştir. Ancak bu ikinci cilt içerdiği tartışmalar ve ele aldığı konular bakımından esasında en az birinci kitap kadar önemli bir eserdir. Aslında bu kitapta Tocqueville'in analizleri daha derinliklidir. Kitabın bölümleri daha ayrıntılı bir inceleme içerir ve yazım tarzı belirgin biçimde daha sistematiktir.

Amerika'da Demokrasi zamanla sınanmış kitaplardandır. Yazarına şöhret getiren bu eser hem döneminde hem de sonrasında pek az kitaba nasip olan bir yere sahiptir. Teorik değerlendirme ile siyasi gözlemi bir araya getiren bu eser, aslında Amerika'daki yönetim sistemi ve genel olarak demokrasinin işleyişi üzerinedir. Sonraki dönemlerde Amerika'nın süper güç haline gelmesiyle şekillenen dünya siyasetinin seyri de kitabı meşhur etmiş olabilir. Ancak Tocqueville bu eserde aslında sadece Amerika'yı değil, aynı zamanda Fransa'yı da incelemiştir. Bu yıllarda Fransa'da da liberal demokrasi tartışmaları zirveye çıkmıştır ve onun eseri bir el kitabı addedilmiştir.

Tocqueville'in Kaderi: Düşünün **Bir Kahin Olarak Portresi**

Emir Abdülkadir 23 Aralık 1847'de General Lamoriciere'e teslim olduğunda ağzından şu cümleler dökülmüştü: "Kader!" Tocqueville de talihe sık sık atıfta bulunur. Ona göre planlananın ötesinde kurumların, milletlerin ve elbette bireylerin ilahi inayet tarafından tayin edilen bir güzergahı vardır. İşte bu talih, bugün olanları gelecekte olacaklara bağlayan bir çerçeve sunmaktadır.

Tocqueville'in çalışmalarının ilginç bir kaderi vardır. Tocqueville ölümünden sonraki on yılda sıklıkla yeniden anıldı. Özellikle Fransa'da evrensel oy hakkının geçerli hale gelmesi süresince çok tartışıldı. Ama 1880'lere gelindiğinde Tocqueville tamamen unutuldu. 1900'lere gelindiğinde Fransız Devrimi ve Amerikan demokrasisi hakkındaki görüşleri zaman zaman zikredilse de artık çok ünlü biri değildi. Tocqueville'in Fransa'daki ismi o kadar unutuldu ki 1939'da eserlerini yayımlamak için tek Fransız editör bulunamadığından, bir Alman marksist uzman olan J. P. Mayer editörlüğü üstlenmek durumunda kaldı (Green, 2015).

Ancak Tocqueville'in şansı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra döndü. Soğuk Savaş atmosferinde *Amerika'da Demokrasi* ile Amerika'da en çok okunan ve okutulan yazarlar arasına girdi. Amerikan demokrasisinin içerik ve işleyişine dair yaptığı analizler ve ABD ve Rusya'nın geleceğin belirleyici güçleri olacağı yönündeki kehanetleri dolayısıyla özellikle Amerikan siyaset bilimi literatüründe daha çok fütürist yönüyle sık sık gündeme getirilmiştir. Amerikan demokrasisi ile ilgili analizleri özellikle sosyalizme karşı demokrasi savunusu adına sıklıkla kullanılmıştır.

1970'lerde Soğuk Savaş'ın yumuşaması ile Tocqueville yeniden unutulmaya başlanmıştır. Harvey C. Mansfield'in (1996) olumlu bir gelişme olarak işaret ettiği gibi 1990'lardan sonra Fransa'da (Avrupa'da) cumhuriyet tartışmalarıyla yeniden keşfedilmiş, ABD'de yeniden gündeme getirilmiştir. Mansfield bunu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Marksizmin çeşitli türlerinin etkisi altındaki Fransız düşüncesinin liberalizme geri dönüşü ile açıklar. Bugün çeşitli bağlamlarda Tocqueville'e yönelik artan bir ilgi mevcuttur.

Bugün ülkemizde uzun bir sessizlik döneminden sonra eserlerinin ardı ardına birden fazla çevirisinin yapılışının da gösterdiği gibi bir Tocqueville rönesansı yaşanmaya başladı. Gittikçe daha büyük bir okuyucu kitlesi yakalayan Tocquevil-

le'in şöhreti onun totaliterlik, yabancılaşıma, tüketim toplumu ve demokrasi gibi çağın önemli konuları hakkında canlı fikirlerle sahip olmasına bağlıdır. Değişik zamanlarda bu fikirlerinden bazıları, diğerlerini gölgeleyecek derecede öne çıkmıştır. Bundan ötürü Robert Nisbet (1976) bu durumu "çok sayıda Tocqueville" olduğu şeklinde tarif eder.

Tocqueville Amerikan sosyal bilim çevrelerinde 1945 sonrasında liberal demokrasinin imkânlarını gözleyen ilk kişi olarak aşırı takdir görmüştür. Onun ulusal karaktere dair yaptığı analizlerle Amerikan toplumunun demokrasiye en uygun karaktere sahip olduğu fikrinin altı defaatle çizilmiştir. Böylece sessizliğe gömülüştünden yüz yıl sonra 1950'ler ve 60'lar boyunca onun çağdaş sosyolojinin ve siyaset düşüncesinin bir öncüsü olarak yeniden doğduğu görülmektedir. Bu dönem sosyal bilimlere egemen olan demokratikleşme ve modernleşme teorilerinin de Tocqueville'den ciddi biçimde beslendiğini söylemek gerekir (bu konudaki ayrıntılı ve besleyici bir tartışma için bk. Drescher, 1968). Onun ulusların değişebilir olmasına yaptığı vurgu; Avrupa'nın modernleşmede diğer toplumlara rehberlik etmesi gerektiğine dair fikirlere ve modernleşme kuramlarının demokrasinin yaygınlaştırılabilirliğine dair önermelerine öncü olarak kabul edilmiştir.

Fransa'da Raymond Aron ve ABD'de Reinhard Bendix modern toplumun gelişimine ve modernleşmeye geçişe dair teorilerinde Tocqueville'in fikirlerini yeniden güncelleştirmişlerdir. Aron ve Bendix, Tocqueville'i takiben modernleşmenin sosyal ve siyasi süreçlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunmuşlardır. Her ikisi de siyasetin daha özerk bir biçimde diğer alanları da belirleyici bir karaktere sahip olduğunu; dolayısıyla modernleşmenin siyasi alandan başlaması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan dönemin liberal modası olan bütün 19. yüzyıl düşünürlerini Marx ile kıyaslama fikri Tocqueville için de geçerlidir. Onun Marx ile çağdaş olması ve benzer konular ekseninde yazmaları bu

kıyaslamaları daha da ilgi çekici kılmıştır. Bu karşılaştırmalarda genellikle Marx'ın devrimci fikirlerine karşı evrimci bir düşünür olarak sunulan Tocqueville, yanlı ve yanıltıcı analizlerine karşı tarafsız ve ileri görüşlü bir düşünür olarak yüceltilmiştir. Öyle ya, Marx'ın çağdaş toplumlar için ortaya koyduğu kehanetler sırasıyla çökerken, Tocqueville'nin kehanetleri bir bir gerçekleşmiştir:

“Şu anda dünyada farklı noktalardan başlayan, ancak aynı amaca doğru ilerleyen iki büyük halk var: Bunlar Anglo-Amerikalılar ve Ruslardır.

Her ikisi de gizli bir şekilde büyüdü; insanların ilgisi başka yerlere teksif edilmişken, birdenbire ulusların ilk safhasında yerlerini aldılar; dünya onların doğumlarını ve büyüklüklerini neredeyse eş zamanlı olarak öğrendi.

Diğer tüm ulusların neredeyse doğal sınırlarına ulaştığı görülüyor ki bu uluslar yalnızca güçlerini korumak zorundalar; ama Rusya ve Amerika hâlâ büyüme eğiliminde. Diğerleri durdu ya da bin bir zahmetle ilerlemeye devam ediyor; ikisi ise halen sınırlarının ne olduğu bilinmeksizin bir yol boyunca kolaylıkla ve özgür bir biçimde ilerliyor.

Amerikalı doğanın engellerine karşı mücadele ederken, Rus insanlarla boğuşuyor. Birincisi vahşilik ve barbarlıkla ile mücadele ederken, ikincisi uygarlığın kollarıyla sarılmış vaziyette. Bu nedenle Amerikalı fethini pullukla yaparken, Rus fethini kılıçla gerçekleştirir.

Birincisi amaçlarına ulaşmak için şahsi çıkara güvenir, halkın güdümsüz gücüne ve sağduyusuna özgürce yer verir.

İkincisi ise bütün gücü tek elde toplar.

Birincisinin temel aracı özgürlüktür; ikincisinininki kulluk.

Başlangıç noktaları farklı olsa da ve ilerledikleri yollar çeşitli olsa da, onlar yeryüzünün yarısının kaderini ellerine almak üzere talihin gizli planı tarafından görevlendirilmişlerdir.” (Tocqueville, 2010e, ss. 655-656)

1835’de Rusya’nın ve ABD’nin gelecekte dünyaya egemen olacak güçler olacağını söylemek öngörünün yanı sıra biraz cesaret de isteyen bir şeydir. Tocqueville’in kendine güveni fazlasıyla vardır. Onu dönemindeki diğer sosyal bilimcilerden farklı kılan, kütüphanelere gömülmeden gezerek ve gözleyerek yazmasıdır. Gençliğinden itibaren farklı sosyal yapılar ile ilgili gözlemler yapmak üzere uzun inceleme gezilerine çıkmıştır. Birbiri ardına Amerika’ya, Britanya’ya ve Ceza-yir’e araştırma gezileri yapmış ve buralarla ilgili bol notlar almış, uzun mektuplar yazarak gözlemlerini meslektaşları ve arkadaşları ile paylaşmıştır. Birbirinden farklı coğrafyalarda gördükleri, onun çağdaş toplumun yapısına ve doğasına dair farklı analizler yapabilmesini mümkün kılmıştır.

Ancak Tocqueville’in ilgi çeken bu kehanetleri kadar ilgi çekmeyen kehanetleri de vardır. Onun özellikle demokrasi-nin geleceği ile ilgili analizlerindeki otoriterleşme analizle-rinin hak ettiği değeri bulmadığını görüyoruz. Tocqueville, kendisinden yüz yıl sonra gelen Frankfurt Okulu’nun Na-zizm üzerine gözlemlerden hareketle bireycileşme ve otori-terleşme arasında kurduğu ilişkiyi çok öncesinden görmüştür. Onun burjuvazinin demokrasi ve özgürlük görünümü altında sıkı bir kontrol tesis edeceği yönündeki öngörüsü bugün dahi yeterince ilgi görmemiştir. Tocqueville, aslında günümüzde-ki “illiberal demokrasi” tartışmalarında daha fazla ilgiyi ve referansı hak etmektedir.

Kendi Namının Gölgesinde Kalan Teorisyen

Tocqueville’in düşünürlerle mi yoksa siyasetçilere mi dahil ol-duğu sorusu zaman zaman zihinleri meşgul etmektedir. Onun hayatı akademik düşünce ile siyasi hayat arasında bağ kurma çabası çerçevesinde şekillenmiştir. 1842’de Fransız Akade-misi’ne kabul edildiğinde yaptığı konuşmada “ilahi kanun-larda, büyük entelektüel hareketlerle büyük siyasi hareketler

arasındaki bağdan daha açık kurulmuş bir bağ yoktur” (aktaran, Drescher, 1964, s. 2) derken aslında bunu göstermektedir.

Tocqueville’in modern düşünce içindeki yeriyle ilgili ciddi bir ihtilaf vardır. Onun muhafazakâr, liberal, milliyetçi, ırkçı, emperyalist, tarihçi, sosyolog, aristokrat, demokrat, Hıristiyan, agnostik olduğunu iddia edenlerin isimleri uzun bir liste tutar. Onun konumunu etiketlemeye çalışan hemen hemen tüm yorumcular bir süre sonra kendileriyle çelişirler. Bu esasen yorumcuların bir sorunu değildir. Tocqueville’in kendisi genellikle döneminin fikri ve siyasal atlasında konumlandırılması güç bir isimdir. Kategorize edilemeyen bir düşünür olarak çalışılması ve anlaşılması da zor bir isimdir.

Tocqueville sistematik bir felsefe yapmamıştır. Kendisinden önceki ve çağdaşı düşünürleri okuyup eleştirse de bir felsefe geliştirmek ve kavramsal bir şema oluşturmak için bir girişimde bulunmamıştır. Ama bu onun kendi düşüncesini inşa ederken bir felsefeye dayanmadığı anlamına gelmez. Örneğin, Tocqueville insani ve sosyal sahada sebep-sonuç ilişkilerinin fiziksel dünyadakinden çok daha karmaşık olduğunu görmüş ve analizlerinde döneminde yaygın olan mekaniklikten kaçınmıştır. Zira modern toplumun sorununun, tam da gerçekte olmayan bu mekanikliğin insana ve topluma atfedilmesinde olduğunu belki de sezgisel biçimde görmüştür.

Döneminin toplumsal gelişme ve krizleri karşısında Tocqueville’in tavrı Saint-Simoncular ve pozitivistler gibi iyimserler ve Marx gibi kötümserlerin yanında üçüncü bir görüş oluşturur. Bu yaklaşımlardan her biri kapitalizm, toplumsal sorunlar ve demokrasi gibi temel meseleler etrafında şimdiye bakarak gelecek hakkında konuşmuştur. Ancak Tocqueville’i diğerlerinden ayıran bir nokta vardır. O nadir görülür bir biçimde fikirleri kendi zamanında da dolaşıma giren ve etkili olan bir düşünürdür. Bunda siyasi tercihleri ve ilişkileri kadar, kendi zamanını algılama ve gelişmelere göre fikirlerini uyumlulaştırma yetene-

ğinin önemli bir payı mevcuttur. Öyle ki saygın bir akademisyen ve devlet adamı olan Royer-Collard tarafından 19. yüzyılın Montesquieu'sü olarak nitelendirilmiştir (Drescher, 1968, s. 2). Ancak ünü ne kadar yaygınsa o kadar da yalnız ölmüştür. Arkasında ne Comte gibi bir “tarikat” ne de Marx gibi bir “parti” bırakmadan yaşama veda etmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan akademisi tarafından Amerikan demokrasinin ilk yüceticisi ve 1960’lardan sonra Fransızlar tarafından cumhuriyet tartışmalarının ilk babası olarak takdis edilinceye kadar Tocqueville sosyal teoride derin bir sessizliğe gömülmüştür.

Tocqueville'in bir portre eskizi

Yale Üniversitesi Beinecke Nadir Kitap ve El Yazması
Kütüphanesi'nde yer alan Tocqueville'in bir portre eskizi.
Tarihi ve sanatçısı bilinmemektedir.

SONUÇ

Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Tocqueville

John Locke, *İkinci İnceleme*'de "başlangıçta tüm dünya Amerika gibiydi" der. İngiliz filozofun Yeni Dünya'nın doğal bakırlığını ve halkının göçebe karakterini tasvir eden bu ifadesinden 150 yıl sonra Tocqueville, Amerika'daki sanayileşme, şehirleşme ve yayılmacılığa atfen "gelecekte tüm dünya Amerika gibi olacaktır" der gibidir. Onun bu öngörüsü oluşmakta olan endüstriyel dünya karşısında bazen umut dolu bazen de umutsuzca bir bakışa tekabül etmektedir. Tocqueville'in gördüğü gibi gerçekten de bugün tüm dünyada bir Amerikanlaşma söz konusu değil midir? 20. yüzyıl bir Amerikan yüzyılı olmuştur ve Amerikan değerleri dünyayı birkaç kez dolaşarak tanınmayacak bir yere çevirmiştir.

Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi*'de "İtiraf etmeliyim ki Amerika'da Amerika'dan daha fazlasını gördüm" derken aslında dönüşen ve dönüştüren bu çılgın eğilimi kastetmiştir. Muhtemelen Amerikalıların henüz bir Amerikalılık bilinci kazanmadıkları bir çağda bu anlatım okuyucularına ilginç ve abartılı gelmiş olabilir. Ama bugün biz Tocqueville'in ne

anlattığını daha net biçimde görebiliyoruz. Her ne kadar o Amerika’da “bir demokrasi imajı veya onun eğilimleri, özelliği, ön yargıları ve tutkularını aradım” dese de anlattığı şey temelde modern çağın çelişkileridir. Dolayısıyla Tocqueville bugün bize kendisinin dahi bakmaya ve görmeye cesaret edemediği (gördüğü ama anlatamadığı) meseleleri konuşmak için bir fırsat sunar.

Tocqueville, Britanya seyahatinde Beaumont ile birlikte Manchester’da bir fabrikayı ziyaret ettiğinde, işçilerin daha sonra Engels’in de resmedeceği sefalet ve insanilikten bütünüyle yoksun yaşam biçimi karşısında hayrete ve dehşete düşmüştü. Mahzenlerde, barakalarda koyun koyuna yaşayan işçilerle hemen ötede kâşanelerde lüks içinde sefa süren burjuvazi ona gelmekte olan sanayi çağının dehşetini göstermişti (Tocqueville, 1958, ss. 92-96). Bu hissiyatla olsa gerek, *Amerika’da Demokrasi*’de sanayi aristokrasisi olarak adlandırdığı bu grubun egemenliğinin dünyada şimdiye kadar görülen en zararlı ve sert yönetim olacağını kestirmişti. Dünyayı daha kaba ve daha bozuk bir yere dönüştüren bu sanayi belası bütün yüksek duyguları silip süpürecek ve en nihayetinde her iki sınıfın da çürümesine yol açacaktı. Biri-lerinin para kazanma ve servet hırsı herkesi sonu gelmez bir sefalete sürükleyecekti.

Tocqueville bu gidişatın önceki dönemlerden farklı ve daha zararlı olduğunu düşünüyordu. Zira ona göre bu yeni düzen insanın cesaret, yaratıcılık ve zekasını gittikçe aşağı çekiyordu. Tocqueville belki de çok erken bir dönemde modern iktisadi sistemin insanı nasıl da tek boyuta indirgediğini ve bunun insanlığı nasıl zayıflatıldığını görmüştü. Ama bir taraftan baskı altına alınan Avrupalı işçiler için endişe ederken diğer taraftan Cezayir’de mülksüzleştirmeyi savunuyordu. Bir taraftan sanayi ile birlikte uygulanan otoritenin insanlara verdiği zararı pekiştirmesini nefyederken diğer taraftan daha verimli bir sömürge egemenliği nasıl sağlanır diye dert edini-

yordu. Bir taraftan insanların toplumsallaşarak özgürleşmesini savunurken diğer taraftan kölelerin özgürleştikten sonra birbirlerinden nasıl izole edilerek kontrol altına alınabileceğine dair fikirler üretiyordu.

Swedberg'in (2009) "Tocqueville problemi" olarak adlandırdığı bu çelişki gerçekten de ciddi bir ilgiyi hak eder. Tocqueville'in özellikle sömürge ve kölelik söz konusu olduğunda özel hayatı ile kamusal siyasi yaşamdaki temel kabulleri arasında bir fark mevcuttur. Bunun sadece Tocqueville'e has bir problem olmadığını; bütün 19. yüzyıl Avrupa düşüncesini saran bir yanılgı olduğunu biliyoruz. Marx ve J.S. Mill gibi farklı görüşlere sahip çağdaşları gibi Tocqueville de Avrupalılar ve beyazlar için ayrı, ötekiler ve siyahiler için ayrı standartlara sahiptir. Aslında ikiye bölünmüş bir servet avcısı olmakla itham ettiği burjuvazi gibi kendisi de ulusun şanı için çifte standartlı bir etiğe sahiptir. Belki de bu tür bir çifte etik modern Avrupa düşüncesinin temel karakteri olabilir.

Ancak bu sorun çifte standartların ötesine uzanan bir çerçeveye sahiptir. Onun modern toplum analizinin merkezinde, demokrasi görünümü altında sanayicilerin toplum üzerindeki despotik egemenliklerinin eleştirisi mevcuttur. Ona göre sanayinin getirdiği bireyselleşme ile birlikte toplumdaki dayanışma ağları çökmekte ve aynen modern hapishanede olduğu gibi otoritenin görünmez bir hal aldığı ve herkesin birbirini otorite adına denetlediği bir toplum modeli ortaya çıkmaktadır. Böyle bir toplum modelinin oluşmaması ancak eski zamanın şan, şöhrat, onur gibi duygularıyla hareket eden bireylerin ulusal dinamizmi korumasıyla mümkündür. Tocqueville bu çerçevede sömürgeciliği ulus devlet içinde bir despotizm oluşmasının önlemi olarak görmektedir. Ona göre Avrupa içinde bir kriz oluşmaması için şiddetin dışarıya aktarılması, despotizmin ötekine ve sömürgeye ihraç edilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım çifte standart kadar, modernliğin kendisini öteki ve şiddet üzerinden kurduğunu da göstermektedir.

Kronoloji

-
- 29 Temmuz 1805 *Dünyaya geliş.* Alexis Charles–Henri Clérel de Tocqueville, Napoleon imparatorluğunun erken ve en güçlü günlerinde soylu Tocqueville ailesinin bir ferdi olarak Paris’te dünyaya geldi.
-
- 1810–13 *İlk eğitim.* Tocqueville, üzerinde önemli bir ahlaki ve entelektüel etki yaratan Abbé Lesueur tarafından eğitildi. Bu yıllarda Tocqueville ayrıca babasından dersler aldı.
-
- 1821–1823 *Lise dönemi.* Metz’de lisede/kraliyet kolejinde, retorik ve felsefe okudu.
-
- Ağustos 1822 *İsviçre seyahati.* Stöffels ile İsviçre’ye gitti.
-
- Ağustos 1823 *İkinci İsviçre seyahati.* Malartic ile İsviçre’ye gitti
-
- 1825–27 *Üniversite yılları.* Paris’te hukuk okudu.
-
- Aralık 1826–15 *Sicilya seyahati.* Kardeşi Edouard ile
Nisan 1827 İtalya ve Sicilya’ya seyahate çıktı. Genç Tocqueville’in seyahate çıkarken ilk niyeti, ülkenin yalnızca dış yönünü tanımlamaktı; ancak çok geçmeden kurumları ve yaşam biçimini gözlemlemeye başlamıştır.
-

1827	<i>Memuriyete giriş.</i> Sicilya'da seyahatte iken Kraliyet emriyle Fransa'ya çağrıldı ve henüz 22 yaşında Versay Mahkemesi'ne sulh yargıcı yardımcısı olarak atandı.
1827	<i>Beaumont ile tanışma.</i> Versay'da, ömür boyu arkadaşı ve yoldaşı olacak olan Gustave de Beaumont ile tanıştı.
1828–1830	<i>Guizot'un dersleri.</i> Aristokrat ayrıcalığının kaçınılmaz olarak düşeceğini iddia eden tarihçi ve devlet adamı François Guizot'nun (1787–1874) derslerine katıldı ve oldukça etkilendi.
Kasım 1829	<i>İsviçre ve İtalya seyahati.</i> Kergorlay ile İsviçre ve İtalya'ya gitti.
Mayıs 1831– Şubat 1832	<i>Amerika seyahati.</i> Tocqueville, Gustave de Beaumont ile Amerika'ya görünürdeki amacı ceza sistemini incelemek olan bir seyahate çıktı. Amerika'yı kuzeyde Quebec'ten güneyde New Orleans'a kadar dolaştılar.
1832	<i>Bürokrasiden ayrılış.</i> Amerika dönüşü Tocqueville değişen siyasi gündem ve iklimi de görerek yargıdaki görevinden resmen istifa etti.
1833	<i>Amerika raporu.</i> Tocqueville, Fransa'ya dönmelerinden bir yıl sonra, Amerika seyahatinin esas amacı olan ve Amerikan ıslah sistemini konu alan <i>ABD Cezaevi Sistemi ve Fransa'daki Uygulaması</i> adlı raporunu yayımladı.

3 Ağustos–
7 Eylül 1833

Britanya seyahati. Beş haftalığına İngiltere'ye seyahate çıktı.

1835

Amerika'da Demokrasi yayımlanıyor. Amerika seyahatinin asıl meyvesi olan eserin ilk cildi yayımlandı. Eser çok kısa sürede büyük bir üne kavuştu ve aynı yıl İngilizce tercümesi Amerikan kamuoyunun beğenisine sunuldu.

1835

Montyon Ödülü. Amerika'da Demokrasi kitabının ilk cildi Fransız Akademisi tarafından ödüle layık görüldü.

23 Nisan 1835

İkinci Britanya seyahati. Tocqueville ve Beaumont Britanya'ya ikinci, daha uzun bir yolculuk yaptılar. Bu seyahatlerden sonra *Mémoire sur le Paupérisme* (İngilizcede *Memoir on Pauperism*) isimli İrlanda'daki kıtlık ve sefaleti ele aldığı notları yayımlandı.

1836

Evlilik. İngiliz bir hanım olan Mary Mottley ile evlendi. Evlendiği kadının daha düşük bir konauma sahip olması ailesinin tepkisini çekmiştir.

7 Temmuz–
15 Eylül 1836

İsviçre seyahati. Tocqueville, eşi ile İsviçre'ye bir geziye çıktı.

1837

Aile mirası. Annesinin ölümü üzerine aile mülklerini miras aldı.

1835

Köleliğin İlgası İçin Fransız Cemiyetine üyelik. 1834'te kurulan "Société française pour l'abolition de l'esclavage"a Tocqueville ve kadim dostu Beaumont 1835'te dahil oldular.

- 1837 *İlk seçim deneyimi.* Milletvekili seçimine girdi ancak kaybetti.
-
- 1839 *Milletvekilliği.* Seçimleri kazandı ve meclise girdi.
-
- 1840 *Amerika’da Demokrasi* devam ediyor. 1837–38’de üzerinde yoğun bir biçimde çalıştığı klasik eserinin ikinci cildini yayımladı. Bu ikinci cilt yayımlandığı dönemde de sonrasında da birincisi kadar ilgi çekmemiştir.
-
- 1841 *Fransız Akademisi üyeliği.* Ahlak ve Siyasi Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.
-
- Mayıs–Haziran 1841 *Birinci Cezayir seyahati.* Cezayir sahillerine ulaştığında Tocqueville babasına şöyle yazıyordu: “Hayatımda hiçbir zaman ilk görüşümdeki Cezayir’den daha tuhaf bir şey görmedim. Tam olarak Binbir Gece masalı gibi.”
-
- 1842 *La Manche’a üyelik ve başkanlık.* Normandiya’nın bir bölgesi olan La Manche’ın meclisine seçildi ve 1849–51 arasında genel konsey başkanlığı yaptı.
-
- 1841–43 *Hindistan çalışmaları.* Fransa sömürgeciliği için bir model ve çıkış yolu ararken günlerini Hindistan ve İngiliz sömürgeciliği üzerine çalışarak geçirdi. Ancak Hindistan’a bir seyahat yapma ve notlarını gözlemleriyle zenginleştirme imkânı olmadığı için çalışmasını tamamlayamadı.
-

1844–45	<i>Gazete yazarlığı.</i> Liberal bir gazete olan <i>Le Commerce</i> için yazılar kaleme aldı.
28 Ekim– 29 Aralık 1846	<i>İkinci Cezayir seyahati.</i> Tocqueville, bir parlamento komisyonunun parçası olarak sömürge- deki durumu incelemek üzere karısı ile birlikte ikinci kez Cezayir’e doğru yola çıktı.
1848	<i>Kurucu Meclis üyeliği.</i> 1848’de Louis Philip- pe’in devrilmesi sonrasında yeni anayasayı hazırlamak üzere oluşturulan Kurucu Meclis’e seçildi.
1849	<i>Yeniden milletvekilliği.</i> Yenilenen meclis seçim- lerinde milletvekili seçildi.
1849	<i>Hastalık.</i> Tocqueville hastalandı ve tüberküloz teşhisi kondu.
1849	<i>Dışişleri Bakanlığı.</i> Yeni Ulusal Meclis üyesi ve yeni hükümetin Almanya nezdinde elçisi oldu. Tocqueville’in desteğini garantilemek isteyen Louis Napoleon tarafından dışişleri bakanı ola- rak atandı.
1851	<i>Hapis.</i> Louis Napoleon, anayasa uyarınca ye- niden seçilemeyeceği için Ulusal Meclis’i fes- hettiğinde buna karşı çıkanlarla birlikte hapse atıldı.
Aralık 1850– Ocak 1851	<i>Hatıralar.</i> Siyasetteki çalkantılardan uzaklaş- mak, hastalığını atlatmak ve kafasındaki eseri yazmak üzere Sorrento’da portakal ağaçları- nın ortasında denize bakan bir villaya çekildi.

Burada 1848–51 yılları arasındaki dönemi anlatan hatırlarını yazdı. Eser ölümünden sonra 1893'te yayınlandı.

1852 *Gönüllü sürgün.* Hapisten çıktıktan sonra siyasetten çekildi ve yeni eserleri üzerine çalışmaya koyuldu.

1853 *İnziva.* Eski rejim üzerine çalışmalarına hazırlık olarak Tours'daki arşivlerde çalışmaya başladı.

Haziran–Eylül 1854 *Almanya'ya çalışma seyahati.* Feodalizm ve sosyal yapı üzerine çalışmak için eşiyle birlikte Almanya'ya gitti.

1856 *Son eseri.* Fransız Devrimi ve sonrasındaki sosyal ve siyasal hadiseleri anlamak için bugün dahi en güçlü açıklamalardan biri olan *Eski Rejim ve Fransız Devrimi'nin Kökenleri*'ni kaleme aldı.

1856 *Babasının ölümü.*

Haziran 1857 *Londra'ya seyahat.* İngiltere'ye doğru yelken açtı. Burada ilgiyle karşılandı.

16 Nisan 1859 *Ölümü.* Son seyahatine çıktı.

İleri Okumalar ve Eserlerinin Çevirileri

Eserlerin Fransızca Toplu Basımı: Tocqueville'in eserlerinin Fransızcada iki ayrı toplu basımı mevcuttur fakat bu basımların ikisi de eksiktir. Bunlardan birincisi, karısının da içinde olduğu ve arkadaşı Gustave de Beaumont'un editörlüğünü üstlendiği 1860–1866 arasında Michel Lévy yayınevi tarafından Paris'te yayımlanan 9 ciltlik *Oeuvres Complètes*'tir. Bu edisyondan yaklaşık doksan yıl sonra, 1940'ların ikinci yarısında Tocqueville'in eserlerinin yeni bir edisyonunu hazırlama fikri gündeme geldiğinde editörlüğü bir Alman marksisti olan J. P. Mayer üstlenmiştir. 13 ciltlik *Oeuvres Complètes: Oeuvres, Papiers et Correspondances d'Alexis de Tocqueville*, 1950'lerde Paris'te Gallimard tarafından basılmıştır.

Amerika'da Demokrasi: 1831'de Tocqueville, hapishaneleri ve cezaevlerini incelemek amacıyla ABD'ye yaptığı seyahatte geniş çaplı notlar aldı. Bu notlardan hareketle yazdığı *De la démocratie en Amérique* (Amerika'da Demokrasi) 1835 ve 1840'ta iki cilt olarak yayımlandı. Tocqueville'in bu klasik eseri bazı klasikler gibi çok bilinen ama az okunan bir metindir.

Öte yandan parçalı bir şekilde yayımlanması da eserin alımlanmasını güçleştirmiştir. Kitap yayımlanmasının hemen ertesinde Tocqueville'in yakın arkadaşı Henry Reeve tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Daha sonra 1945'te bu metin Francis Bowen tarafından düzeltilmiş ve notlandırılmıştır. Bu edisyon ve çeviriden sonra J. P. Mayer ve Max Lerner'in 1940'larda yaptıkları Fransızca edisyon uzunca bir zaman alternatifsiz olmuştur ve bu edisyon 1966'da İngilizceye çevrilmiştir.

Son olarak Eduardo Nolla, Tocqueville'in tüm not ve çalışmalarını gözden geçirerek metnin arka planını da bize aşikâr kılan tarihsel-eleştirel nüshayı 2010 yılında hazırlamıştır. Elinizdeki çalışmayı hazırlarken ben de bu nüshayı kullandım. Eserin Türkçe çevirileri çok geç yapılmıştır. 1962'de ilk olarak sadece birinci cildin birinci kitabı çevrilmiştir. Aynı bölüm 1994 yılında yeniden çevrilmiştir. Uzun yıllar rakipsiz olan bu çeviriden sonra tam takım olarak neşir yapılmıştır.

Democracy in America. çev. Henry Reeve, ed. Phillips Bradley, 2 cilt, New York: Vintage Books, Knopf, 1945, 1961.

Democracy in America. çev. George Lawrence, ed. J. P. Mayer and Max Lerner, New York: Anchor Books, Doubleday, 1966.

Democracy in America. çev. J. T. Schleifer, ed. Eduardo Nolla, 4 cilt, Indianapolis: Liberty Fund, 2010.

Amerika'da Demokrasi, çev. Taner Timur, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1962.

Amerika'da Demokrasi. çev. İhsan Sezal, Ankara: Kesit Yayınları, 1964.

Amerika'da Demokrasi, çev. Seçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Amerika'da Demokrasi, çev. Özcan Doğan, 2 cilt, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2018.

Eski Rejimi ve Devrim: Fransız Devrimi üzerine bir kitap yazma fikri Tocqueville'in aklına muhtemelen 1848'in çalkantılı yıllarında gelmiştir. İki cilt olmasını düşündüğü eserin ilk cildini 1856'da yayımlamıştır. Tocqueville, kitapta Fransız Devrimi'nden önceki Fransız toplumunu ve devrime sebep olan güçleri inceler. Devrimin sosyal tarihi de diyebileceğimiz bir perspektifle Tocqueville bir tarihsel arka plan çalışması yapar. 1955 yılında İngilizceye çevrilen kitap 2004 yılında Türkçeye kazandırılmıştır.

The Old Régime and the French Revolution. çev. Stuart Gilbert, Garden City: Doubleday Anchor Books, 1955.

Eski Rejim ve Devrim, çev. Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Yayınları, 1995.

Hatıralar: Tocqueville siyasetten kopup köşesine çekildiği yıllarda tedavi amaçlı olarak dinlenmek üzere gittiği İtalya Sorrento'da 1848-1849 yıllarında tanıklık ettiği olaylarla ilgili hatıralarını kaleme almıştır. Dönemin analizi ve anlaşılması için paha biçilmez kıymetteki bu hatıralarını 1855'te tamamlasa da eser yeğenlerinden biri tarafından ancak ölümünden sonra 1893'te yayınlanmıştır. J. P. Mayer'in editörlüğünü üstlendiği eser 1959'da İngilizceye çevrilmiştir.

The Recollections of Alexis de Tocqueville. ed. J. P. Mayer, çev. Alexander Teixeira de Mattos, New York: Meridian Books, Inc., 1959.

Amerika'da Islah Sistemi ve Fransa'ya Uygulanması: Tocqueville eski dostu Beaumont ile birlikte Amerikan ceza ve ıslah sistemini incelemek üzere dokuz aydan uzun bir süre inceleme seyahati yapmıştır. Bu seyahatin dönüşünde 1833'te konu ile ilgili bir rapor yayımlamışlar ve bu rapor uzunca bir süre Fransa'da sosyal reform çalışmalarının zeminini teşkil etmiştir.

On the Penitentiary System in the United States and its Applications in France. çev. Francis Lieber, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1964.

Tocqueville and Beaumont on Social Reform. ed. ve çev. Seymour Drescher. New York: Harper and Row, 1968.

Sefalet Günlükleri: Tocqueville'in 1833 ve 1835 yıllarında İrlanda'ya yaptığı yolculuklardaki gözlem ve notlarından müteşekkil olan bu kitap İrlanda'nın Büyük Kıtık'tan önceki vaziyetini gösteren en iyi tasvirlerden biridir. *Mémoire sur le Paupérisme* (İngilizcede *Memoir on Pauperism*) isimli bu eser büyüyen Katolik orta sınıfını ve çoğu Katolik ortakçıların yaşadığı korkunç koşulları anlatır. Kitap 1835'te Cherboung Akademisi tarafından yayımlanmıştır.

Memoir on Pauperism: Does Public Charity Produce an Idle And Dependent Class of Society? Cosimo, Inc. 2006.

Journeys to England and Ireland. ed. J. P. Mayer, çev. George Lawrence, New Haven: Yale University Press, 1958.

Cezayir Notları ve Raporları: Cezayir meselesi, sömürge siyaseti ve köleliğin ilgası Tocqueville'in siyasetteki uzmanlık alanı ve siyasal bakışını yansıttığı özel konudur. Neredeyse *Amerika'da Demokrasi*'den sonra Tocqueville'in kamusal bir görünüm ve aktivite kazandığı yegâne alan bu meselelerdir. 1841 ve 1847'de yaptığı iki Cezayir seyahatinin gözlem notları, buradan yazdığı mektuplar, mecliste sunduğu raporlar, gazete yazıları ve meclis konuşmaları ciddi bir külliyat tutar. Tocqueville'in bu konular etrafında ürettiği metinler derlenerek çeşitli şekillerde neşredilmiştir. Türkçe'de de Lütü Suvar'ın editörlüğünde Tocqueville'e dair bir bakış oluşturacak şekilde geniş bir biçimde yayımlanmıştır.

Writings on Empire and Slavery. ed. ve çev. by Jennifer Pitts, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001.

Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik. ed. Lütü Sunar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

Gezileri, Notları ve Mektupları: Tocqueville hayatı boyunca çok sayıda seyahat gerçekleştirmiş ve bu seyahatlerde geniş notlar tutmuştur. Eserlerinin temelini oluşturan bu notlar ayrıca dönemin meselelerini ve gündemini de takip etmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca bir 19. yüzyıl entelektüeli olarak Tocqueville'in Beaumont, Kergorlay, Nassau Senior, J. S. Mill, Henry Reeve başta olmak üzere arkadaşları ve meslektaşları ile uzun mektuplaşmaları vardır. Bu mektuplar onun entelektüel ilişkilerini ve yaklaşımlarını kavramak için deruni bir bakış sunmaktadır. Tocqueville'in ölümünü takiben bu notlar, anılar ve mektuplaşmalar çeşitli şekillerde Fransızca derleme eserler dahilinde toplanmış ve yayımlanmıştır. Ayrıca İngilizce olarak da bu mektupları ve notları derleyen çok sayıda kitap yayımlanmıştır.

Memoir, Letters, and Remains of Alexis de Tocqueville (2 vols), ed. Gustave de Beaumont, çev. Henry Reeve, Cambridge & New York, 1862.

Journey to America. çev. George Lawrence, ed. J.P. Mayer. New Haven: Yale University Press, 1960.

"The European Revolution" and Correspondence with Gobineau. ed. ve çev. John Lukacs. Garden City: Doubleday Anchor Books, 1959.

Selected Letters on Politics and Society. ed. ve çev. Roger Boesche. Berkeley: University of California Press, 1985.

Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont in America: Their friendship and their travels. Charlottesville: University of Virginia Press, 2010.

Letters from America. ed. ve çev. F. Brown. New Haven: Yale University Press, 2010.

Tocqueville on America after 1840: Letters and other writings. ed. Jeremy Jennings, çev. Aurelian Crăiuțu. Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2009.

Amerika Yabanında, çev. Pınar Ercan, İstanbul: Everest Yayınları, 2017.

İleri Okumalar

Lütfi Sunar, “Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik”. *Alexis de Tocqueville, Sömürge ve Kölelik: Öteki Üzerine Seçme Yazılar* içinde (ss. 15-64; ed. L. Sunar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

Cengiz Çağla, *Tocqueville ve Özgürlük*. İstanbul: Belge Yayınları, 2007.

Seymour Drescher, *Dilemmas of Democracy: Tocqueville and Modernization*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1968.

Roger Boesche, *The strange liberalism of Alexis de Tocqueville*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1987.

Andre Jardin *Tocqueville: A biography*. New York: Farrar Straus Giroux, 1988.

Melvin Richter, *Tocqueville on Algeria*. Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1963.

Sözlük

Aydınlanmış şahsi çıkar [enlightened self-interest, İng.]: Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı eserinde tartıştığı bir kavramdır. Amerikalıların derneklerde gönüllü olarak bir araya gelerek kendi çıkarlarını geliştirdiklerini ve böylece grubun çıkarlarına hizmet ettiklerini belirtir. Tocqueville için, örgütlenme hakkı ile doğru olanı yapma erdemini birleştiren bir kavramdır.

Çoğunluğun zorbalığı [tyranny of the majority, İng.]: Demokratik yönetimlerde azınlığın çıkarlarını dikkate almaksızın sadece çoğunluğun çıkarlarına göre hareket edilmesi ve karar alınması durumudur. Bu durumda çoğunluğu ele geçirenler eskiden kralların yaptığı gibi istediklerini yapabilecektir. Tocqueville, bunun dengelenmesi için kurumsallaşmayı, kuvvetler dengesini ve sivil toplum aktivizmini önerir.

Demokrasi: Demokrasi kavramsal olarak insanların kendi kendini yönetme sistemine verilen addır. Tocqueville, demokrasiyi (aynı zamanda eşitlik dediği) modern toplumun temel özelliği olarak tanımlar. Ona göre koşulların eşitliği modern toplumun oluşumunun temel itici gücüdür.

Despotizm: Kavramsal despotizm antik Yunan'dan itibaren bir kişinin siyasal ve hukuki gücü ve otoriteyi elinde tutarak tüm

tebaasını korkuya dayalı ve baskıcı bir şekilde yönetmesi anlamına gelir. Aydınlanma düşüncesinde bu kavram Doğu toplumlarının idare sistemini anlatmak üzere kullanılır. Buna göre Doğu’da insanları hükümetlerin gücünden koruyacak bir ara kademe olmadığı için baskıcılık gittikçe sistemik bir karakter kazanmıştır.

Eski Rejim [*Ancien Regime*, Fr.]: Fransa’da, I. François’ın hükümdarlık dönemiyle (1515-1547) başladığı kabul edilen ve Fransız Devrimi’ne kadar süren dönemi kapsayan siyasi, iktisadi ve toplumsal rejim. Devrim sonrası olumsuz bir anlam yüklenerek kullanılan bu kavrama Tocqueville, biraz da iade-i itibar yapar.

Eşitlik: Tocqueville eşitsizliğin gelişimini, bütün insanların din adamı sınıfına dahil olabilmesine müsaade edilmesi, ticaret ve alışverişin büyümesinden kaynaklanan yaygın ekonomik fırsatlar, soyluların unvanlarının kaldırılması ve en büyük erkek kardeşin yasal ayrıcalığının kaldırılması çerçevesinde tanımlar.

Merkezileşme: Merkezileşme bir örgütün özellikle planlama, karar verme ve çerçeveleme politikalarıyla ilgili stratejik faaliyetlerinin belirli bir coğrafi konumda ve belli bir grubun elinde toplanması sürecidir. Tocqueville, merkezileşmeyi bürokratikleşme ile ilişkili bir mevzu olarak değerlendirir.

Özgürlük: Siyasal anlamda özgürlük bireyin kendi seçimlerini yapabilme salahiyetine sahip olmasıdır. Bunun için de bireysel ve toplumsal hayatın en üst seviyede devlet müdahalesinden emin olması gerekir. Tocqueville, bir kez özgürlüğün tadına varanın artık ondan vazgeçemeyeceğini düşünür.

Sivil Toplum: Tocqueville’e göre sivil toplum vatandaşların çeşitli ilgi ve çıkarlar çerçevesinde dernekler altında örgütlenmesidir. Bu örgütlenmeler gücün merkezileşmesini kontrol ederek demokrasiyi güçlendirir. Bunun için de demokratik bir rejim için en önemli özgürlük, örgütlenme özgürlüğüdür.

Temsili demokrasi (dolaylı demokrasi): Bir grup insanı temsil eden seçilmiş vekillerin halk adına hareket etmesi ve karar ver-

mesi ilkesine dayanan bir tür demokrasidir. Bir 19. yüzyıl icadı olan bu sistemde belirli nitelikleri haiz vatandaşlar belirli sürelerde çeşitli şekillerde oy kullanarak kendilerini temsil edecek vekilleri seçerler. Böylece bir idarede ihtiyaç duyulan otorite ve meşruiyet dengesi oluşturulmuş olur.

Tocqueville etkisi (*Tocqueville paradoksu*): Sosyal koşullar gelişip fırsatlar arttıkça sosyal kırılmaların çoğalmasını anlatan olgudur. Kavram Tocqueville'in Fransız Devrimi ile Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki sosyal reformlar üzerine yaptığı gözlemlere dayanır. Örneğin, sosyal adalet daha fazla sağlandığında farkındalık artar ve öncekinden daha küçük toplumsal adaletsizliklere karşı daha sert bir muhalefet olabilir.

Ulusal şan: Bir ulusun kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda elde ettiği gücü ifade eder. Tocqueville'e göre bir ulus ne kadar geniş bir alanda hakimiyet sahibi olursa şanı o kadar yüce olacaktır. Ayrıca başka ulusları denetleme ve onları biçimlendirme de ulusal şanın bir göstergesidir.

Yumuşak despotizm [*soft despotism*, ing.]: Karmaşık kurallarla idare edilen bir ülkede açıktan baskı olmasa da bir grubun idareyi ele geçirip kendi isteklerini dayatmasını ifade eder. Yumuşak despotizm, oylamaya dayalı olarak aslında insanların hükümet üzerinde kontrol sahibi oldukları yanılsamasına dayanır. Nüfusun genelindeki korku, belirsizlik ve şüphe yumuşak despotizmin temelini teşkil eder.

Zorbalık [*tyranny*, ing.]: Zalim ve baskıcı hükümeti ifade eden bir kavramdır. Tiranlıkta acımasız, mantıksız veya keyfi güç kullanımı söz konusudur. Çoğunlukla diktatörlükler zorbalıktan beslenir.

Kaynakça

- Beaumont, G. de. (1998). *Marie or, Slavery in the United States: A Novel of Jacksonian America* (B. Chapman, Çev.). Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Beaumont, G. de, & Tocqueville, A. de. (1964). *On the penitentiary system in the United States and its application in France*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Boesche, R. (1980). The Prison: Tocqueville's Model for Despotism. *The Western Political Quarterly*, 33(4), 550-563.
- Boesche, R. (1987). *The strange liberalism of Alexis de Tocqueville*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Constant, B. (1988). Spirit of Conquest. İçinde B. Fontana (Ed.), *Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Çağla, C. (2007). *Tocqueville ve Özgürlük*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Drescher, S. (1964). *Tocqueville and England*. Cambridge: Harvard University Press.
- Drescher, S. (1968a). *Dilemmas of Democracy: Tocqueville and Modernization*. University of Pittsburgh Press.
- Drescher, S. (1968b). *Tocqueville and Beaumont on social reform*, New York: Harper & Row.
- Drescher, S., & Emmer, P. C. (Ed.). (2010). *Who Abolished Slavery?* New York: Berghahn Books.
- Flaubert, G. (1954). *Dictionary of accepted ideas* (J. Barzun, Çev.). Norfolk, Conn.: New Directions Books.

- Foucault, M. (1995). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. NY: Vintage Books.
- Geggus, D. P. (1985). Haiti and the abolitionists: Opinion, propaganda and international politics. İçinde D. Richardson (Ed.), *Britain and France, 1804–1838. Abolition and its aftermath: The historical context, 1790–1916* (ss. 113-140). London: Frank and Cass.
- Geggus, D. P. (Ed.). (2001). *The impact of the Haitian Revolution in the Atlantic world*. Columbia, S.C.: University of South Carolina.
- Gershman, S. (1976). Alexis de Tocqueville and Slavery. *French Historical Studies*, 9(3), 467-483.
- Gobineau, A. (1967). *The inequality of human races* (A. Collins, Çev.). New York: H. Fertig.
- Green, S. J. D. (2015). Tocqueville's Voyages: To and from America? İçinde C. D. Henderson (Ed.), *Tocqueville's Voyages: The Evolution of his Ideas and their Journey beyond his Time* (ss. 31-57). Indianapolis: Liberty Fund.
- Greiman, J. (2010). *Democracy's Spectacle*. New York: Fordham University Press.
- Gürbüz, B. (2012). Tocqueville'in Cezayir Raporlarında Doğa Yasaları ve Güvenlik. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, (16), 21–46.
- Hazard, P. (1999). *Batı düşüncesindeki büyük değişme* (E. Güngör, Çev.). İstanbul: Ötügen.
- Hirschman, A. O. (2013). *Gericiliğin Retoriği* (2. bs). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (2016). *Devrim Çağı (1789-1848)* (8. bs; B. S. Şener, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Jardin, A. (1988). *Tocqueville: A biography*. New York: Farrar Straus Giroux.
- Jetté, M. M. (2007). Alexis de Tocqueville. İçinde J. P. Rodriguez (Ed.), *Encyclopedia of emancipation and abolition in the transatlantic world* (C. 1, ss. 525-526). Armonk, NY: Sharpe Reference.
- Kahraman, K. (1993). Cezayir (Osmanlı Dönemi). İçinde *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 486-389). İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi.

- Lawlor, M. (1959). *Alexis de Tocqueville in the Chamber of Deputies. His views on foreign and colonial policy. A dissertation, etc.* Washington: Catholic University of America Press.
- Levin, M. (2011). *Political thought in the age of revolution, 1776-1848: Burke to Marx*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Manent, P. (1996). *Tocqueville and the nature of democracy* (J. Waggoner, Çev.). Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Mansfield, H. C. (1996). Foreword. İçinde J. Waggoner (Çev.), *Tocqueville and the Nature of Democracy* (ss. vii-ix; Kitap Editörü P. Manent). Lanham, Md.: Rowman & Littlefield.
- Marx, K., & Engels, F. (2005). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri* (M. Erdost, Çev.). Ankara: Sol Yayınları.
- Mélonio, F. (1998). *Tocqueville and the French*. Charlottesville: University Press of Virginia.
- Nimtz, A. H. (2003). *Marx, Tocqueville, and race in America: The "absolute democracy" or "defiled republic"*. Lanham, Md.: Lexington Books.
- Nisbet, R. (1976). Many Tocquevilles. *The American Scholar*, (46), 217-234.
- Nolla, E. (2010). Editor's Introduction. İçinde E. Nolla (Ed.), & J. T. Schleifer (Çev.), *Democracy in America: C. I* (Historical-Critical Edition of *De la démocratie en Amérique*, ss. xlvii-cxlix; Kitap Editörü A. de Tocqueville). Indianapolis: Liberty Fund.
- Nolla, E. (2015). Hidden from View: Tocqueville's Secrets. İçinde C. D. Henderson (Ed.), *Tocqueville's Voyages: The Evolution of his Ideas and their Journey beyond his Time* (ss. 3-30). Indianapolis: Liberty Fund.
- Pierson, G. W. (1938). *Tocqueville and Beaumont in America*,. New York: Oxford University Press.
- Pierson, G. W. (1959). *Tocqueville in America*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Pitts, J. (2005). *A turn to empire: The rise of imperial liberalism in Britain and France*. Princeton: Princeton University Press.
- Pitts, J. (2012). *Liberalism, Imperialism, and the Historical Imagination: Nineteenth-Century Visions of a Greater Britain* (C. 117).

- Plamenatz, J. (1963). *Man and Society: Political and Social Theory Bentham through Marx* (C. 2). New York: McGraw Hill.
- Poggi, G. (1972). *Images of society: Essays on the sociological theories of Tocqueville, Marx, and Durkheim*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Rahe, P. A. (2009). *Soft despotism, democracy's drift: Montesquieu, Rousseau, Tocqueville, and the modern prospect*. New Haven: Yale University Press.
- Reeves, R. (1982). *American journey: Traveling with Tocqueville in search of democracy in America*. New York: Simon and Schuster.
- Richter, M. (1958). A Debate on Race: Tocqueville-Gobineau Correspondence. *Commentary*, 25, 151-160.
- Richter, M. (1963). Tocqueville on Algeria. *The Review of Politics*, 25(3), 362-398.
- Said, E. W. (1995). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları* (B. Ülner, Çev.). İstanbul: Metis Yay.
- Schaub, D. J. (1998). Perspectives on Slavery: Beaumont's Marie and Tocqueville's Democracy in America. *Legal Studies Forum*, 22(4), 608-626.
- Senior, N. W., & Tocqueville, A. de. (1872a). *Correspondence & Conversations of Alexis de Tocqueville with Nassau William Senior from 1834 to 1859* (C. 2; M. C. M. (Mary C. M. Simpson, Ed.). London: Harry S. King and Co.
- Senior, N. W., & Tocqueville, A. de. (1872b). *Correspondence & Conversations of Alexis de Tocqueville with Nassau William Senior from 1834 to 1859* (C. 1; M. C. M. (Mary C. M. Simpson, Ed.). London: Harry S. King and Co.
- Smith, S. B. (2012). *Political Philosophy*. New Haven: Yale University Press.
- Stokes, C. (1990). Tocqueville and the Problem of Racial Inequality. *The Journal of Negro History*, 75(1/2), 1-15.
- Sunar, L. (2012). Aydınlanma Döneminde Doğu'ya Bakış: Değişen İlgi ve Söylemler. *Sosyoloji Dergisi*, (24), 59-82.
- Sunar, L. (2017). İskoç Ahlâk Teorisi ve Öteki: Aydınlanma ve Avrupamerkezci Modernitenin Oluşumu. İçinde L. Sunar & S. Var-

- lık (Ed.), *Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki* (ss. 129-164). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Swedberg, R. (2009). *Tocqueville's political economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Tocqueville, A. de. (1856). *The Old Regime and the Revolution* (J. Bonner, Çev.). New York: Harper & Brothers.
- Tocqueville, A. de. (1861a). Tocqueville to Louis de Kergorlay, October 10, 1836. İçinde G. de Beaumont (Çev.), *Memoir, Letters, and Remains of Alexis de Tocqueville* (C. 1, ss. 324-328). London: Macamillan.
- Tocqueville, A. de. (1861b). Tocqueville to M. Gustave de Beaumont, February 10, 1851. İçinde G. de Beaumont (Çev.), *Memoir, Letters, and Remains of Alexis de Tocqueville* (C. 2, ss. 141-144). London: Macamillan.
- Tocqueville, A. de. (1862a). *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (C. 2). Boston: Ticknor and Fields.
- Tocqueville, A. de. (1862b). Tocqueville to Beaumont, October 9, 1843. İçinde *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (C. 2, ss. 74-75). Boston: Ticknor and Fields.
- Tocqueville, A. de. (1862c). Tocqueville to J. S. Mill, November 15, 1839. İçinde *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (C. 2, ss. 57-58). Boston: Ticknor and Fields.
- Tocqueville, A. de. (1862d). Tocqueville to M. de Crocelle, Oct. 11, 1846. İçinde *Memoir. Letters, and Remains Alexis de Tocqueville* (C. 2, ss. 83-85). Boston: Ticknor and Fields.
- Tocqueville, A. de. (1958). *Journeys to England and Ireland* (J.P. Mayer & G. Lawrence, Ed.). New Haven: Yale University Press.
- Tocqueville, A. de. (1959). *The European revolution & correspondence with Gobineau* (J. Lukacs, Ed.). Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Tocqueville, A. de. (1970). *Recollections*. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Tocqueville, A. de. (1971). *Journey to America* (J.P. Mayer, Ed.; G. Lawrence, Çev.). Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Tocqueville, A. de. (1983). Lettre à Corcelle du 1er décembre 1846. İçinde Jacob Peter Mayer (Ed.), *Oeuvres Complètes* (C. 15). Paris: Gallimard.

- Tocqueville, A. de. (1985a). *Selected Letters on Politics and Society* (R. Boesche, Ed.; R. Boesche & J. Toupin, Çev.). Berkeley: University of California Press.
- Tocqueville, A. de. (1985b). Tocqueville to Henry Reeve, April 12, 1840. İçinde R. Boesche (Ed.), & R. Boesche & J. Toupin (Çev.), *Selected Letters on Politics and Society* (ss. 141-142). Berkeley: University of California Press.
- Tocqueville, A. de. (1985c). Tocqueville to John Stuart Mill, June 1835. İçinde R. Boesche (Ed.), & R. Boesche & J. Toupin (Çev.), *Selected Letters on Politics and Society* (ss. 100-102). Berkeley: University of California Press.
- Tocqueville, A. de. (1985d). Tocqueville to Louis de Kergorlay, January 1835. İçinde R. Boesche (Ed.), & R. Boesche & J. Toupin (Çev.), *Tocqueville, Selected Letters on Politics and Society*, Berkeley: University of California Press.
- Tocqueville, A. de. (2009a). Tocqueville to Edward Vernon Child, December 12, 1856. İçinde A. Craiutu & J. Jennings (Ed. & Çev.), *Tocqueville on America after 1840: Letters and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tocqueville, A. de. (2009b). Tocqueville to Louis de Kergorlay, October 18 1847. İçinde A. Craiutu & J. Jennings (Ed. & Çev.), *Tocqueville on America after 1840: Letters and Other Writings* (ss. 321-22). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tocqueville, A. de. (2009c). Tocqueville to Theodore Sedgwick, December 4, 1852. İçinde A. Craiutu & J. Jennings (Ed. & Çev.), *Tocqueville on America after 1840: Letters and Other Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tocqueville, A. de. (2010b). *Alexis de Tocqueville and Gustave de Beaumont in America: Their friendship and their travels*. Charlottesville: University of Virginia Press.
- Tocqueville, A. de. (2010c). *Democracy in America (Vol 3)* (Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique; E. Nolla, Ed.; J. T. Schleifer, Çev.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Tocqueville, A. de. (2010d). *Democracy in America (Vol 2)* (Historical-Critical Edition of De la démocratie en Amérique; E. Nolla, Ed.; J. T. Schleifer, Çev.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Tocqueville, A. de. (2010e). *Democracy in America (Vol 1)* (Histori-

- cal-Critical Edition of *De la démocratie en Amérique*; E. Nolla, Ed.; J. T. Schleifer, Çev.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Tocqueville, A. de. (2010f). *Democracy in America (Vol 4)* (Historical-Critical Edition of *De la démocratie en Amérique*; E. Nolla, Ed.; J. T. Schleifer, Çev.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Tocqueville, A. de. (2010g). Tocqueville to his Father, June 3, 1831. İçinde F. Brown & F. Brown (Çev.), *Letters from America* (ss. 51-55). New Haven [Conn.]; London: Yale University Press.
- Tocqueville, A. de. (2010h). Tocqueville to his Mother, April 26 1831. İçinde F. Brown (Çev.), *Letters from America* (ss. 3-9). New Haven: Yale University Press.
- Tocqueville, A. de. (2010i). Tocqueville to his Mother, October 24 1831. İçinde F. Brown (Çev.), *Letters from America* (ss. 220-222). New Haven: Yale University Press.
- Tocqueville, A. de. (2011). *The Ancien Régime and the French Revolution* (J. Elster, Ed.; A. Goldhammer, Çev.). New York, NY: Cambridge University Press.
- Tocqueville, A. de. (2016a). Birinci Cezayir Mektubu (23 Temmuz 1837). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 65-74). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tocqueville, A. de. (2016b). Cezayir Hakkında Birinci Rapor (24 Mayıs 1847). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 202-251). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tocqueville, A. de. (2016c). Cezayir Hakkında İkinci Rapor (2 Haziran 1847). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 261-290). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tocqueville, A. de. (2016d). Cezayir Üzerine Bir Çalışma 1841. İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 113-163). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tocqueville, A. de. (2016e). Cezayir'e Seyahat Notları I (7-30 Mayıs 1841). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 89-112). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tocqueville, A. de. (2016f). Fransız Kolonilerinde Köleliğin İlgası Üzerine Temsilciler Meclisi'ne Rapor (23 Temmuz 1839). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 293-309). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Tocqueville, A. de. (2016g). Hinduizm Üzerine Notlar (1838). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 376-381). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tocqueville, A. de. (2016h). Kölelerin İstiklali (13 Ekim—15 Aralık 1843). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 310-340). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tocqueville, A. de. (2016i). Kur'an ve İslam Üzerine Notlar (1838-1840). İçinde L. Sunar (Ed.), *Tocqueville ve Öteki: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik* (ss. 369-375). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Todorov, T. (1993). *On Human Diversity*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Uslu, A. (2010). Gölgelemiş Özgürlük: On Dokuzuncu Yüzyıl Liberalizmine Bir Bakış. *Praksis* 23, (23), 09-37.
- Yetiş, M. (2006). Tocqueville ve Merkezîyetçilik Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), 279-308.

Dizin

A

Abbé Lesueur, 23, 179
Abdülkadir, Emir, 113, 121, 167
Afrika, 57, 116, 119, 124, 127, 129, 142
Akdeniz, 29, 31, 45, 116, 137, 145
Alexis de Tocqueville, 3, 15, 25, 36, 43, 65, 187, 189, 191, 192, 197-203
Amerika, 5, 7, 9, 10, 17, 19, 24-28, 30, 37, 38, 40, 41, 45-55, 58, 60, 61, 63, 66, 72, 74, 79, 81-97, 99, 102, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 115, 118, 119, 123, 128, 129, 133, 135, 150, 153, 156, 157, 160, 161, 163, 165-168, 170, 175, 176, 180-182, 187-190, 192, 193, 195
Amerika'da Demokrasi, 5, 9, 10, 26, 27, 30, 37, 38, 40, 45, 46, 48, 51-55, 58, 60, 63, 66, 72, 79, 82-85, 90, 92, 94, 97, 99, 103, 106, 118, 133, 153, 157, 160, 163, 165-168, 175, 176, 181, 182, 187, 188, 190, 193
Ancien Régime, 204
Arapça, 30, 133
aristokrasi, 68, 90, 97, 107, 130
Aristoteles, 15, 72, 101
Aron, Raymond, 36, 169
Avrupa uygarlığı, 127
Aydınlanma, 16, 48, 75, 194, 201

B

barbarlık, 86, 97, 159
Beaumont, Gustave de, 24-27, 30, 31,

34, 39, 43, 46, 47, 49, 50, 52, 57, 69, 83, 85, 92, 94, 108, 109, 151, 153, 159, 160, 161, 176, 180-182, 187, 189, -191, 197, 200-203
Bendix, Reinhard, 169
Boesche, Roger, 65, 191, 192
Bourbon, 23, 34
Britanya, 51, 52, 53, 55, 72, 135, 136, 138, 139, 155, 170, 176, 181
British Museum, 38, 54
Bugeaud, General, 60, 71, 121, 131, 143, 167
burjuvazi, 32, 33, 47, 68, 72, 76, 108, 110, 129, 176, 177
bürokrasi, 18

C - Ç

Cezayir, 8, 19, 28-31, 41, 54-59, 61, 110, 113, 115-134, 137-139, 142-146, 157, 170, 176, 183, 190, 198, 199, 204
Comte, Auguste, 40, 67, 70, 172, 192
Constant, Benjamin, 41, 122
Çin, 45, 102, 111, 115, 118, 140
çoğunluğun zorbalığı, 53, 72
cumhuriyetçilik, 96

D

demokrasi, 10, 16, 17, 19, 66, 67, 68, 72, 76, 77, 81, 84, 94, 96, 97, 103, 104, 108, 130, 167, 168, 171, 172, 175, 177, 194
despotizm, 9, 16, 19, 67, 70, 72, 74, 77, 85, 90, 101, 102, 104, 105, 108-111, 177, 193, 195

Devrim
Dilthey, Wilhelm, 15
Doğu Meselesi, 29
Drescher, Seymour, 24, 190, 192
düzen, 36, 40, 47, 49, 50, 58, 67, 71,
87, 96, 97, 103, 107, 111, 126,
159, 176

E
Edinburgh Review, 53, 54
emperyalizm, 8, 10, 77, 136
eşitlik, 8, 65, 66, 71, 74, 77, 81, 96,
102, 108, 141, 149, 151, 158, 193

F
Fransa, 8, 9, 17, 23-29, 31-33, 35, 38,
41, 42, 47, 48, 50, 51, 54-57, 61,
65, 71, 73, 82, 83, 88, 89, 91-95,
97, 99, 103, 110, 111, 115-123,
125-131, 133-140, 143-145, 149-
151, 155, 157, 159, 160, 166-169,
180, 181, 183, 189, 194
Fransız Akademisi, 27, 171, 181, 182
Fransız Devrimi, 9, 25, 37, 38, 48,
54, 55, 67, 115, 136, 142, 143,
149, 150, 155, 159, 189, 194, 198

G
Gobineau, Arthur de, 133, 134, 158,
159, 191, 198, 200, 201
Guizot, François, 180, 194

H
hapishane, 19, 25, 51, 60, 91, 108,
109, 150
Hazard, Paul, 45
Souvenirs, Recollections, 33, 184,
189
Heine, Heinrich, 24
Hindistan, 45, 54, 111, 115, 118, 120,
121, 125, 132, 138-140, 183
Hirschman, Albert O., 37
Hümanist, 45

I - İ
İkinci Cumhuriyet, 35, 71
ilerleme, 67, 88, 102, 120, 142

İngiltere, 9, 19, 31, 34, 35, 37, 38, 41,
47, 51-56, 61, 65, 83, 97, 115, 116,
140, 145, 150, 151, 181, 185
İrlanda, 52, 181, 190
İslam, 56, 118, 133, 134, 199, 201,
205
isyan, 32, 56, 144
İtalya, 33, 36, 41, 46, 61, 180, 189
ırk, 124, 130, 153, 159, 160, 165, 166
İslahevi, 25, 50, 51, 83

J
Jardin, Andre, 192
John Stuart Mill, 76, 202

K
Kergorlay, Louis de, 85, 201, 202,
203
köle
kölelik, 8, 147, 149-156
köylü
köylülük, 128
kraliyet koleji, 23

L
Lamoricière, General, 60, 71, 121,
131, 143, 167
Le Moniteur, 59
Le Siècle, 32
liberal, 8, 15, 16, 17, 19, 23, 27, 28,
34, 35, 41, 42, 53, 65-67, 72, 73,
75- 77, 97, 106, 107, 122, 124,
136, 149, 150, 159, 167-169, 171
liberal demokrasi, 17, 167
Lycée Fabert, 23

M
Machiavelli, Niccolò, 15, 133
Marie, 26, 49, 52, 83, 85, 160, 161,
197, 200
Marx, Karl, 47
medenileştirme, 58, 121, 125, 143,
145
medeniyet
uygarlık, 29, 125, 128, 143
merkezileşme, 37, 77, 92, 97, 107
Metz, 23, 179

modernite, 108
modern toplum, 50, 101, 177
Montaigne, 45
Montesquieu, 39, 40, 41, 66, 69, 101,
102, 111, 172, 192, 200
muhafazakâr
muhafazakârlık, 15, 18, 23, 28, 32,
35, 53, 66, 67, 72, 73, 77, 107, 171
mülkiyet, 65, 75, 95, 128, 129, 140
mülksüzleştirme, 75, 129
Müslüman, 30, 41, 125, 132, 142,
145

N

III. Napoleon, 33, 35, 106, 143
New York, 49, 50, 86, 93, 188-192,
197- 201, 204
Nisbet, Robert, 168
Normandiya, 39, 183

O - Ö

Orta Çağ, 95
Osmanlı, 29, 102, 116, 117, 134, 137,
140, 141, 199
özgürlük, 49, 59, 66, 74, 77, 81, 92,
96, 97, 141, 153, 171, 194

P

panoptikon, 109
Paris, 24, 33, 55, 72, 83, 179, 187,
202
Pascal, Blaise, 41
Philadelphia, 49, 60, 61, 87, 108
Pitts, Jennifer, 190

R

Reeve, Sir Henry, 53
Rousseau, Jan Jack, 39, 40, 41, 66,
200
Rusya, 9, 29, 102, 137, 145, 166,
168, 170

S

Sacy, Sylvestre de, 30, 133
Said, Edward, 132, 134, 203
Saint-Simon, Claude Henri de, 70
sanayi burjuvazisi, 9, 101
Senior, Nassau, 45, 53, 55, 127, 191,
200, 201
Sicilya, 19, 24, 46, 180
sivil toplum, 107, 193, 194
sömürgecilik, 10, 18, 19, 30, 77, 115,
120, 122-126, 132, 135, 136, 141-
143, 149
Sorrento, 33, 36, 39, 184, 189
sosyalizm, 75
soylu, 23, 59, 66, 102, 153, 179

T

Temmuz Devrimi, 27, 47, 48
Temmuz Monarşisi, 47, 71
The Times, 53
ticaret, 91, 116, 122, 139, 194
Tocqueville problemi, 176
Tocqueville Şatosu, 27, 57

U

ulusal şan, 29
ulus devlet, 8, 177

V

Versay, 23, 24, 180

W

Westminster Review, 55

Y

Yakın Doğu, 29, 133
Yeni Dünya, 48, 90, 175
yerleşimci, 29, 30, 90, 117, 119, 124,
127, 130, 131, 144
yumuşak despotizm, 9, 67, 90, 101,
102

ALEXIS DE TOCQUEVILLE

LÜTFİ SUNAR

Tocqueville, liberal emperyalizm çağının etkili bir düşünürüdür. Wilhelm Dilthey, onu tüm zamanların en büyük üç siyaset düşünürü arasında sayar. Ama döneminin diğer düşünürlerinin aksine Tocqueville ülkemizde pek tanınmaz.

Elinizdeki eser Tocqueville'in modern toplumun temel karakteri hakkındaki yaklaşımını merkeze alarak bütünlüklü bir okuma önermektedir. Tocqueville'in, demokrasi, eşitlik, özgürlük, sömürge ve öteki meselesi hakkındaki fikirlerini yakından incelemek, bize bir parçası olduğumuz modern toplum ve siyasetin gerçek doğasına dair bir kavrayış kazandıracaktır. Elinizdeki kitap yeni bir okumayla sosyal teoriye yeni bir açılım getirmektedir.

"Emek ürünü bir çalışma!

Bu kitap Tocqueville'in fikriyatını özlü ve eleştirel bir şekilde anlatıyor."

Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay

"Tocqueville'i yeni bir bakışla okuyabilmek için harika bir başlangıç."

Prof. Dr. Haluk Alkan

"Bilimsel olarak derin, entelektüel olarak çarpıcı!
Bu çalışma klasik sosyolojiyi yeniden düşünmek için yeni bir bakış sunuyor."

Prof. Dr. Mahmut Hakkı Akın

KE TE BE	ALEXIS DE TOCQUEVILLE LÜTFİ SUNAR	 9 786057 949981
	KİTAP NO 186	DİZİ ADI ELEŞTİREL BİR GİRİŞ
		26 TL
KDV'den muaf		

